

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**İSLÂM'DA MÜZİK ÜZERİNE ÇAĞDAŞ TARTIŞMALAR
(1930-2008)**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Hüseyin Erdem ÖZKIVANÇ**

**Ana Bilim Dalı: Temel Bilimler
Programı: Türk Sanat Müziği**

OCAK 2010

**İSLÂM'DA MÜZİK ÜZERİNE ÇAĞDAŞ TARTIŞMALAR
(1930-2008)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Hüseyin Erdem ÖZKIVANÇ
415931020

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 25.12.2009

Tezin Savunulduğu Tarih : 25.01.2010

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Sy. Gülay Karamahmutoğlu (İTÜ)
Diğer Jüri Üyeleri : Yrd. Doç. Dr. Recep Uslu (İTÜ)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nuri Uygun (MÜ)

ÖNSÖZ

Tarih boyunca hemen tüm toplumlarda müzik ve inanç iç içe olmuş; toplumsal yapılanmaların ve yaşamın her alanında müzik dâima yerini ve önemini korumuştur. Dünyadaki müzik türlerinin gelişimine inanç ve din kurumların katkısı yoğun olmakla birlikte; inanç, din ve müzik kelimelerinin yan yana kullanılması zaman zaman çeşitli tepki ve tartışmalara yol açmıştır. İslam toplumlarında da durum aynıdır. Bu tartışmalardan yola çıkarak İslam’da müziğin yeri konusu üzerine sayısız bilimsel çalışma yapılmış; Kuran’a ve Hadis’lere dayandırılan çok farklı; hatta taban tabana zıt görüşler ileri sürülmüş ve hatta müziği dinlerdeki yozlaşma ve ahlaksızlığın tek ve temel unsuru olarak sunanlar olmuştur.

Bu farklı görüş ve uygulamalar günümüzde de görülmekte, İslam’da müziğin yeri konusu üzerindeki tartışmalar da aynen devam etmektedir. Ancak bilginin ve toplumlararası iletişimin yüksek bir düzeye ulaşmış olmasının yarattığı küresellik sebebiyle toplumların daha önce olduğu gibi sadece belli kişi ya da kurumlara dayalı dogmatik bilgilere göre hareket etmelerine ve onlar üzerinde etkili olmalarına artık imkan vermemektedir.

1991 yılında şef Nermin GÜLTEK yönetimindeki Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Müzik Topluluğu ile Dünya Yunus Emre yılı nedeniyle Almanya’da düzenlenen bir dizi tasavvuf müziği konserine sanatçı olarak davet edilmişim. Bu konserde organizatör ve bazı davetlilerin müziğimizin ve kullanılan enstrümanların İslam’la bağdaşmadığı şeklindeki taassup dolu bakışları ve sözleri neticesinde bu yanlış bakışın dinimizi yansıtıyor olamayacağından yola çıkarak böyle bir araştırma yapmaya karar verdim.

“İslam’da Müzik Üzerine Çağdaş Tartışmalar” konulu bu çalışma ile İslam’da müziğin yeri; ne kadar kabul gördüğü ve görebileceği Kuran ve Hadis’ler esas alınmak suretiyle incelenmektedir.

Bu tezin hazırlanışında bana yol göstererek olanaklar sağlayan Yrd. Doç. Gülay KARAMAHMUTOĞLU başta olmak üzere, çalışmalarım boyunca bana destek olan Yrd. Doç. Dr. Recep USLU, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nuri UYGUN ve tez konumu belirlememde yardımcı olan değerli hocam merhum Doç. Fikret KUTLUĞ’a teşekkürlerimi sunarım.

ARALIK 2009

Hüseyin Erdem ÖZKIVANÇ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Önsöz	ii
İçindekiler	iii
Türkçe Özet	v
Summary	vii
1. BÖLÜM	
GİRİŞ.....	1
2. BÖLÜM	
MÜZİK VE DİN İLİŞKİSİ.....	7
3. BÖLÜM	
İSLÂM'DA SANAT, MÜZİK VE TERMİNOLOJİ	17
3.1 Sanat.....	17
3.2 Müzik.....	25
3.3 Dînî Terminoloji	27
4. BÖLÜM	
TÜRK İSLÂM MÜZİĞİ	35
4.1 Kültürümüzde Müzik	35
4.2 Müzik Formları	38
4.2.1 Dînî müzik formları	38
4.2.1.1 Câmî müziği formları	38
4.2.1.2 Tekke (tasavvûf) müziği formları	44
4.2.1.3 Diğer dînî müzik formları	47
4.3 Kuran Kıraatî	48
4.4 Makamla Kuran ve Ezân Okunması.....	49
5. BÖLÜM	
İSLÂM'DA MÜZİĞİN YERİ	51
5.1 Kuran ve Müzik	51
5.1.1 Müziğin kabûl görmediğine delil gösterilen âyetler.....	52
5.1.2. Müziğin kabûl gördüğününe delil gösterilen âyetler.....	54
5.2 Sünnet, Hadis ve Müzik	57
5.3 Mezhepler, Fıkıh ve Müzik	66
5.3.1 Fıkıh âlimlerinin anlaşmazlıklarının genel sebepleri	70
5.3.2 Fıkıh ve tasavvûf	71
5.4 Tasavvûf ve Müzik (Mevlevîlik)	73

6. BÖLÜM

GELENEĞİN KAVRAMLARI ÜZERİNE TENKİT VE TESPİTLER	77
6.1 Sünnet	77
6.2 Hadis	84
6.3 Hadis Eğlencesi ve "Bir Kuran Mûcizesi"	94
6.4 İctihat	96
6.5 İcma	97
6.6 Haram Koyma Yetkisi ve Azgınlık	98

7. BÖLÜM

İSLÂM'DA MÜZİK ÜZERİNE ÇAĞDAŞ GÖRÜŞLER	103
7.1 Prof Dr. Hayreddin Karaman.....	104
7.2 Prof. Dr. Süleyman Uludağ	111
7.3 Muhammed El Gazâlî	116
7.4 Prof. Dr. Süleyman Ateş	121
7.5 Edip Yüksel	133
7.6 Ömer Tuğrul İnancı	138
7.7 Prof. Nebi Bozkurt	141
7.8 Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk	145

SONUÇ	149
-------------------	------------

KAYNAKLAR	151
------------------------	------------

İSLÂM'DA MÜZİK ÜZERİNE ÇAĞDAŞ TARTIŞMALAR

ÖZET

İnsan sadece düşünen, inanan ve madde üreten değil; aynı zamanda eser de meydana getiren bir varlıktır. Tarihe bakıldığında en ilkelinden en gelişmişine yeryüzündeki bütün toplumların sanatla meşgul oldukları ve sanat eseri meydana getirdikleri görülür. Sanat eseri meydana getirmemiş bir din ve topluluk yok gibidir. Çünkü güzellik ve sanat doğuştan insanda fitraten mevcuttur.

Diğer yandan insanlığın hayatında inançlar da çok önemli bir yer tutar. Nitekim sanat eserlerine bakıldığında, bir kültürün inançları ve meydana getirdikleri eserler arasındaki güçlü ilişki ve etkileşimin varlığı hemen göze çarpar. Çünkü sanat, dil ve din kültürlerin ve medeniyetlerin en önemli unsurlarıdır. Güzel sanatların bir dalı olan müzik de doğal olarak inanç ve yargı gibi kültür unsurlarını içerisinde barındırmaktadır.

Ancak inanç, din ve müzik kavramlarının yan yana konulması ilâhî kitaba sahip kültürlerde genel olarak çeşitli tepki ve tartışmalara yol açmış; müzik insanlık tarihi boyunca kimi zaman yüceltilmekle birlikte, genellikle şeytanî ve nefsanî olduğu gerekçesiyle reddedilerek yasaklanmıştır.

Diğer dinlerde olduğu gibi İslâm dünyasının da yan yana getirmede en zorlandığı iki kavram aynı şekilde yine “din” ve “müzik” tir. İnsanlığın İslâmiyet’le tanışmasından bu yana, yaklaşık on dört asır Müslüman toplumların her biri kendi içerisinde bir takım sıkıntılar, çelişmeler ve çekişmeler yaşamaktadır. İslâmiyet’in kabulü ile birlikte X. asırdan sonra bizde de bu sıkıntılar aynen görülmektedir.

Müzik ve din kelimeleri yan yana kullanıldığında, temelde aynı dinin mensubu olduklarını ve aynı kitaba inandıklarını söyleyen insanların bir kesimi sanatın İslâm’la bağdaşmayacak kadar lüzumsuz olduğunu söyleyebilmekte, bir kesimi ise İslâm’ı sanata tahammül edemeyecek kadar geri zannedebilmektedir. İşin ilginç olan tarafı, birbirine taban tabana zıt görüşleri savunan bu insanların “müziğin İslâm’da yasak olduğu” ön yargısında birleşmeleridir. İslâm kültürünün bir mirası olarak günümüze kadar gelen bu taban tabana zıt görüş ve uygulamaların temelindeki ciddi sorun ayet, sünnet ve hadislerin yanlış ya da istenildiği şekilde yorumlanması ve üstelik bu yorumların bir takım kurumsallaştırılmış dinî kavramlar adı altında, bağlayıcı ve karşı çıkılamayacak şekilde topluma dayatılmasıdır.

Esasen Kuran’da müziğin haram olduğuna ilişkin kesin bir hüküm olmamasına rağmen; ayet, sünnet ve hadisler zorlanarak müziğin lehinde ve aleyhinde olanlar tarafından kendi görüşlerini destekleyecek şekilde deliller ve hükümler üretilmeğe çalışılmıştır.

Bu delil ve hükümlerin dayandırıldığı bilgi ve görüşler ise genellikle diğer konularda olduğu gibi önceki âlim-hoca ve kaynaklardan alınarak benimsenmiş, savunulmuş ve aynı şekilde kendilerinden sonra gelen öğrenci ve takipçilerine aktarılmıştır. Bilgi, içtihat ve fetvalar zinciri böyle devam etmektedir. Geleneğin nakli veya kısaca

“nakil” dediğimiz bu yöntem çoğu zaman hatalı veya yanlış görüşlerin de kemikleşerek aktarılmasına sebep olmuştur ve olmaktadır. İslâm’da müziğin yeri konusu da böyledir.

Bu nedenle, tartışmaları bir zaman dilimi ile sınırlı tutmak bir hayli güç. Sorun zaman ve mekân üstü. Çünkü dinin kendisi zaman ve mekân üstü. Dolayısıyla günümüzdeki tartışmaları asırlardır gelenekten gelen tartışmalardan tamamen ayrı bir yere koymak da esasen mümkün değil. Bu güçlüklerle rağmen, “İslâm’da Müzik Üzerine Çağdaş Tartışmalar” konulu bu çalışma ile asırlardır süregelen görüş ve tartışmalar belirli bir usul ve metodoloji çerçevesinde ele alınmış ve özellikle son dönem diyebileceğimiz 1930-2008 dilimi arasındaki çağdaş görüş ve tartışmaların ışığı altında bir senteze ve sonuca ulaşılmağa çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik, İslâm’da müziğin yeri, çağdaş görüş ve tartışmalar.

CONTEMPORARY DISCUSSIONS OF MUSIC IN ISLAM

SUMM ARY

Human beings aren't only beings that produces thoughts, beliefs, and material goods, but at the same time they bring forth works of art. When we look at history, from the most primitive to the most developed societies on earth, we see they have all been interested in and brought forth works of art. It's as if there isn't any society or religion that hasn't brought forth works of art. That's because human beings have a propensity for beauty and art from birth.

Besides this, belief holds a very important place in people's lives. When we look at cultures and their artistic works we notice immediately the strong relationship and effect between the beliefs of the people of that culture and their art works. That's because art, language and religion are the most important elements of a culture or a civilization. Music, as a branch of the fine arts, is also naturally included in the beliefs and criteria of a culture.

But when the concepts of religion, belief, and music are brought together, the cultures of the Sacred Books have brought forth the various reactions and arguments; throughout history music has been thought to exalt people, but mostly it has been called the work of Satan, the devil, and feeds our animalistic selves, and so has been refused and forbidden.

Like the other religions, the world of Islam has had to struggle with the concept of music and religion being brought together. Since the introduction of Islam almost fourteen generations have passed, and every Moslem society has lived with some difficulties, contradictory situations, and various arguments. As the generation after the X generation we too are living these same difficulties.

When we bring the words 'religion' and 'music' together, some people who say they are members of the same religion and believe in the same sacred book say

that art is useless and has no place in Islam, and some think that art couldn't be endured within Islam. The interesting thing is that the people defending the two opposite views have come together in their prejudice on the subject of 'music in Islam is forbidden'. The two opposite views have held sway in the Islamic culture until today even because there is a very serious problem at the core of the interpretation of the verses, the life of the prophet, or the stories that have come down about him; or they may have been interpreted as people wanted and have become institutionalized in the name of religious concepts, and they depend on the ties and the inability of the society to come against them.

In spite of there being no definite judgment in the Qu'ran about music's being forbidden, they have tried to force some meanings of the verses, life of the prophet,

and stories about him to support their own ideas as proof and judgment , sometimes against music, sometimes for it.

Generally the information and views about the proof and judgments, like any subject, depend on past scholars and religious leaders, and resources; they are defended and in the same way passed on to the students and followers after them. The chain of information, opinion and religious decrees continues thus. The traditional way of ‘transferring’ is often faulty or contains mistaken views or ideas, and causes fossilized transference. The subject of music in Islam is this way.

For this reason, it is very difficult to limit the discussion to one time period. The problem, time, and place are irrelevant. That’s because religion itself is outside of time and place. So, today’s discussions come from generations-long traditional discussions and to put them in a separate compartment is not possible. In spite of these difficulties, this work on the subject of ‘Contemporary Discussions of Music in Islam’ within a framework of a definite form and methodology has been taken up; it is a research subject based on what could be called this last period, 1930—2008; it is a synthesized version held under the light of contemporary views and discussions.

The Key Words are: Music, the place of music in Islam, contemporary views and discussions.

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Müzik kelimesi eski Grek dilindeki “Muslar Becerisi” teriminden gelmektedir. Antik çağın sonlarına doğru Muslar becerisi ya da kısaca musiké dendiğinde yalnız bugünkü müzik kavramı anlaşılmaya başlandı¹.

Hakkındaki ilk verilerin İlkçağ’a kadar uzandığı bilinen; kökeni ve ortaya çıkışı hakkında pek çok fikir ortaya atılan müzik² kısaca “duygu, düşünce ve imgeleri sesli olarak anlatma sanatı, bu biçimde düzenlenmiş seslerden oluşan yapıtların okunması ya da çalınması³” şeklinde açıklanabilir. Konfüçyüs felsefesine ilişkin metinlerde ise “müzik tonların bir verimi” diye tanımlanır. Müziğin varlık bilimsel yapısı da “müzik, gök ve toprak arasında bir ahenktir, müzik gökten meydana gelir⁴” şeklinde dile getirilmiştir. Buna göre “iyi tonlar insana tesir eder ve iyi bir hava yaratır. Müziğin etkisi sâdece insanla sınırlı kalmaz; bütün toplumu, yönetimi, tüm ülkeyi ve ülkedeki işleri de kapsar. Müzik bozulursa her şey bozulur⁵”.

Arap dilindeki “müzik” kelimesi de İslâm araştırmacıları tarafından hemen hemen Batılı anlamda yapılan tanıma uygun olarak kullanılır⁶.

Sosyolojik ve felsefî açıdan müzik hayatın bir parçasıdır. Kültürü meydana getiren değer ve inançların belirli bir yargı, estetik ve duygu düzenlemesi içerisinde seslerle

¹ Günay, Edip, 2006. Müzik Sosyolojisi, Sosyolojiden Müzik Kültürüne Bakış, Bağlam Yayıncılık, I. Basım, İstanbul, s. 19.

² Müzik: Lat. Musica, Yun. Musike, Fr. Musique, İta. Musica, İng. Music, Alm. Musik, Ar. Müzik.

³ Sözer, Vural, 2005. Müzik Ansiklopedisi, Remzi Kitabevi, 5. Basım, İstanbul, s. 489.

⁴ Kaplan, Ayten, 2005. Kültürel Müzikoloji, Müzik Bilimleri Dizisi, Bağlam Yayıncılık, I. Basım, İstanbul, s. 56.

⁵ Soykan, Ömer Naci, 2002. Müzik Estetiği, Cogito, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 30.

⁶ Faruki, L. Lois, 1985. İslâm’a Göre Müzik ve Müzisyenler, (çev: Taha Yardım), Akabe Yayınları 42, El Kitapları 4, I. Basım, Kasım, İstanbul.

ifâde edilmesi sanatı ve ilmidir. Sosyal yaşantıyla ilgili birçok alanda oldu gibi, insanın bio-psiko-sosyal varlık olarak ortaya koyduğu müzik davranışı günümüze kadar değişik açılardan ele alınarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Her tanım kendi içinde tutarlılık taşısa da müzik olgusunu bir bütün olarak tanıtmada yetersiz kalabilmektedir⁷.

Bir sanat ve bilim dalı olarak müziğin araştırılması yalnızca müzisyenlerin ilgi alanına girmekle kalmamış; bilim, felsefe ve dinin yanı sıra edebiyat başta olmak üzere diğer sanat alanlarında da üzerinde önemle durulan bir konu olmuştur. Bu nedenle asırlar boyu müzik üzerine sayısız araştırmalar yapılarak müzik açıklanmaya ve anlamlandırılmaya çalışılmış, kitaplar, bilimsel ve felsefî makaleler, inceleme yazıları yazılarak çeşitli yorumlarla tanımlamalar yapılmıştır.

Müziğin geçmişi insanın varoluş tarihine kadar uzanmaktadır. En ilkel ve en vahşi toplumlarda bile müziğin önemli bir yere sahip olduğu günümüzde bilinmektedir. İlkel toplumlarda müzik başlı başına bir sanat dalı olmaktan çok çeşitli önemli âyin ve törenlerde bir araç görevi üstlenmiştir. Müziğin ilkel toplumlarda dans, din ve büyü ile birlikte kullanılmış olduğuna ilişkin⁸ bilgilere sahibiz.

Çeşitli efsâneler ile müziğe; hatta sese tanrısal bir nitelik kazandırılmıştır. Varoluşundan bu yana insan topluluklarında dinî âyinler genellikle müzikle birleşmiş; kutsal metinler ya da duâlar müzik eşliğinde okunmuştur. Bu bakımdan, ilk müzisyenler daha çok din adamlarıdır demek yanlış olmayacaktır. Putperest ve çok tanrılı inanç kültürlerinde ritüelleri⁹ yöneten din adamları müzik aracılığı ile doğaüstü güçlerle ve öte âlemdeki rûhlarla temas kurmaktaydı. Tanrıların ve/veya iyi rûhların göklerde olduğu inancı sebebiyle müzik göksel bir niteliğe sahip kabul ediliyordu.

⁷ Kaplan, Ayten, 2005. Kültürel Müzikoloji, Müzik Bilimleri Dizisi, Bağlam Yayıncılık, I. Basım, İstanbul, s. 55.

⁸ Günay, Edip, 2006. Müzik Sosyolojisi, Sosyolojiden Müzik Kültürüne Bakış, Bağlam Yayıncılık, I. Basım, İstanbul, s. 18.

⁹ Dinî tören, dinî bir törenin veya ibadetin kabul edilmiş ve tanımlanmış şekli.

Müziğin ilâhî bir fenomen¹⁰ olduğu inancı tek tanrılı inanç sistemlerinin yaygın olduğu toplumlarda da devâm etti. Müziğin büyük bir çoğunluk tarafından bu şekilde algılanışı onunla uğraşanların genelde din adamı olmalarından; herkesin onlar gibi müzik yeteneğine sahip bulunmamasından, sahip olanların ise seçilmiş özel kişiler oldukları düşüncesinden kaynaklanıyordu. Müziğin ve müzisyenlerin daha özel, üstün ve tanrısal olarak kabul edilmesinin oluşturduğu etki kuramsal müzik sistemlerinin genelde dinî kurum ve kuruluşlarda başlaması ve gelişmesi sonucunu yaratmıştır.

Toplumların tarımla uğraşarak yerleşik düzene geçmeleri sonucu ortaya çıkan toplumsal gelişime bağlı olarak çalgı yapımının artması, çalgıların çeşitlilik göstermesi, müziğin sadece dinî toplantı ve törenlerde değil çeşitli halk şöenlerinde de yer alması, halkın müziğe olan ilgisinin artması ve halktan bazı kimselerin de müzikle uğraşmaları insanların inanç ve dinî duygularından beslenerek güçlenen kesimlerde bir korku unsuru olmağa başlamıştır. Dinle hiç ilgisi olmayan kişiler de artık çalgı çalabiliyor, dans edebiliyor ve şarkı söyleyebiliyorlardı. Bu durumun yarattığı endişe sebebi ile dinî içerikli ve tanrıyı yüceltmek adına yapılanlar dışındaki müziğin günah olduğu fikri işlenmeğe ve halka aşılarmaya başlandı.

Müzik insanlık târihi boyunca zaman zaman yüceltilmekle birlikte; genellikle şeytanî, nefsanî ve kötü rûhlara ait olduğu gibi gerekçelerle reddedilerek yasaklanmıştır. Ancak bütün bu engellemelere rağmen sanat olma seçkinliğine yükseltilmiş; ilkel müziklerden halk müzikleri ve halk müziklerinden de daha sanatlı olan “klâsik müzikler” insanlık kültürün ürünleri olarak ortaya çıkmıştır¹¹. Bugün artık müzik denildiğinde akla ilk gelen onun güzel sanatların bir dalı olduğudur.

Ancak, dünyadaki müzik ve müzik türlerinin gelişimine inanç ve din kurumlarının katkısı yoğun olmakla birlikte; tarihin belirli dönemlerinde “ inanç - din - müzik ” kavramlarının yan yana konulması çeşitli tepki ve tartışmalara yol açmıştır. Bu, Müslüman toplumlar için de aynen böyledir. İhtilaflardan yola çıkarak İslâm’da müziğin yeri üzerine sayısız bilimsel çalışma yapılmış; Kurana, sünnete ve hadislere;

¹⁰ Olay, olgu.

¹¹ Günay, Edip, 2006. Müzik Sosyolojisi, Sosyolojiden Müzik Kültürüne Bakış, Bağlam Yayıncılık, I. Basım, İstanbul, s. 18.

ama daha çok geleneğe ve nakle dayalı çeşitli yorum ve görüşler ileri sürülmüştür. Müziğe onay verenler olduğu gibi; tamamen reddedenler ve onu dindeki yozlaşmanın tek ve temel nedeni olarak görenler de olmuştur.

Bu bakımdan, İslâm'da ve İslâm toplumunda müzik üzerine her araştırmanın ağır bir sorumluluk taşıyan ikili bir görevi vardır. Böyle bir çalışma, bir yandan müzikoloji ve İslâmî araştırmalar sahasındaki bilim insanlarını tatmin edebilecek bilgi ve görüşler ortaya koyabilmeli; diğer yandan da dinini samimiyetle ve gereği gibi yaşamak amacıyla olan insanlara saf ve tutarlı görüşler sunabilmelidir. Bu gereksinimlere cevap verilebilmesi daha önce yapılmış benzeri çalışmalarda ortaya çıkan bazı metodolojik sorunların aşılabilmesi ile ancak mümkün olabilecektir. Bu sorunlar L. Lois Farukî tarafından kabaca üç ana başlık altında toplanmaktadır¹²:

1. Terminoloji,
2. Kaynaklardan gelen güçlükler,
3. Müzik ve müzik dışı faaliyetler arasındaki ilişkilere dair problemler.

1. Terminoloji: İlgili araştırmalarda önem arz eden önemli bir husus terminolojidir. Yani eskilerin ıstılah dediği teknik terim, tâbir ve deyimler. Konunun merkezini ve eksenini müzik ve din oluşturdu için; müzik ve özellikle dinle ilgili terminolojik terimlerin yerinde ve doğru kullanılmamış olması yeni ve ek sorunlar yaratabilmektedir.

2. Kaynak: Eğer İslâm'da müziğin yeri konusunda bir takım yanlış anlamalara meydan verilmek istenilmiyor ise öncelikle İslâm adına kimin konuşuyor olduğunun ve kimin ya da kimlerin yetkin olduğunun sorgulanması gerekir.

İslâm'ın müziğe bakışı ile ilgili olarak İslâm'ın değişik dönemlerinden ve bölgelerinden günümüze gelen gerek yazılı ve gerek sözlü; ancak büyük bir bölümü birbirini ile çelişen değişik görüş ve uygulamaların varlığı bilinmektedir. İşin ilginç yanı, bu görüşler incelendiğinde görülmektedir ki bunların istisnasız hepsi Kuran'ı, sahîh sünneti ve hadisleri referans aldığını iddia etmektedir. Ancak hadislerin

¹² Faruki, L. Lois, 1985. İslâm'a Göre Müzik ve Müzisyenler, (çev: Taha Yardım), Akabe Yayınları 42, El Kitapları 4, I. Basım, Kasım, İstanbul.

sağlıkları tartışma götürür niteliktedir. Görüşlere dayanak yapılan Kuran Sûrelerinin ve âyetlerinin iniş sebeplerinin ve dönemlerinin; sünnette var olan sebep-sonuç ilişkisinin (hikmetin) ve buna ilâveten hadislerin ne derece sağlıklı olduklarının ehliyetli kişilerce gerektiği biçimde araştırılması ve irdelenmesi; ancak bundan sonra yorumlanması mümkün olabilecektir. Bu nokta meselenin; dolayısı ile sorunun yumuşak karnıdır.

3. Müzik ve müzikle bağlantılı faaliyetler arasındaki ilişki: Metodolojik sorunların üçüncüsünü müzik dışı faaliyetlerin bir takım özelliklerinin müziğe nispet ve fatura edilmesi oluşturmaktadır. Müziğin kendisinin değil de, onunla ilişkili bir kısım yan unsurlarının ve faaliyetlerin suçlanarak mahkûm edilmesi, doğrudan müziğin mahkûm edilmesi gibi garip bir sonuç doğurabilmektedir. Bu nedenle İslâm adına yapılacak konuya yönelik bilimsel çalışmalarda anılan hataya düşülmemesi, bunun sorumluluk ve vebâlinin gözden kaçırılmaması bir diğer önemli noktadır.

Bu metodolojik sorun ve hataların sebep olduğu farklı görüş ve uygulamalar günümüzde hâlen etkisini hissettirmekte; İslâm'da müziğin yeri hakkındaki tartışmalar da aynı sıcaklığı ile devâm etmektedir. Şu var ki, bilgiye ulaşımındaki kolaylık ve iletişimdeki sınırsızlığının yarattığı küresel imkânlar belirli kişi ya da kurumların kendilerince benimseyerek öne çıkardıkları ön yargılı görüşlerin tartışmasız kabûlüne ilişkin anlayışı nispeten yıkmış ve artık günümüzde tartışmalar çok daha ilmî, çok daha akılcı ve çok daha tutarlı bir çizgiye oturmağa başlamıştır.

Esâsen konunun yaklaşık ondört asır boyunca konuşulmamış, tartışılmamış ve yazılmamış hiçbir yanı ve boyutu kalmadığından günümüzdeki görüşleri ve tartışmaları tamamen bağımsız olarak bunlardan ayrı bir yere koyabilmek mümkün değildir. Üstelik günümüzdeki görüş ve tartışmaların referansı da yine aynı temel kaynaklardır. Bu nedenle daha önceki görüş, tartışma ve bilgileri incelemeden veya en azından bunlarla ilgili yeterli bir bilgiye sahip olmadan sağlıklı bir analiz ve sentez yapabilmek de mümkün değildir. Bu bakımdan, öncelikle geçmişten günümüze ulaşan mevcut kaynak ve bilgiler tarafımızdan araştırılarak ele alındı.

Ayrıca Farukî'nin işâret ettiği metodoloji hatalarına düşmemeğe büyük ölçüde özen gösterilerek, öncelikle dinî terminolojiye ve kavramlara açıklık getirildi. İslâm'da müziğin yeri konusunda referans alınan ana kaynak Kuran'ın ilgili âyetleri, ikinci

derecede kaynak olan sünnet ve hadisler; birer tabu haline getirilmiş içtihat, icma ve cumhurun görüşü gibi asırlık tartışmalı kavramlar sırasıyla araştırma konusu yapıldı.

Genel hatları ile İslâm'da sanat, estetik, müzik ve Türk-İslâm Müziği konuları incelendikten sonra 1930 ile 2008 zaman dilimi içerisindeki ağdaş görüş ve tartışmalara yer verilerek tezimiz sonuçlandırıldı.

2. BÖLÜM

MÜZİK VE DİN İLİŞKİSİ

Var oluşundan bu yana insanlığın hayatında inançlar önemli bir yer tutar. Din en genel anlamıyla insanın üstün bir güce ve bu gücün belirlediği tüm prensip ve kurallara inanması ve uyması olarak tanımlanabilir.

Dinin kökeni üzerine ise birçok varsayım mevcuttur. İnsan varoluşlarından bu yana dâima bir yaratıcıya inanma ihtiyacı duymuş ve târîh içerisinde de birbirine benzer ya da farklı pek çok din ve inanç sistemi gelip geçmiştir.

İslâmiyet'in doğduğu ve yayıldığı Arap Yarımadasının İslâmiyet öncesi ve sonrası kültürü aynı dini paylaşan kültürleri ve özellikle Biz'i yakından ilgilendirmektedir. Diğer yandan farklı dinlere âit kültürlerin de birbiri etkilediğinde şüphe yoktur. Bir kutsal kitaba sahip önemli dinlere geçmeden önce kültür, sanat, estetik ve müzik yönüyle birbirlerini etkileyen yakın kültürlerle kısaca göz atmakta fayda olduğu düşüncesindeyiz.

Ses, konuşma ve müzik ortaya bir davranış koyar. Davranış ve konuşma iletişimi güçlendirir, ayrılmaz bir bütün olarak insanları bir duygu ve düşünce etrafında toplayabilir ya da ayırabilir. Bu özellikler düşünürlerin ilgisini müzik ve sosyal yapıya çekmiştir (Kaplan: s. 56).

İngiliz arkeologların Sümerler'in baş şehri olan Ur şehrinde yapmış olduğu kazılarda ve tetkiklerde eski Mısır'dan evvel devlet kuran Sümerler'in eserlerinin ve özellikle müziğe ilişkin çivi yazısı ile yazılmış tabletlerin Mısırlıları etkilemiş olduğu düşünülmektedir. Çünkü o dönemde Mısırlılar medeniyette çok geri durumdaydılar.

Eski Mısır'ın Sümerler'den aldığı müzik bilgileri İskenderiye'de yaşayan eski Yunan bilginlerine de öğretilmiştir¹³.

Orta dönemde (M.Ö.2040-M.Ö.1650) icat edilen yeni çalgılardan özellikle vurmali çalgıların Küçükasya ve Afrika etkisiyle geliştirildiği zannedilmektedir. Bunlar Mısır tapınaklarında kullanılmışlardır. Sonraki dönemlerde (M.Ö.771-M.Ö.322) ise komşu ülkelerin etkisi çok belirgindir. Klâsik Yunan yazarları Mısır müziğini tutucu olarak nitelemişlerdir.

Firavunlar aynı zamanda rahip oldukları için saray ve tapınak müziği arasında bir bağ kurulması yanlış değildir. Yunanlıların M.Ö. 332'de; Romalıların M.Ö. 30'da ülkeyi işgal etmeleri üzerine Mısır uygarlığının özgün karakteri büyük oranda kaybolmuştur. Mısır tapınaklarında kullanılan küçük çanlar Hristiyanlığın yayılması sonrasında kiliselerde de benimsenip kullanılmıştır.

Genel yapı bakımından Yunan kültürünün genellikle bağımsız bir kültür olmadığı; Mısır, Fenike ve Asya kültürüne çok şey borçlu olduğu bilinmektedir. Batı'nın müzik teorisinin eski Yunan'a uzandığı tahmin edilmekle birlikte; şüphesiz ki onlar da ilk bilgileri eski Mezopotamya ve Mısır'dan almışlardır¹⁴. Eski Yunan'da müziğe ve müzikli dinî törenlere büyük önem verilirdi. Yunanlılar müzik sanatını insanlara hediye eden ve onu koruyan ayrı bir tanrının var olduğuna inanırlardı. Müziğin koruyucusu olan bu tanrının adı “Müz” idi. Müzik kelimesinin kökü de budur. Müzik kelimesi ile birlikte bu sanatla ilgili bir takım terim ve melodilerin eski Yunandan İslâm medeniyetine girdiği bilinmektedir. Yunan filozoflarından Pythagoras müzik sanatına ilk defa ölçüyü sokarak ona ilmî bir değer kazandırmış ve ondan sonra müzik matematik ilimlerden sayılmıştır (Muhtar, 1962).

İslâm kültüründe müziğin yeri tartışmalarına girmeden önce kendilerine ilâhî kitap gönderilmiş Müsevilik ve Hristiyanlık gibi iki önemli dinin ve İslâmiyet'in beşiği olan Arap Yarımadasındaki İslâm öncesi Câhiliye Toplumu'nun kültürlerindeki müzik-din ilişkisine kısaca bakmanın faydalı olacağını düşünmekteyiz.

¹³ Sümer Müziği hakkındaki bilgiler, İ.T.Ü. Devlet Konservatuarı Öğretim Üyesi merhûm Doç. Fikret Kutluğ'dan alınmıştır.

¹⁴ Çelebioğlu, Emel, 1986. Tarihsel Açıdan Evrensel Müziğe Giriş, Akademik Kitaplar Serisi: 42, İstanbul, s. 7-18.

Mûsevî'lik yaygın olarak Yahûdî toplumunun benimsediği bir dindir. İbrânî/Yahûdî müziğinin gelişimi göçebe dönem, krallık dönemi ve peygamber dönemi olmak üzere üç ana dönemi kapsar. Bu dönemlere âit çalgı buluntuları ve çalgı resimleri çok azdır. Genellikle Tevrat'ta verilen bilgilerle yetinilmektedir. Çalgıcılar özellikle kadınlardır. Karşılıklı değişimli korolar vardır. Solo şarkıcılarından biri erkek diğeri kadındır (Musa ve Meryem gibi)¹⁵. Sinagoglarda asırlardır yapılmakta olan dinî Yahûdî Müziği'nin İbrânîler'den alındığı açıktır. Sinagog müziğindeki çalgısal gösteriler zaman içerisinde vokal müzik çeşitlerine dönüşmüştür.

Hız. Mûsa tarafından İsrail Oğulları'na ulaştırılan dinde müziğin hükmünün ne olduğu kesin bir şekilde belirtilmemiştir. Ancak sonradan müziğe büyük bir önem verildiği görülmektedir. Bu konuda anlatılanlardan anlaşıldığına göre İsrail oğullarına gönderilen peygamberler bizzat müzik ile meşgûl olmuşlar ve müzik âletleri çalmışlardır.

Hız. Dâvûd'un çok güzel bir sese sahip olduğu, "mizmar" adı verilen bir müzik âletini çaldığı ve sayıları çok fazla olan bir heyetin devâmlı olarak onun sarayında müzik yaptığı İslâm ve Batı kaynaklarında geçer. Müslüman toplumlar arasında yaygın olan "Dâvûdî Ses" de buradan kaynaklanmıştır.

İsevîlik de denilen Hristiyanlık ise genel anlamda Mûsevîliğin bir devâmı niteliğindedir. Nitekim bu iki dinin kutsal kitapları olan Tevrat ve İncil "Kitab-ı Mukaddes" adı altında birleştirilmiş durumdadır.

İlk Hristiyan tören ve ibadetlerinde müzik yoktu. Hız. İsa ve Havarileri¹⁶ müzik ile ilgilenmemişlerdi. Kendilerinden sonra gelen ilk Hristiyanlar arasında da dinî nitelikte bir müzik görülmez. Uzun bir zaman sonra resim ve heykel gibi müzik de Hristiyanlığa girdi ve yerleşti. Müziğin Hristiyanlıkta doğuşu ve gelişmesi ile Müslümanlıktaki durumu şaşırtıcı bir benzerlik gösterir. Başlangıçta müziğe olumlu bakan Hristiyanlar gizlendikleri mağaralarda gizlice İncil'in âyetlerini terennüm ederek ibâdet ve duâ yapmakta idiler. Bu terennüm tıpkı ilk zamanlarda Müslümanların Kuran'ı güzel ve doğal bir sesle okumalarına benzemekte idi. Ancak

¹⁵ age. 37.

bir kısım tutucu Hristiyanlar buna muhâlefet ettiler. Din ile müziği bir arada düşünmeyi mümkün görmüyorlardı. Teganni ile birlikte saz kullanılması ise ancak dördüncü ve beşinci yüzyıllarda kabul görmüştür. Orgun kiliseye girişi ise çok uzun zaman almıştır.

Sonradan tekrar Hristiyanlığa giren müzik Hristiyanlığın gelişmesine paralel olarak kendini geliştirdi. Hristiyanların âyin¹⁷ ve ibâdetlerinden sayılmaya başlandı. Kilisede müzik dinî bir gereklilik olarak kabul gördü. Eski Yunan ve İbrânî müzik sanatlarının tesiri altında hızlı bir şekilde gelişen kilise müziği Ortaçağ'da bütün dünyaya hâkim bir müzik haline geldi. İlk defa Saint Abroise (307-340) müziği sistemli bir hâle getirdi. Onun başlattığı hareket Greguare (542-604) tarafından devâm ettirildi. Kilise çatısı altında gelişimini tamamlamaya çalışan bu müzik dördüncü asırdan dokuzuncu asra kadar devâm etti. Diğer taraftan yedi, sekiz ve dokuzuncu asırlarda gelişen İslâm müzik sanatı bu müzikle de tanışmakla birlikte; anılan dönemlerde kendi kuruluşu tamamladığından, çok sesli bu müzik türü İslâm kültürü üzerinde ciddi bir etki sağlayamadı.

Ortaçağ müziği on altıncı asra kadar kilisenin tekelinde kaldı. Kilisenin etkisinden kurtulması ve müziğin başlı başına bir sanat dalı haline gelmesi ancak on altıncı asırdan sonra mümkün olabilmiştir. Dönemin çağdaş Hristiyan müziğinin kurucularından olan Schutz (1586-1672) ve J. S. Bach (1685-1750) gibi büyük besteciler dinî alanda değerli eserler vermişlerdir. Viyana Okulunun kurucularından olan W. A. Mozart (1756-1791) ve L. V. Beethoven (1770-1822) gibi evrensel üne sahip sanatçılar en değerli eserlerini kilise müziği alanında vermişlerdir. Mozart'ın bestelediği bir ağıt ve duâ şeklindeki requiem¹⁸ leri, Beethoven'in mes¹⁹ leri bu çağlarda meydana getirilmiş en ünlü dinî eserlerdir. En büyük Müslüman bestekâr ve müzisyenlerin câmilerden ve tekkelerden çıkmış olması gibi, Hristiyanların en büyük kompozitörleri de aynı şekilde kiliseden çıkmıştır.

¹⁶ Havari: Hz. İsa'ya indirilmiş kutsal kitap olan İncil'in öğretilerini ve Hz. İsa'nın yaşam felsefesini insanlığa yaymak için görevli kişilere verilen ad. Bunlar Hz. İsa döneminde yaşamış olan on iki kişidir.

¹⁷ Dinî tören, toplantı veya seremoni.

¹⁸ Klasik Batı Müziği dinî formlarından biri. Türk dinî müziğindeki ilâhî formuna karşılık gelir.

¹⁹ Klasik Batı Müziği dinî formlarından biri.

“Tutucuların bütün sert tepkilerine rağmen kilisede müzik olması gerekliliğini savunan Hristiyanların görüşlerini şunlara dayanıyordu:

1. Teganni ve terennüm tanrıya bağlanan kişinin rûhî neşesini ifade eder. Müzik tanrının büyüklüğünü onay için bir araçtır.
2. Müzik dinî âyinleri parlak ve çekici hâle getirir.
3. Müzik dinî öğretilerin daha etkili olmasını sağlar.
4. Müzik birliği temin eder, ortak rûhu ve bilinci birleştirir, kaynaştırır.
5. Müzik din yönünden çok önemli olan aşk ve sevgi gibi insanî özellikleri geliştirir ve besler.
6. Müzik dinî söz ve metinlerin kolaylıkla ezberlenmesini ve hafızada uzun süre kalmasını sağlar.
7. Müzik gerçek anlamıyla dinî bir his ve rûh hali yaratır.
8. İnsanların müziği meleklerin müziğinin bir aksidir. Müzik önceleri gökte meydana gelmiş sonra yeryüzüne inmiştir. Kökeni göklere aittir.
9. Müzik kötü bir şey olsa bile daha büyük kötülükleri önler.

Araplar ise gerek İslâmiyetten önce ve gerekse İslâmiyet’in doğarak yayıldığı dönemlerde, aynen coğrafi bölgelerinin yapısı gibi basit ve sâde bir müziğe sahipti. Göçebelik tabiatının etkisiyle şarkı, şiir ve melodiler develerini yürütmeye teşvik edecek şekilde vezinli sözlerden ve gençlerin ıssız sahalarda ortama uygun sâde ve basit olarak söyledikleri şarkılardan ibaretti. Arapların sadece sesle yaptıkları melodilere “terennüm”, şiirle söyledikleri nağmelere “gına” denirdi. Bu devirde bir müzik sisteminin mevcut olduğunu gösteren hiç bir müzik terimi ve deyimini mevcut değildir. Terennüm ve gına gibi deyimler terminolojik olmayıp tamamıyla halk diline aittir. Kullandıkları *Müsika*, *Müsikî*, *Müsikâ* ve *Müsikâr* gibi kelimeler Yunancadır. Bu terimler onların Yunan etkisi altında kaldıklarını göstermekle birlikte; esasen

sekizinci asır sonları ile dokuzuncu asır başlarında kendilerince bir müzik sistemi oluşturmuşlardır²⁰”.

“Corci Zeydan câhiliye dönemindeki Arapların müziğini şöyle anlatmaktadır: “Her milletin bir müziği bulunacağı doğaldır. Çünkü müzik rûhların dili ve duyguların tercümanıdır. Bir milletin müziği kendi tabiatına ve geleneklerine uygun olur. Câhiliye zamanında Araplar çadırlarda yaşar ve hayvanlarını otlatmakla vakit geçirirlerdi. Şiir dışında diğer güzel sanatlarla pek ilgilenmemişlerdi. Bu devrede Araplar sâdece şiiri kendi doğal sesleriyle müzik makamı olmaksızın okumuşlar ve ondan zevk almışlardır. Müziğe doğru atılan ilk adım bu olmuştur. Bilindiği gibi şiir müziğin anasıdır. Sonra *hudâ* adı verilen bir terennüm şekli ortaya çıktı. Arap gençlerinin deve güderken ve ıssız yerlerde vakit geçirirken doğal sesleriyle söyledikleri türkülere *hudâ* denildi. Daha sonra *gına* ve *ta’ğbîr* denilen müzik nevileri ortaya çıktı. Şiirin güzel sesle terennüm edilmesine *gînâ*, şiirden başka şeylerle terennüm edilmesine *ta’ğbîr* derlerdi.

Çalgı âletlerinden Arapların bildikleri en meşhur şeyler yuvarlak ve kare şeklindeki büyük ve küçük “def” lerle çok basit bir şekli bulunan “düdük” ve “kaval” idi. Arapların def ve üflenerek ya da vurularak çalınan basit müzik âletlerinden başka bir şey bilmedikleri anlaşılmaktadır. Tanbûr, saz, ûd, davul ve zurna gibi müzik âletlerini Araplar Bizans ve İran’dan almışlardır. İslâm’dan önce bu türdeki çalgı âletleri Araplar tarafından bilinmemekte idi.

Bu nokta önemli: Çünkü müzik âletlerinin o dönemde ve hatta sonrasında uzun zaman def ve düdük ile sınırlı kalması, pek çok din âliminin zaman içerisinde bunlar dışında kalan müzik âletlerini ne yazık ki haram ve yasak saymalarına sebep ve dayanak olacaktır.

Arap Müziğinin basit kalarak gelişemeyişinin sebeplerini İbn Haldun şöyle açıklamaktadır: “Müzik bir sanat olup ancak sosyal ve medeni bakımdan gelişmiş bölgelerde yayılır. Ekonomik bakımdan durumları refah seviyesine ulaşan cemiyetler buna ihtiyaç duyarlar. Araplar iktisadı sıkıntı içinde bulundukları için ve dinleri

²⁰ Muhtar, Ahmet, 1962. Mûsikî Tarihi, İstanbul, C. 2 s.38

kendilerini müzik gibi eğlenceli Şeyleri terke zorladığından müzik ile ilgilenmemiŐlerdir²¹”.

Her ne kadar bir kaç küçük devlet kurmuŐlarsa da İslâmiyet’ten önce Arapların siyasi bir birlik oluŐturamamıŐ olmaları, yaşadıkları coğrafyanın eskiden ilim ve kültür merkezi olan Mısır ve Mezopotamya gibi yerlerden büyük   llerle ayrılması ve ulaŐımın çok güç Şartlar altında yapılması diğer hususlarda olduğu gibi müzik bakımından da geri kalmalarına neden olmuştu. Bu bakımdan câhiliye çağında ve İslâmiyet’in ilk yıllarında Araplar müzik sisteminden habersiz kaldıkları gibi gelişmiş bir müzik sistemine de sahip olamamıŐlardır. Bildikleri Şey deve türküleri ile kaval, düdük ve def gibi basit müzik âletleri ile söylenen bir takım melodilerdir. Bu konuya da yine İbn Haldun’dan alıntı yaparak açıklık getirmek istiyoruz.

“İnsanların pek çoğu üstattan öğrenmeden ve eğitim yapmadan tabiatlarının kendilerini yönlendirmesi ile yetenekleri ölçüsünde basit yönelirler. Arapların kullandıkları kelimeler harekeli ve sâkin olduğu için ses esasına göre kendinden uyumlu Şiirleri vardır. Beyitlerin sonundaki ses benzerliği de k fiyeleri meydana getirirdi. Fakat ses uyumunun bu kadarı müziğe göre pek önemsizdir. O  ağlarda Araplar bundan başka bir Şeyi öğrenip geliŐtirememiŐlerdi²²”.

“İslâm’dan önce ekonomik ref hın İran’da mevcut olduğundan bahseden İbn Haldun Müslüman Arapların  eŐitli Şekillerde İran sanat ve müziğinin tesiri altında kaldığını ifade ediyor. Müslümanların m zikeyi İran’dan aldıklarını gösteren muhtelif kaynaklar mevcut. Araplar Hz. Ömer devrinden önce müziği bilmezlerdi. Arapların bu hususta yaptıkları Şey *hudâ* ve *nasb* gibi basit t rk  Şeklinde nağmeler söylemekten ibaretti. İlk defa Arap Şiirini besteleyen Sa d b. Miscah olmuştur. Said İran müziğini Arap müziğine uygulayarak bu müziği onlara öğrettikten sonra Bizans’a gitmiş ve Şam’da onların müziğini de  ęrenmiŐti²³. Tekrar İran’a giderek birçok yeni beste ile birlikte müzik âletlerinin çalınmasını da  ğrenen Said Hicaz’a dönmüş ve Arap zevkine uymayan melodileri bir yana bırakarak diğerlerini Arap Şiirine uygulamıştır. Böylece yeni bir müzik tarzı ortaya koymuştur. Bundan sonra halk Said b. Miscah’a uymuŐ ve

²¹ age. 39.

²² age. 40.

²³ Bugünkü Suriye’nin başkenti olan Şam o dönemde bir Bizans Őehridir.

onu üstat ilan etmiştir²⁴”. Bazı anlatımlara göre de Kâbe²⁵’yi tamir etmekte olan İranlıların yanına gelen Said onların makam ile söyledikleri şarkı ve nağmeleri dinlemiş ve bunları Arap şiirine uygulamıştı. Bir köle olan Said’in müzikteki kabiliyetini gören efendisi kendisini hür bırakmış, Said de ondan sonra şarkı ve türkü söylemekle meşgul olmuştu.

İbn-i Muhriz adında bir ses sanatçısının İran müziğini Araplara tanıttığından da bahsedilmektedir. Babası Kâbe’nin hizmetçilerinden olan İbn-i Muhriz aslen İranlı idi. Bazen Mekke’de, bazen de Medine’de ikamet ederdi. İran’a ve Şam’a giderek oralardaki müzik çeşitlerini öğrenmiş, güzel bulduklarını Arap şiirine uyarlamış ve böylece yeni bir çağ başlatmıştır. İbn-i Muhriz sonradan yetişen ses sanatçıları tarafından çok beğenilmiş ve usta olarak kabul edilmişti. Bu sebeple kendisine “Arap Ses Sanatkârı” unvanı verilmişti. İbn-i Muhriz de müziği ilk defa Said’ten öğrenmiş oluyor.

Araştırdığımız kaynaklar ilk defa bestelenen Arap şiirini Hz. Ali’nin yeğeni Abdullah b. Cafer’e bağlamaktadır. Abdullah müzik bilen bir câriye satın almıştı. Bunlar her cuma günü şarkı söyler ve oynarlardı. Bunun ardından Nüşeyt diye tanınan İranlı bir köle şarkı söylemeye başladılar. Söylenen şarkılar Abdullah b. Cafer’in çok hoşuna giderdi. Bunun üzerine İranlı köle Sâib kendisine: “Senin için bunların söyledikleri şiirleri besteleyeyim” demiş ve Arap şiiri bestelenmişti. Bu olay için İbn Kelbî “Müslüman Arapların ilk bestesi işte budur” demiştir.

Arap müziğinde görülen bu yabancı etkiler yalnız müziğin ses özellikleri üzerinde değildir. Müziğin toplumdaki söyleniş tarzı, yani bugünkü dilde konser anlamına gelen müzik toplantıları; bu toplantılardaki âdet ve gelenekler de tamamen İran kökenlidir.

İran’ın etkisi altındaki Müslüman Arap müziğinde daha sonraları hükümdarlar boyutuna varan yozlaşma göze çarpmaktadır. İslâm peygamberi Hz. Muhammed’in çizdiği yolun takipçisi anlamına gelen Halifelik kavramı Emevî Hanedanlığı döneminde tam bir yozlaşma içine girmiştir. İslâm’ın temel kavramlarından olan

²⁴ Uludağ, Süleyman, 1992. İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ, Uludağ Yayınları, Bursa.

alçak gönüllülük ve eşitlik kavramlarının unutulmuş olması bir yana bırakılsa bile müzik adına nice çirkinlikler sergilenmiştir. İran hükümdarlarının yaptıkları gibi Emevî halifeleri de saraylarına aldıkları müzisyenleri değerli cariyelerini de yanlarına almak suretiyle perde arkasından dinler; eğlenir ve oyunlar oynarlardı. Hatta bunların içerisinde daha da ileri giderek kadın şarkıcılarla birlikte oynayıp raks etmekten, soyunup çıırılçılak olmaktan çekinmeyenler de vardı. Halifenin; emir, kumandan ve devlet adamları da buna benzer toplantı ve eğlenceler yapmakta idiler.

İbn-i Haldun fetihlerden sonra Rum çalgıcı, şarkıcı ve ses sanatçılarının Arabistan'a dağıldıklarını, Hicaz'a geldiklerini, Arapların hademe ve kölesi olarak çalıştıklarını; bunları dinleyen Arapların kendi şiir ve türkülerini onların nağme ve sesleriyle tekrar ettiklerini anlatıyor. Buradan da anlaşıldığı gibi Rum ve Arap müziği arasında o dönemlerde başlayan bir sentez görülüyor. Müslümanlar Arapların ve Bizanslıların diğer beşeri ilimlerinden önce müziklerini almışlardır. Sebebi ise dil unsurunu dikkate almağa gerek olmaksızın salt müziğin kolaylıkla adaptasyonu ve bunun geniş kitleler tarafından hemen benimsenebilmesidir.

Corci Zeydan, sözleri Hintçe ve Yunanca'dan tercüme edilen müzik eserleri vasıtasıyla ve bu eserlerin yeniden düzenlenmesi sayesinde yeni bir müzik tekniğinin ortaya çıktığından ve bu teknikle Arap Müziğinin mükemmelliğin zirvesine çıkmış olduğunu söylüyor.

Suriye, Filistin, Mısır ve Irak gibi eski Yunan, Bizans ve İran sanat-kültür merkezlerinin Müslümanların eline geçmesi; Emevîlerin başkent olarak eski bir Bizans şehri olan Şam'ı; Abbasilerin ise yine eskiden beri İran kültürünün merkezi olan Irak'ı kendilerine merkez yapmaları söz konusu milletlerin Arap sanatına etki etmeleri sonucunu doğurmuştur. Fethedilen şehirlerde ele geçirilen ve müziği gâyet iyi bilen çok sayıdaki İranlı ve Bizanslı savaş esirinin Mekke ve Medine gibi merkezlere nakledilerek buralarda köle ve cariye olarak kullanılması İslâmiyet'in doğduğu iki önemli merkez olan Mekke ve Medine'nin yoğun müzik faaliyetlerine sahne olmasına imkân vermişti. Nitekim Arap müziğinin kurucusu olan sanatçılar buralarda yetişmişlerdi. İran ve Bizans'tan alınan ganimet ve servet Fetih

²⁵ Müslümanların ibâdetlerini yaparken yüzlerini çevirdikleri yön ve ayrıca İslâm'ın şartlarından biri olan Hac görevinin yapıldığı Suudi Arabistan'daki kutsal yapının adı.

Müslümanlarının merkezi olan Mekke ve Medine'ye aktığı gibi; bu milletlerin sanat, müzik ve eğlence gibi değerleri de buralara ulaşmıştı. Anılan zenginlik ve refah doğal olarak buradaki halkın eğlence ve müzik ile daha fazla ilgilenmesi zeminini yaratmıştı.

Arapların ve komşuları olan milletlerin müzik sanatı bakımından durumları ve kültürleri özetle bu merkezde. Bu şartlar altında doğan ve gelişen Arap müziği ve onun sınırlarını belirleyen kırmızı çizgiler ise bizim kültürümüzü çok yakından ilgilendirmektedir.

İnsanlık tarihinde kutsal kitaba sahip büyük dinler olarak tanımlanan Mûsevîlik, Hristiyanlık ve İslâmiyet'te müzikle ilgili pek çok görüş, hüküm ve uygulama vardır. Ancak hükümler kutsal kitaplar tarafından mı konulmuştur, görüşler ve uygulamalar kutsal kitaba mı dayanmaktadır, bunlar tezimiz çerçevesinde ve özellikle İslâmî boyut ve detayları ile aşağıdaki bölümlerde tartışılacaktır.

Şimdilik şu kadarını söyleyelim ki mensubu olmamız sebebiyle İslâm dininin getirdiği tüm prensip ve kurallar bizim kültürümüz açısından büyük önem taşımaktadır. Bunlar içerisinde bizi özellikle ilgilendiren ise estetik, sanat ve müziktir. Önemi sebebi ile doğal olarak İslâm düşünürlerinin hemen hepsi bu üç konuya eğilmek ihtiyacı duymuşlardır. Kuran'da yer alan güzellik, sanat ve estetik ile ilgili kavram ve kelimeler ile haram ve helâl mes'elesi ortaya çıkan tartışmaların omurgasını oluşturmaktadır.

3. BÖLÜM

İSLÂMDA SANAT, MÜZİK VE TERMİNOLOJİ

3.1 Sanat

Din ile sanat arasındaki ilişki öteden beri üzerinde durulan konulardandır. Pozitivizmin ve materyalizmin batıda egemen olduğu son iki asır boyunca sanatın menşei ve sanatta keşfin kaynağı değişik şekilde açıklanmıştır. Pozitivizmin ve Marksizmin gerileme sürecine girmesinden sonra bazı estetikçiler sanatı maddecileşmiş, rutin ve monoton bir hâle dönüşmüş olan sanayi toplumu yaşayışının katılığına, biteviyeliğine karşı alternatif bir çare olarak gördüler. Hümanizm Hristiyanlık ve yeni psikanalizcilik bu dönemin sanat anlayışının temeli oldu. XXI. asırda batıda sanatın spordan daha fazla önemseneceği tahmin ediliyor.

Tarihi geçmişi şair sahabelere kadar uzanan İslâm sanat geleneği çağımızda yetiştirdiği yorumcu ve eleştirmenleriyle İslâm'ın tebliği faaliyetine önemli katkılar sağlıyor. Muhammed Kutub'un "İslâm Düşüncesinde Sanat" adlı kitabıyla başlattığı yeni akım bütün İslâm ülkelerinde sanat ve edebiyatın yeni bir bakış açısıyla gündeme gelmesini sağlamıştır. Ülkemizde Beşir Ayvazoğlu ile başlayan canlılık akademik çevrelerce yeterince desteklenmedi. Sadece 1988 ve 1989 yıllarında Mimar Sinan'ın eserleriyle ilgili yayınlarda belirgin bir yoğunluk gözlemlendi. Ancak bunların çoğu mesleki kuruluşlarca gerçekleştirildi.

İslâm ve sanat konusu gündeme gelince kendimizi apaçık güzellikler realitesi karşısında buluruz. Kökü İslâm kültürüyle beslenmiş bir güzellik ve estetik realitesi. Tevhitçi ve fitratçı özelliğiyle coşkun lirizmiyle kendine özgü bütüncül yaklaşımıyla ulûhiyet, varlık kâinat, hayat, toplum ve insan konusunda getirdiği mesajıyla

insanların hem zihinlerine hem de gönüllerine hitabeden. Böylece İslâm insanoğlunun önüne genel ve evrensel bir tasavvur getirmiş olmaktadır. İslâm tefekkürünün sanat ve güzellik kavramlarını idrak etmek için her şeyden önce İslâm dininin bu evrensel ve bütüncül özelliğini benimsemek gerekir. Kuran mealinin bu espri ile baştan sona okunması, aydınlar ve sanatçılar için yeni ve derin ufuklar açacak önemli bir gayrettir. Sanat faaliyetinin özü olan sevgi, beğeni ve hayranlık sadece eşyaya ve tabiata yönelik bir bakış değildir. İslâm mutasavvıfları insan davranışlarını da bu gözle değerlendirmişlerdir.

Bilginler ve filozoflar estetik biliminin ana konusu olan güzellik kavramının tarifi konusunda farklı görüş ve anlayış içindedir. İslâm bilginleri genellikle “*hüsn*” mefhumuna bağlı kalmışlar, Kuran’daki tabiat tasvirleri üzerinde durmuşlardır. Güzellik şekillerde veya anlamlarda olur. *Hüsn*, *cemâl* ve *hasene* kelimeleri İslâm estetikçilerinin en çok üzerinde durdukları kavramlardır. Kuran’da cemal (güzellik) kavramı dar ve sınırlı olarak geçmektedir. Mutasavvıflar bu tabiri daha çok kullanmışlardır. Tefsirciler ve kelimciler ise kâinatın yaratılışı ve nizamıyla ilgili âyetlerin yorumunda estetik ilmi açısından önemli sayılacak edebi hikem-i izahlar yapmışlardır. “Hüsn” kavramına Kuran’da çeşitli vesilelerle yer verilmiştir. Bazı bilginler güzellik kavramına tekabül eden hüsn ve cemal terimlerini açıklarken ahenk, tenâsüp ve ölçü kavramlarına ağırlık vermişler, eşyada yaratılıştaki mevcut olan dengeye dikkat çekmişlerdir. Bazı âlimlere göre ise hüsn şu şekilde tarif edilmiştir. Her şeyin güzelliği, kendisi için mümkün ve lâıyk olan her şeyi tamamlayıp, hazırlamasıdır. Kimi âlimler ise tariflerinde genel bir ifade kullanmışlardır. Bu grup âlimlere göre iki çeşit güzellik kavramı vardır. Birincisi zâhir (dış) güzelliği; ikincisi ise batın (iç) güzelliğidir. Zahir güzelliği öyle bir haslettir ki Allah onunla öyle bir güzellik bahşetmiştir ki; o şey, bu biçimi ile öteki şeylerden farklı olmuştur. Batın güzelliği ise ilim güzelliği, akıl güzelliği, huy güzelliği gibi bizzat sevilip arzu edilen ve gıpta edilen şeydir.

Aslında Allah’ın insanı güzel surette yaratması gâyet tabiidir. Çünkü yaratıcının kendisi Cemâl sıfatını taşımaktadır. İnsanın güzel ve güzelliğe karşı eğilimli olması, güzel eserler ortaya koyabilmesi gerçeği bu âyette belirtilen yaratma hadisesine dayanmaktadır. Hatta insanın “ahsen-i takvim” olmasının (en güzel şekilde

yaratılmasının) sırrı da burada yatmaktadır. Hz. Davut'un sesini en güzel kılan, Hz. Yusuf'un ve Hz. Muhammed'i insanların en güzeli yapan şey işte budur.

Diğer taraftan, Kuran'daki birçok âyet karşısında Müslümanların düşünüp ibret almasını ve güzelliklerden istifade etmesini istemektedir. Bunlardan bir tanesi: "Ey Adem Oğulları! Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin; yeyin için, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez. De ki: Allah'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı? De ki: Onlar dünya hayatında, özellikle kıyamet gününde mü'minlerindir²⁶". Görüldüğü gibi bu âyetlerden birincisinde mescide giderken ziynetlerin takılması (yani tefsircilere göre güzel koku sürülmesi, temiz ve güzel elbiseler giyilmesi) istenilmiş, ardından da gâyet cömert bir ifadeyle de yeyiniz, içiniz diye insanlara dünya nimetlerinden istifâde edilmesi söylenmiştir. İkinci âyette ise güzel ziynetleri, hoş ve temiz rızıkları Allah yasaklamadığı halde yasaklayanlar veya yasaklayacak olanlar azarlanmıştır.

Kuran'da yaratıcının varlıkları sanatkârâne yarattığını ve süsleyip güzelleştirdiğini belirten âyetler mevcuttur. Genel olarak bütün mahlûkâtın güzel yaratıldığını belirten şu âyet bunun örneklerinden birini oluşturur : "O (Allah) ki yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır²⁷". Bu âyette Allah'ın yarattığı her şeyi güzel yarattığı, hilkâtte çirkinliğin söz konusu olmadığı belirtilmiştir. Her şeyin, hatta en çirkin görünen şeylerin bile gerçek bir güzellik tarafı vardır. Gökyüzünün süslendirildiğini belirten birçok âyet vardır. Bir âyette "Biz yakın göğü bir süsle, yıldızlarla süsledik²⁸" denilir. Başka bir âyette ise vurgulu bir biçimde "Andolsun, biz gökte birtakım burçlar yarattık ve seyredenler için onu süsledik²⁹" denilerek göklerdeki ilâhî süslemenin incelenmesine ve ancak inceleyip düşünenlerin bunu idrak edebileceğine işaret edilmektedir. Diğer bir âyette ise göğün süslendirilmiş olmasına bakılması emredilmekte, orada bir eksiklik ve düzensizliğin bulunamayacağını, çünkü Allah tarafından korunduğu belirtilmektedir³⁰.

²⁶ Araf 31, 32.

²⁷ Secde 7.

²⁸ Saffat 6.

²⁹ Hicr 16.

³⁰ Fussilet 12.

“Günümüz İslâm dünyasının yan yana getirmede en çok zorlandığı iki kavram “İslâm” ve “Sanat” tır. Bugün İslâm ülkelerinin hemen hemen hepsinde, cemiyetin her kesiminde insanların bu iki kelimeyi bir arada düşünmekte bir hayli zorlandığını görmekteyiz. Sanatla İslâm kelimeleri bir arada kullanıldığında kendisini dindar olarak kabûl etmeyen kesim İslâm’ı sanata tahammül edemeyecek kadar geri görmekte; kendisini dindar olarak kabul eden kesim ise sanatın İslâm’la bağdaşmayacak kadar lüzumsuz olduğunu düşünmektedir. Birbirinden tamamen uzak bu görüşleri savunan bütün bu insanların ortak noktaları müziğin İslâm’da yasak olduğu varsayımdır. Bu insanlara İslâm’ın sanata bakışının ne olduğu sorulduğunda tatmin edici cevap alınacağı sanılmamalıdır”.

Arapça “sana’a” fiilinden türeyen sanat kavramını insanların gördükleri, işittikleri, his ve tasavvur ettikleri olayları ve güzellikleri estetik bir heyecan uyandıracak tarzda ifade etmesi olarak tanımlayabiliriz. Bir çalışmanın sanat eseri olabilmesi için insan elinden çıkması, estetik, güzel ve orijinal olması gibi şartları taşıması gerekir. Böyle bir güzellik duygusu meydana getiren ve rûha bedî bir zevk veren faaliyetlere sanat denir. Ancak, yapmak, sonradan ortaya çıkmak anlamına gelen sanat kavramı yaratmak anlamında değildir. Oysa Allah’ın yaratması yoktan var etmek anlamındadır. Bu nedenle insanın bu anlamda bir şey yaratması mümkün değildir. Çünkü yaratmak sadece Allah’a mahsustur.

Sanat rûh güzelliğinin madde plânında ortaya konulması olduğuna göre sanat eserlerine hayranlığımız aslında şekle sokulan rûha ve fikredir. Sanat bir lisandır. Ancak evrensel bir değer taşımakla beraber, ondan daha çok aynı kültür ve dine mensup insanlar zevk alır. Bir Müslüman’ın güzel sesli hafızı dinlerken veya bir mabet karşısında duyduğu manevi sükûn ve sükûtu bir başka din mensubunun aynı derecede hissetmesi mümkün değildir. Çünkü sanat eserleri bulunduğu kültür ve inanç çevrelerini tatmin edecek şekilde vücut bulur.

Bu nedenle dünya medeniyeti tarihinde zaman ve mekâna göre çeşitli usul ve malzemelerle şekillenen pek çok dinî ve millî sanat vardır. Hat sanatımız Arap kaynaklı olmasına rağmen biz Türk’lerin elinde müstakil bir sanat olarak millîleşmiştir. Diğer milletlerin mimarî eserlerinde görülen unsurlar bizim tarafımızdan da kullanılmıştır ama millî zevklerimize uygun yepyeni oluşumlar

ortaya koyduğu için artık millî bir karakter kazanmıştır. Görülmektedir ki sanat milletlerin hayatında duygu ve düşünce birliği sağlayan önemli bir unsurdur.

Sanat adamları bize bakmakla görmek arasında şahsi duygularını sunarlar. Sanat ise en büyük eğitimcidir. Sanatın bu nefis ve irâde terbiyesindeki gücünü çok iyi bilen atalarımız çocukları ve gençleri kötü alışkanlıklardan uzaklaştırmak ve bir hayat disiplini kazandırmak için müzik ve benzeri sanatlara yöneltirlerdi. Bu nedenle Enderun ve Tekkeler bir zamanlar müzik, hat ve tezhip gibi güzel sanatların öğretildiği birer akademi durumunda idiler. Bu sanatlar müşterek bir inanç ve kültüre bağlı insanlar arasında duygu ve düşünce birliği sağlar, rûhlara sükûn verir, güzeli öğretir, estetik zevkleri geliştirir, dinî ve millî hayatın kıymetlerini âleme yayarak dâima canlı tutar, nefsin kendine ve topluma zararlı kısımlarını tasfiye ederek rûhun ve irâdenin madde üzerinde hakimiyeti ve terbiyesinde mühim rol oynar.

Dinler ahlâk konusu üzerinde titizlikle dururlar. Sanat ise her türlü sınırlamadan uzak gibi görünür. Oysa rûhun derinliklerinde din ile sanat tam bir ilişki içindedir. İslâm sanatı, varlığı İslâm düşüncesi açısından canlandıran bir sanat metodudur. O, güzel ile gerçek arasında tam bir ahenk ve uyum sağlayan bir sanattır. Çünkü güzel gerçeğin ta kendisidir. Gerçek ise güzelin burcudur. O burca ulaşıncı din ile sanat buluşur.

Kiliselerin içi heykel ve resimlerle doludur. İslâmiyetten önce Kâbe’de de heykeller vardı. Bu heykeller soyutu kavrama güçlüğüünün sıkıntılarıdır. Hristiyanlar ve diğer batıl dinler yaratıcıyı somutlaştırmışlar, yani puta tapar hâle gelmişlerdir. Eğer Türk-İslâm kültürü Arap kültürünün devâmı niteliği taşıyaydı Kâbe’deki putların şimdi câmide olması gerekirdi.

İslâm dini başlangıçtan itibaren özellikle heykel ve resme karşı tavır takınmış, dinî olsun ya da olmasın figüratif resme putperestliği yeniden canlandırabileceği düşüncesiyle belirgin biçimde karşı çıkmıştır. Putlara tapmayı yasaklayan emir zamanla hadis bilginleri tarafından her çeşit canlı resminin yapılmasının günah olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Bunların peygamberimiz tarafından yasaklamış olması putperestlik devrinin şirkini çağrıştırmalarından ötürüdür. Tevhîd inancının yerleşmesinden sonra bu yasakların bizzat Peygamber tarafından yumuşatıldığını görüyoruz. Çünkü dînin yasakladığı sanat değil puttur. Bu nedenle, İslâm’ı sanat ve

estetikten soyutlamanın ne dinî bir dayanağı vardır, ne de bundan sanat ve dinin bir kazancı bulunabilir.

İnsanın biri maddî, diğeri rûhî olmak üzere iki yanı vardır. Sanat insanın bu ikinci yüzünü teşkil eden unsurlardan birisidir. Hiçbir insan yoktur ki o günkü imkânları ve kabiliyeti çerçevesinde çocukluğunda sanat faaliyeti diyebileceğimiz faaliyette bulunmamış olsun. Dinî ve sosyal baskıların henüz başlamadığı o çağlarında mutlaka şarkı söylemiş, resim yapmış, bir müzik eşliğinde oynamış, çamurdan hayvan figürü veya ev yapmıştır. Bunlar insanda güzellik ve sanat duygusunun yaradılıştan var olduğunun işaretidir. Bir kimsenin elbiselik bir kumaş veya kravat alırken bile mağaza mağaza dolaşması insanda doğuştan mevcut olan bu güzellik duygusunun eseridir.

Bunlardan da anlaşılacağı üzere insan sâdece düşünen, üreten, inanan bir varlık değil, aynı zamanda sanat eseri meydana getiren bir varlıktır. Tarihe baktığımız zaman en ilkelinden en gelişmişine kadar yeryüzündeki bütün insan topluluklarının sanatla meşgul oldukları ve sanat eseri meydana getirdikleri görülecektir. Hatta sanat eseri meydana getirmemiş bir din ve topluluk yoktur. Arkeolojik ve antropolojik araştırmalar bunu kanıtlamaktadır.

Sanat ferdi plânda fitrî; tarihî ve sosyolojik anlamda evrensel bir olgudur. Onun evrensel bir olgu olması da her insanda fitrî olmasının bir neticesi ve tezahürüdür. Diğer taraftan, bir kültürün ürünü olarak ortaya çıkan bir sanat eserinin, meselâ bir çininin veya minyatürün çok farklı başka kültürlerin insanları tarafından rahatlıkla beğenilip satın alınabilmesi, bir Hristiyan'ın Sultan Ahmet Câmî; bir Müslüman'ın Köln Katedrali karşısında hayranlığını gizleyememesi gerçeği de bu sanat duygusunun evrenselliğinin bir başka delilidir.

Kuran'da güzel sanatlarla ilgili doğrudan bir âyet mevcut değildir. Bununla birlikte diğer bazı âyetlerin ışığı altında O'nun güzel sanatlara nasıl baktığını tâyin etmek mümkündür. Bunun için önce insanın ne olduğunu bilmek gerekir. Kuran'a göre Allah insanı yeryüzünde kendisinin halifesi olarak en güzel ve en akıllı şekilde yaratmıştır. “Biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına

indirdik³¹”. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi güzel yaptı. Dönüş ancak O’nadır³²”. Birinci âyetteki insanın en güzel şekilde yaratılmasından maksat insanın mükemmel şekilde yaratıldığı denilebilirse de, ikinci âyetteki “suretinizi en güzel şekilde yaratmıştır” şeklindeki bir ifade bunun yüz ve endam güzelliğini de içerisine aldığını göstermektedir. İnsanın en güzel biçimde yaratılması aynı zamanda onun güzelliklerini kavrama, bunlardan zevk alma ve estetik değeri olan eserler yapma kabiliyetini haiz olduğunun da bir ifâdesidir. Nitekim Kuran’daki bazı âyetler insanı düşünmeye davet ederken, bazı âyetler de üstün belâğati ve tasvirlerindeki güzelliğiyle doğrudan doğruya insanın estetik yönüne hitap etmektedir. Nitekim başka âyetlerde bu konu çeşitli şekillerde dile getirilmiştir³³. Bu âyetlerden de anlaşılacağı üzere dünya nimetleri yalnızca iyi ve faydalı değil aynı zamanda güzeldir.

İnsan sanatla dâima iç içedir. Benim sanatla hiçbir ilgim yok diyenlerin bile sanatla ilgileri mutlaka vardır. Onlar saçlarını tararken, kravatlarını düzeltirken, evlerini düzenlerken sanat yaparlar da farkında olmazlar. Hayat sanatsız düşünülemez. Sanat hayatımıza anlam ve zevk katar. Bizleri tarihimizle haberleştirir, onunla buluşturur. O evrensel bir dildir. Değişik ülkenin insanları sanat yoluyla iletişim kurarlar. Milletlerin yükseliş devirlerinde insanların kendilerini sanata verdiklerini görürüz. Böyle bir cemiyette herkes sanatkârdır. Gerileme ve çökme devirlerinde ise önemsiz ve şehvet dolu eserlerin çoğaldığını, rûhlardaki kabalığın sosyal hayatta da kendini gösterdiğini görürüz. Sanat eserlerinde ahlâksızların örnek ve önder olarak gösterildiği bahtsız ve sönük bir devirdir bu dönem. Misaller için uzaklara gitmeye lüzum yok. Asırlardır câmi içindeki süslemeden sofra takımına kadar her şeyini bir rûh düzeni içinde işleyen milletimizin bugünkü durumuna bakmak kâfidir.

Tartışmalara sebep olan sanat dallarından birisi de müziktir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran önemli özellik düşünme vasfının yanı sıra hissiyât-ı liyye dediğimiz yüksek hisler estetik ve din hissi gibi duygulardır. Bu duygular sadece insana mahsus olan, ona özellik ve ayrıcalıklar veren niteliklerdir. Din hissi gibi güzellik hissi de insanın yaratılışında ve fitratında mevcuttur. İnsan bu hislere doğuştan sahip bulunmaktadır.

³¹ Tin 4, 5.

³² Teğâbun 3.

İslâm dini fitrî bir dindir, hayat dinidir. İslâm dininin fitrî oluşundan maksat insanın yaratılışına, rûhî ve bedenî hususiyetlerine uygun oluşu demektir. İslâmiyet insanların maddi ve manevi hiçbir hususiyetini reddetmez. Tersine insanda yaratılıştan mevcut olan bütün özellik, kabiliyet ve istidatların en uygun ve en mükemmel bir şekilde geliştirilmesini ve olgunlaştırılmasını ister. Bunların korunmasını temel alan İslâm dini doğal olarak bu vasıfların yerli yerinde kullanılmasını, istismar edilmemesini, kötüye kullanılmamasını ve zararlı hâle getirilmemesini de ayrıca ve ısrarla tavsiye eder. İslâm hiçbir beşerî arzu ve ihtiyacı reddetmez. İnsanın rûhî ve bedenî yaratılışına, psikolojik ve biyolojik vasıflarına uygun olmak şartıyla bütün beşerî ihtiyaç ve arzuların serbestçe tatmin edilmesini mubah sayar. İslâm dini ne kadar tabî ve fitrî ise müzik de o kadar tabî ve fitrîdir. Müziğin temel maddesi olan ses ve ölçü Allah tarafından yaratılmış ve insan rûhuna yerleştirilmiştir. Allah tarafından insan rûhuna yerleştirilen bu duyguyu söküp atmak mümkün değildir. Bundan dolayı İslâm dini ile müzik arasında bir uygunluğun bulunacağı ve bunların birbirine zıt düşmeyeceği doğaldır. Beşerî duyguların en tabî olanlarından birinin estetik his olduğunda şüphe yoktur. İnsanda güzellik hissi mevcuttur ve güzele karşı daima ilgi duymuştur. Güzele karşı duyulan bu ilgi ve meyil neticesinde çeşitli sanat eserleri meydana getirilmiştir³⁴.

Esasen İslâm'a göre insan ve kâinat arasındaki ilişki sevgi ve anlaşmaya, keşfedilmeye dayanan bir ilişkidir. Batı uygarlığının, tabiatı tüketilecek sınırsız bir üretim sahası olarak veya kendisi ile savaşarak mağlup edilecek bir hasım gibi gören faydacı, tahrip edici anlayışı bize terstir. Dünyadaki güzelliklerin yok edilmesinde ve çevre kirliliğinin temelinde on sekizinci asırda Avrupa'da başlatılan yeni iktisadî felsefe ve sömürgeci anlayış yatmaktadır. Günümüzde Marksist ve Freud'cu sanat anlayışları gerileme sürecine girdiler. Madde ile yakından ilgili bir ilim dalı olan ekonomi bile artık iktisadî zihniyetin ve tüketim felsefesinin inanç ile çok yakından ilgili olduğunu benimsiyor. Hristiyan Avrupa rönesans ve reform hareketleriyle beşinci asırdan itibaren dinden uzaklaşmaya çalıştı ise de kültür ve sanatında dinin etkisi hâlâ devâm etmektedir.

³³ En'am 99; Nahl 5, 6.

³⁴ Bektaşoğlu, Mustafa "İslâm ve Sanat", Makâle, Diyânet Dergisi, Kasım 1999, sayı 107.

Sanat karşındaki ile konuşmadır. Bu konuşma ne kadar güçlü bir dille verilirse o kadar etkin ve kalıcı olur. Kuran da hep karşındaki ile konuşur, "Ey iman edenler" ya da "de ki" diye başlar âyetlerin çoğu. Çünkü hayatı yeniden gündeme getirme, ona yeni bir biçim ve rûh verme söz konusudur; bu da diyalogla mümkün olur. Özle biçim, yani imanla sanat öyle birleşmiştir ki birini diğerinden ayırmak mümkün değil. Hayat ele alındığında din ile sanatın birbirinden ayrılmayacağı görülmektedir. Yaşantısız bir sanat kuru, yüzeysel ve coşkusuz olur. Sanatsız din hayattan kopuk, kuru birtakım ahlâkî manzumeler yığını olur. Bu sebeple sanattan dini, dini sanattan ayrı düşünemeyiz. Nitekim dinin gerektirdiği ibadet yerleri bile büyük sanat eserleridir.

Büyük bir hamle ve yapılanma ile çağı yakalayacağında hiç bir tereddüdümüz olmayan İslâm'da sanatçılara her bakımdan önemli görevler ve sorumluluklar düşmektedir. Onlar da bilgi çağının imkânlarından yararlanmalı ve çağın gerekleri yerine getirmelidir.

3.2 Müzik

Pek çok Batılı müzikolog ve etno-müzikologa göre müzik kelime olarak bir kültürü meydana getiren inançların yargı, estetik ve duygu olarak bir düzenleme içinde vokal ve/veya enstrümantal ses ve tonların bir araya getirilmesi sanatı ve ilmi anlamına gelmektedir. Bu tanım çerçevesinde, icra şekli veya işlevi göz önüne alınmaksızın, estetik duyuma ait ifadelerin bütün çeşitleri ihtiva edilmiş olur. Arap dilindeki *mûzîk* kelimesi İslâm araştırmacıları tarafından hemen hemen bu batılı anlamda yapılan tanıma uygun olarak kullanılır. VIII. ve X. asırlarda *mûzîk* kelimesi İslâm tarihi boyunca farklı anlamlar taşıdı ama sadece en genel anlamda ele alındığında, müzik terimi tanımına eş anlamlı olarak kullanıldı³⁵. Geniş kapsamlı olarak batıdaki müzik kelimesi ile eş anlamda görülebilecek bir Arapça kelime yoktur. Arap dilinde *cinâ* şarkı söylemeyi ifade ettiği için çalgı müziğinin bundan hariç tutulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Aynı kelime bazı durumlarda vokaller ve çalgıcılar tarafından ister ayrı ayrı, ister birlikte müzik yapılsın, bütün din dışı müzik türleri için de kullanılır. Bu durumda da dinî müzik eserlerinin hariç tutulduğu anlaşılmaktadır³⁶. Müzik

³⁵ Faruki, L. Lois, 1985. İslâm'a Göre Müzik ve Müzisyenler.

³⁶ age. 10-14.

kelimesinin tercümesinde bazen kullanılan “lehv” ise genelde bütün eğlence, zevk çeşitlerini ifade eden oldukça geniş bir kategoridir³⁷. İslâm kültüründe Batı Dünyası’ndaki anlamıyla müzik kelimesine karşılık bir kelime ya da terimin bulunmamasından; Batı’da müzik olarak nitelendirilen türlerin başta Araplar olmak üzere Müslüman toplumlarca pek dikkate alınmadığı ve önemsenmediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bakış açısını müziğin kendisinden bu sanatı icra edenlere çevirdiğimizde, İslâm Dünyası’nda bu kişilerin müziğin kendisi gibi bir red veya kabul hiyerarşisine tabi tutulduklarını görürüz. Kuran okuyanlar, hafızlar, müezzinler ve diğerleri toplum içinde oldukça saygın bir yere sahiptir. Kabiliyetli olanlar bundan dolayı övülür ve hoş karşılandılar. Ancak bu ses sanatıyla ilgili faaliyetlere mahsus belirli bir sınıf yoktur. Her Müslüman yeteneği varsa bunları yapma yetkisine sahiptir. Kural olarak her Müslüman potansiyel bir Kuran okuyucusu, hafız veya müezzindir. Aynı şekilde, telbiye ve hac nağmeleri de müzisyen olarak kabul görmüş belirli bir gruptan ziyade, her Müslüman tarafından yapılabilecek faaliyetlerdir. Her ne kadar şiir; iş, ordu ve övgü müzik icracıları İslâm toplumunda yukarıda sözü edilen ihtisaslaşmış gruplar ve grup üyeleri kadar yaygınlık göstermeseler ve pek çoğu başka meslek dallarında olsalar bile çeşitli vesilelerle bunlara katılabilirler. Helâl kabul edilen müzik kategori icracıları için her hangi bir yasak söz konusu değildir. Üstelik bu kişilerin sanatlarını geliştirmek ve yaymak için toplumdan sürekli bir teşvik gördükleri bilinmektedir. Kuran okuyanın ve müezzinin önce kendisini abdestle arındırması, temizlenmesi emredilir ama şahıs olarak bunların toplumun diğer fertlerinden ayrı bir statüleri yoktur. Diğerleri gibi, helâl ve haramlar onları da sınırlandırır. İhtilaflı veya haram türleri icra edenlere şeraitle yönetilen İslâm ülkelerinde bile ancak kıstaslar çerçevesinde hadler uygulanır. Bu uygulamalar müzik eserinin hem üreticisi, hem de dinleyicisi için aynen geçerlidir. Ancak, esasen Kuran’da müzisyenler için bir ceza hükmü yoktur. Buna rağmen ceza niteliğinde olmasa da en azından yasaklamaya yönelik uygulamalar ve tanıklığın kabul edilmemesi gibi bir takım mahrumiyetler hâlen söz konusu olabilmektedir.

³⁷ age. 13.

İslâmî müzikte eşliksiz çıplak ses genel olarak en kabul gören icra şeklidir. Bu bakımdan enstrümantal müziğin kabul görmemiş olması pek şaşırtıcı değildir. İster okuyana eşlik, ister solo niteliğinde olsun çalgıların İslâmî ibadetlerde yer almasına hoş bakılmamış, müsaade edilmemiştir. Gelenek içerisinde câmide müzik ve çalgı olmaz. Şâyet yapılıyor ise mutlaka salt sesle ve saz eşliksiz; yani acapella olmak zorundadır. Her ne kadar müzik âletlerinin askeri bandolarda ve bazı sınırlı türlerde yer almasına toplum tarafından muhâlefet edilmemiş ise de, kıraat denilen kuran okumaktan farklı oldukları için hendese el-savt hiyerarşisinde tepede yer alan icralarda bulunamazlar. Ret veya kabul için yol gösterici prensip burada da muhteva ve ortam ile ilgilidir. Örneğin İmam Gazali, bülbül gibi benzeri güzel ses kaynaklarından bazılarına karşı çıkılmaması gerektiğini öne sürmekle birlikte, harama yöneltici müzik âletlerini müziğin kendisi gibi daima istisna tutmaktadır.

3.3 Dînî Terminoloji

Öncelikle bilgileri doğru bir zemin üzerine oturtmak ve sağlıklı bir tespit için karmaşa yaratabilecek yasak, câiz, haram, helâl gibi Kuranî kavram ve terminolojik terimlerin açıklığa kavuşturulmuş olması gerekmektedir. Birçok eser ve ilm-i hâlde³⁸ bu Kuranî kavramlar ele alınarak açıklaması yapılmış olmakla birlikte sağlıklı olması bakımından Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Eski Diyânet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu ve Prof. Dr. H. Yunus Apaydın başkanlığındaki heyet tarafından hazırlanan İlm-i Hâl'i referans alarak buradan özetler yapmağı uygun bulduk³⁹.

Mükellefiyet ve Ehliyet: İslâmî terminolojide mükellefiyet kişinin dinin hitabına muhatap olması halini ifade eden bir terimdir. Mükellef de dinî hitapla yükümlü tutulan, düşünce, söz ve davranışlarına birtakım dünyevî-uhrevî, dinî-hukukî sonuçlar bağlanan aklî melekeleri yerinde (âkıl) ve ergin (bâliğ) olan insan demektir. Mükellefiyetin temel şartı ehliyet, yani kişinin dinî-hukukî sorumluluk taşımaya

³⁸ İlim ve hâl kelimelerinden oluşmuş bir isim tamlaması olan “ilm-i hâl” durum bilgisi demektir. Bütün müslümanların dinî bilgi ve uygulama bakımından ihtiyaç duyduğu, bir bakıma Müslüman olmanın ve Müslümanlığın icaplarını yerine getirmenin ön şartı durumundaki temel bilgiler ilmihâl diye anılmıştır.

³⁹ A. Bardakoğlu, H. Karaman ve H. Y. Apaydın, 1998. İlm-i Hâl (I-II), I. Cilt, İman ve İbâdetler Bölümü, Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, Diyânet Vakfı Yayınevi, İstanbul, s. 157-177.

elverişli olmasıdır. Ehliyet ise kişinin dinî ve hukukî hükümlere konu ve muhatap olmaya elverişli oluşu demektir. Kuran'da yerin ve göğün taşımaktan çekindiği emaneti insanın yüklendiği belirtilerek (Ahzâb 33/72) diğer bütün varlıklar arasında sadece insanın ehliyet ve sorumluluk taşıdığına işaret edilir. İnsanın dinin hitabına ehil olması akıl denilen anlama, düşünme ve ona göre davranma kabiliyetine sahip bulunması sebebiyledir. Kişinin iyiyi kötüden, faydalıyı zararlıdan ana hatlarıyla olsun ayırabilmesi demek olan temyiz gücü edâ ehliyetinin başlangıcıdır. Temyiz çağına gelmeyen çocuğun, akıl hastasının ve bu hükümde olan kimselerin edâ ehliyeti yoktur. Bunların dinen ve hukuken geçerli niyet ve iradeleri bulunmadığından imanla ve ibadetlerle mükellef tutulmazlar, fiilleri sebebiyle cezaî sorumluluk da taşımazlar.

Hüküm: İslâm dininin, insanların dünya ve âhiret mutluluğunu sağlamak üzere getirdiği kuralların bütününe şer'î hükümler (ahkâm-ı şer'îyye) veya ilâhî hükümler (ahkâm-ı ilâhiyye) tabir edilir. Şer'î hüküm denince âyet ve hadislerin doğrudan ifade ettiği hükümler anlaşılır ve bunlar da konuları itibariyle itikadî, ahlâkî ve amelî olmak üzere üç ana gruba ayrılabilir.

Mükellefin Fiilleri: Teklifi hüküm yasa koyucunun; yani Allah'ın mükelleften bir fiili yapmasını veya yapmamasını istemesi veya onu yapıp yapmama arasında serbest bırakması demektir. Bu talep kesin ve bağlayıcı tarzda olabileceği gibi daha yumuşak bir üslûpta da olabilir. Öte yandan bu emir ve yasağı bildiren delilin sübût ve delâlet (yani kaynağına âidiyeti ve belli bir anlamı ifade etmesi) yönünden usûlcülerin çoğunluğu icab, nedb, tahrîm, kerâhe ve ibâha şeklinde beş kategoride ele alırken Hanefîler bunu farz, vâcib, mendup, mubah, tenzîhen mekrûh, tahrîmen mekrûh, haram şeklinde yedi kısma ayırarak incelerler. Vâcibin ve mekrûhun ikiye ayrılması yine Hanefîler'e ait bir özelliktir. Beş temel tekli hüküm şunlardır:

Vâcib: Dinî literatürde vâcib Hanefîler hariç fakihlerin çoğunluğuna göre kesin bir delille ve kesin bir surette yapılması istenen dinî yükümlülüğü ifade ederse de Hanefîler bunu farz ve vâcib şeklinde iki kademedede ele almayı uygun görürler.

Farz: Sözlükte “bir şeyi kesinleştirmek, takdir etmek, pay ve parçalara ayırmak, belirlenmiş şey ve pay” anlamlarına gelen farz fıkıh ilminde Allah ve Resulü'nün mükelleften yapılmasını kesin ve bağlayıcı tarzda istediği fiil demektir. Hanefîler delilin kat'î veya zannî oluşuna göre bir ayırım yaparak bir fiilin yapılmasını kesin ve

bağlayıcı tarzda istendiğini gösteren delil kat'î ise bunu farz, zannî ise bunu vâcip terimiyle ifade ederler. Hanefîler'in farz-vâcip ayırımının bazı itikadî ve fikhî sonuçları vardır. *Farzı inkâr, kişiyi dinden çıkarır, tekfir sebebi olur.* Geçerli mazereti bulunmadığı halde farzı terkeden kimse fâsık durumuna düşer. *Vâcibin inkârı küfrü gerektirmez.* Her iki fiilin de mazeretsiz terki kişiyi uhrevî cezaya müstehak kılar da vâcibin terki farzın terkine nisbetle daha hafif bir kusur sayılır.

Vâcip: Sözlükte “sabit, lâzım, var ve gerekli olan şey” anlamına gelen vâcip fıkıh ilminde fakihlerin çoğunluğuna göre farz ile eş anlamlı olup yasa koyucunun mükelleften yapılmasını kesin ve bağlayıcı tarzda istediği fiil demektir. Hanefîler ise kat'î delille sabit olan hükme farz, zannî delille sabit olan hükme vâcip diyerek ikili bir ayırım yapmışlardır. Ancak Hanefîler vâcibin de farz gibi kesin olarak yapılması gerektiği görüşündedir. Ahmed b. Hanbel'e nisbet edilen bir görüşe göre Kuran'da yapılması emredilen fiillere farz, sünnette emredilenlere ise vâcip denilir.

Mendup: Teşvik edilen, yapılması kesin olmayan bir tarzda istenen, yani farz ve vâcip olmayan davranışların genel adıdır. Hanefî fikhında farz ve vâcip dışında yapılması uygun görülen davranışlar –kuvvetliden zayıfa doğru olmak üzere– sünnet, müstehap (mendup) ve âdâb olarak sıralanır. Diğer mezheplerde ise mendup bir bağlayıcılık söz konusu olmaksızın yapılması istenen şey olarak tanımlanır. Bu mezheplerin mendup anlayışı Hanefîler'in sünnet anlayışına oldukça yakındır.

Sünnet: Sünnet Hz. Peygamber'in söz, fiil ve onayının genel adı olup fıkıh usulünde Kuran'la birlikte İslâm'ın aslî iki kaynağını ve delilini teşkil eder. Fırû-ı fıkıhta, özellikle de teklifî hüküm açısından sünnet ise Hz. Peygamber'in farz ve vâcip kapsamı dışında kalan yani kesin ve bağlayıcı olmaksızın tavsiye ve örnek olma niteliğini taşıyan söz ve fiillerinin genel adıdır. Hanefîler'in dışındaki fakihler Allah ve Resulü'nün kesin ve bağlayıcı olmayan tarzda yapılmasını istediği veya tavsiye ettiği fiillerin tamamını kapsamak üzere mendup terimini kullanırlar. Diğer bir ifadeyle Kuran ve hadislerden gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak bir fiilin yapılmasının kesin ve bağlayıcı olmayan tarzda istendiği yani tavsiye edildiği sonucu çıkarılabiliyorsa bu tür fiillere topluca mendup denilir. Sünnet kendi içinde üç kısma ayrılır: Müekked sünnet, gayr-i müekked sünnet, zevâid sünnet. Hz. Peygamber'in devâmlı yaptığı, sırf bağlayıcı ve kesin bir emir olmadığını göstermek için nâdiren

terkettiği fiillere müekked sünnet denilir. Meselâ abdest alırken ağza ve burna su verme, sabâh namazının sünneti, ezan, kamet, cemaatle namaz böyledir. Hz. Peygamber'in ibadet ve taat türünden olup bazan yaptığı bazan da terkettiği veya çoğu zaman yaptığı bazan da terkettiği fiil ve davranışlara gayr-i müekked sünnet denilir. Nâfile ve müstehap, hatta mendup tabirleri de çoğu kez bu anlamda kullanılır. İkinci ve yatsı namazlarının farzlarından önce kılınan dörder rekâtlık namazlar, vâcib kapsamında olmayan infak ve yardım böyledir. Hz. Peygamber'in, Allah katından bir tebliğ veya Allah'ın dinini açıklama niteliği taşımaksızın insan olması itibariyle yaptığı normal ve beşerî davranışlara ise zevâid sünnet veya âdet sünneti denilir. Hz. Peygamber'in giyim ve kuşam tarzı, yeme ve içme tarzı, zevkleri, kına ile saç ve sakalını boyamış olması böyledir. Esasen bu fiiller dinî mükellefiyet çerçevesinde değildir. Yapılması dinen tavsiye de edilmemiştir.

Müstehap: “Sevimli olan, tercih edilen ve güzel bulunan iş” demektir. Hz. Peygamber'in bazan işleyip bazan terkettiği, âlimlerin ve sâlih kulların öteden beri yapageldikleri ve tavsiye ettikleri fiil ve davranışlara dinî terminolojide müstehap denilir. Müstehaplar ibadetlerin ve beşerî ilişkilerin daha güzel ve verimli olmasını sağlayan âdâb ve ahlâk kuralları niteliğindedir. Meselâ sabah namazının ortalık aydınlanıncaya kadar, sıcak mevsimlerde öğle namazının serin vakte kadar geciktirilmesi, akşam namazında acele edilmesi böyledir.

Mubah: Mubah kelimesi sözlükte “açığa çıkan, açıklanan, serbest bırakılan şey” demektir. Dinî bir terim olarak ise, bu sözlük anlamıyla bağlantılı olarak yasa koyucunun mükellefi yapıp yapmamakta serbest bıraktığı fiilleri ifade eder. Helâl, câiz, mutlak gibi terimler de genelde aynı mânada kullanılır ve mükellefin yapması veya terketmesi halinde herhangi bir övgü yahut kınamayı gerektirmeyen davranışlarını belirtir. Vâcib ve mendup yapılması gerekenleri, haram ve mekrûh ise yapılmaması gerekenleri ifade eder. Mubah ise iki gruba da dahil olmayıp yapılması veya terkedilmesi yönünde herhangi bir şer’î-dinî yükümlülüğün bulunmadığı fiil ve konumu ifade eder. Bazı usulcüler mubahı yasa koyucunun yapılmasına izin verdiği fiiller olarak da tarif ederler. Bir fiilin mubah olduğu; yasa koyucunun o şeyin helâl ve mubah olduğunu bildirmesiyle (meselâ Bakara 2/187, Mâide 5/5); işlenmesi halinde bir vebal ve günahın, dinî bir sakıncanın bulunmadığını ifade etmesiyle (meselâ Bakara 2/173, 235) veya herhangi bir yasaktan sonra gelen emirle (meselâ

Mâide 5/2, Cuma 62/10) bilinebileceği gibi, *o konuda hiçbir dinî yasaklama ve kısıtlamanın bulunmamasıyla da kendiliğinden sabit olur*. Usulcüler birincisine şer’î mubah, ikincisine ise aklî mubah adını verirler. Aklî mubah berâat-i asliyye veya istishâbü'l-asl terimleriyle de açıklanır. Bu da bir fiilin dinî-şer’î hükmü konusunda herhangi bir açıklama yoksa, "Eşyada kural olan mubah olmasıdır" ilkesi gereğince o fiilin mubah olduğuna hüküm verilmesini ifade eder. Kuran’da değişik vesilelerle zikredilen “evleniniz, yiyiniz, içiniz, gezip dolaşınız” gibi emirler, esasen helâl ve mubah olan bu fiillerin mubah oluşunu desteklemek veya açıklamaktan çok bu mubah fiillerin işlenmesinde dikkat edilecek kayıt ve şartları, hikmet ve amaçları açıklamaya yöneliktir. Bu itibarla, bu son grup fiilleri de yine aklî mubah kavramı içinde düşünmek gerekir.

Mubahın hükmü yapılıp yapılmamasının dinen eşit değer hükmünde olması, yapılmasında da yapılmamasında da sevap ve günahın olmamasıdır. Ancak bir fiilin kural olarak mubah olması o fiilin sürekli ve ölçüsüz şekilde işlenmesi veya terkedilmesinin de mubah olduğu anlamına gelmez. Kişinin dilediği zamanda istediği yemek çeşitlerinden yemesi mubah olmakla birlikte bu konuda ölçüsüz davranırsa, meselâ aşırı beslenir veya açlık grevi yaparsa artık bu fiil mubah olmaktan çıkıp duruma göre mekrûh, haram gibi dinî hükümler alır. Oyun ve eğlence, gezip dolaşma ve dinlenme esasen ve tek tek ele alındığında mubah davranışlar olduğu halde bunları devâmlı bir âdet ve alışkanlık haline getirip hayatın diğer ödevlerini aksatacak şekilde ölçüsüz ve aşırı davranma mekrûh veya haram görülmüştür.

Câiz: Sözlükte “geçip gitmek, mümkün, serbest ve geçerli olmak” anlamlarına gelen “cevâz” kökünden türetilmiş bir isim olup fıkıh terimi olarak dinen veya hukuken yapılmasına müsaade edilen fiilleri ifade eder. Bu anlamdaki müsaadeyi belirtmek üzere de “cevâz” kavramı kullanılır. Kuran’da birçok fiilin serbest olduğu ve yasak olmadığı değişik ifade tarzlarıyla belirtilmiş olmakla beraber “câiz” lafzı geçmemektedir. Hadislerde ise bu kelime az da olsa kullanılmıştır (Ebû Dâvûd, “Akzıye”, 12, “Dahâyâ”, 6). Câiz kelimesi daha çok sonraki devirlerde karşılıklarına çıkan yeni meseleleri Kuran ve Sünnet’in hüküm ve ilkeleri ışığında değerlendirmeye ve çözmeye çalışan İslâm hukukçularınca dinî bir terim olarak geliştirilmiş ve “câiz-câiz değil” hükmü olayın dinî açıdan değerlendirmesini ifadede kullanılmaya başlanmıştır. Öte yandan, ilk devir İslâm hukukçuları bilhassa “haram” hükmünü

Allah'ın yetkisinde gördüklerinden haram ve helâl tabirlerini çok az ve dikkatle kullanmışlar, kendi ictihad ve yorumları sonucu ulaştıkları serbestliği veya sakıncayı ise “câiz ve câiz değil” tabirleriyle ifade etmişlerdir. Çünkü haram ve helâl kesin ve açık bir nassa dayanan ve sadece Allah'ın tayin ve takdir yetkisinde olan dinî bir hükmüdür. İslâm müctehidlerinin kanaat ve hükmü ise o meseleyi bu haram ve helâl kapsamında görüp görmeme anlamı taşıdığından dinen kesinlik taşımayan bir yorum niteliğindedir. Bu sebeple olmalıdır ki, mezhep imamlarının da dahil olduğu ilk devir İslâm âlimleri karşılaştıkları her ihtilâflı meseleyi haram veya helâl değer hükümleriyle çözmemişler, “bence doğru değil”, “mahzurlu”, “sakıncası yok”, “çirkin” gibi daha esnek tabirleri kullanmayı tercih etmişlerdir. İşte “câiz” ve “câiz değil” tabirleri de bu ortamda gelişmiş ve yoğunluk kazanmış terimler arasındadır.

Helâl: Haram'ın karşıtı olan “helâl” sözlükte bir fiilin mubah, câiz ve serbest olması ve yasağın kalkması gibi anlamlara gelir. Dinî bir terim olarak da helâl şer'an izin verilmiş, hakkında şer'î bir yasaklama ve kısıtlama bulunmayan davranışı ve onun dinî-hukukî hükmünü ifade eder. Câiz, mubah, mutlak gibi terimler de aralarında cüz'î anlam farklılıkları bulunmakla birlikte genelde aynı anlamda kullanılır ve mükellefin yapıp yapmamakta muhayyer bırakıldığı davranışları belirtmek üzere kullanılır. Helâl de esasında câiz ve mubahla eş anlamlı olmakla birlikte, dinî literatürde daha çok haramın zıt anlamlısı olarak yani bir şeyin yasaklanmamış ve kınanmamış olduğunu bildiren bir terim olarak kullanılır. Kuran'da ve hadislerde sıklıkla geçen helâl ve hill tabirleri de genelde bu son anlamda kullanılmıştır (bk. Âl-i İmrân 3/93; el-Mâide 5/5, 88; Yûnus 10/59; en-Nahl 16/16).

Mekrûh: Sözlükte “sevilmeyip kerih, nahoş görülen şey” demektir. Bunun mastarı olan kerâhet de sözlükte “çirkinlik, sevimsizlik, bir şeyi sevmemek ve hoşlanmamak” gibi anlamlara gelir. Fıkıh terimi olarak ise mekrûh yasa koyucunun yapılmamasını kesin ve bağlayıcı olmayan tarzda istediği fiil ve davranışlardır. Bu tarz yasaklama ve yasaklama sonucu kerâhet diye anılır; yasaklanan fiil için de mekrûh terimi kullanılır. Mekrûh da haram gibi meşrû olmayan fiil ve davranış olmakla birlikte, aralarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Hanefî fakihlere göre mekrûh iki çeşittir:

Tahrîmen mekrûh: Fakihlerin çoğunluğu haramı tahrîmen mekrûhu da kapsayacak şekilde tanımlar. Bu tür mekrûh harama yakın olup vâcibin karşıtıdır.

Tenzihen mekrûh: Tenzihen mekrûh helâle yakın olup mendubun karşıtıdır. Dinî literatürde yer alan ve özellikle ibadetler alanında sıklıkla söz konusu edilen mekrûhlar mendublarda olduğu gibi- mükellefleri dinî hayata, haramdan, kötü ve çirkin işlerden uzak durmaya hazırlayıcı; dinî vecîbelerin daha anlamlı ve verimli şekilde ifa edilmesini destekleyici bir işlev taşır. Aynı şekilde mekrûhlardan kaçınma, Hz. Peygamber'in önerilerini, güzel ahlâk ve yaşayışını, İslâm toplumlarının ortak kültürünü, tecrübe birikimini ve ahlâkî değerlerini iyi izleyebilmek açısından da son derece önemlidir.

Haram: Sözlükte “yasak, memnu” demek olup helâlin zıddıdır. Dinî terim olarak ise yasa koyucunun yapılmasını kesin ve bağlayıcı bir ifade ve üslûpla yasakladığı fiildir. Yasaklama işine tahrîm veya hazr; yasaklanan şeye harâm, muharrem veya mahzûr; bu yöndeki hüküm ve vasma da hurmet denilir. *Yasaklama açık ve kesin bir üslûpla ve delille olmuşsa haramdan, daha esnek ve yumuşak bir üslûpla veya daha zayıf bir delille olmuşsa mekrûhtan söz edilir.* Çoğunluğunu Hanefîler'in teşkil ettiği bir grup İslâm hukukçusu ve usulcüsü bir fiilin haram hükmünü alabilmesi için hem Kuran âyetleri, mütevâtir ve meşhur sünnet gibi sübûtu kesin (veya kesine yakın) bir delilin, hem de bu delilin açık ifâdesinin bulunmasını şart koşarlar. Bu sebeple de âhâd hadislerle sabit olan veya dolaylı bir şekilde ifade edilen yasaklara “tahrîmen mekrûh” adını verirler.

4. BÖLÜM

TÜRK İSLÂM MÜZİĞİ

4.1 Kültürümüzde Müzik

“Dinî müziğin oluşumu ve gelişimi müzik kültürümüz içerisinde esasen çok farklı bir yapılanma değildir. İslâmiyet’in kabulü ile birlikte dinî ve din dışı müzik iç içe bir seyir göstermiş; her dönem birbirinden etkilenmiştir. Din dışı müzikten farklı olarak yapısında dinî motifler, sözler ve formlar ihtiva etse de onun etkisindedir ve ona paralel bir gelişme gösterir. Dinî müzikteki büyük bestekâr ve icracıların hemen hepsi din dışı müzik sahasında da etkili olmuş, din dışı müzik yapanlar da aynı şekilde dinî eserler vermiştir. Bu nedenle, söz konusu paralel seyre topluca bakmak daha doğru ve yerinde olacaktır.

İslâmiyetin Karahanlılar döneminde X. asırda Türkler tarafından kabulüyle birlikte Türklerin yaşamında başta eğitim ve hukuk olmak üzere her alanda İslâmiyetin etkisi hissediliyor. İslâmın Türk kültür ve gelenekleri üzerindeki etkilerinin ürünü olan medreseler “Semerkant, Buhara, Taşkent, Balasagun, Yarkent ve Kaşgar gibi kentlerde” ilk önemli eğitim kurumları olarak açıldı. Bu kurumlar Büyük Selçuklular ile Osmanlı İmparatorluğunda kesintisiz biçimde Türklerin eğitim yaşamlarında etkili oldular. “Bu kurumlarda din öğretimi ile hayata yönelik bazı bilgilerin öğretimi bir arada yapıldı. Yine bu kurumlarda Farabi, İbni Sina ve Biruni gibi Türk bilginleri yetişti ve ders verdi”. Bu bilginler VIII. ve X. asırlar arasında Arapçaya çevrilmiş olan eski Yunan eserlerinden de yararlandılar. Böylece, eski Türk gelenekleri ve İslâmî yaşam anlayışları ile eski Yunan ve Roma filozoflarının görüşlerinin bir anlamda sentezini yaptılar. Bu nedenle, bu Türk filozoflarının eğitim anlayışlarında eski Yunan ve Roma filozoflarının etkileri görülür (Binbaşioğlu, 1995). Tam bu

noktada Türklerin İslâm’la birlikte geçirdiği yüzlerce yıllık süreçte Türk Müziği üzerinde yukarıda bahsedilen kültürel birleşimin genel olarak etkisinin görüldüğünden bahsedilebilir. Böylesine bir birleşimin sonuçlarını Türk Müziği, Türk Müzik eğitimi ve ilgili kamuoyunun yaşamında bulmaya yönelik araştırmadan İslâm’ın Türk müziği üzerindeki etkisinin anlaşılmasına ve konuya ilişkin görüşlerin netleşmesine de katkı sağlayacağı beklenmektedir. X. asırdan XX. asrın başlarına kadar Türk Müziğinde sözü edilebilecek şu değişimler yaşandı.

Programlarında ayrı bir müzik dersinin yer almadığı “Medrese” lerde, aynı zamanda “bিরer din bilgini veya devrin matematik ve mantığına az çok aşına olan din adamları” (Koçer, 1991) tarafından “dolaylı bir dinsel müzik eğitimi yapıldığından söz edilebilir” (Uçan, 1994). Bu, müzik eğitiminin temeli olabilecek derecede önemli bir gelişme olarak düşünülebilir.

Farabi’den (872-950) Rauf Yekta’ya İslâmî esaslarla yetiştirilmiş ve Türk müziğine yön vermiş Türk, Müslüman veya yabancı asıllı ama Osmanlı vatandaşı olan on beş Müslüman müzikologun varlığı (Sağlam, 1997) ve müzik ile ilgili çalışmaların sürdüğü bilinmektedir. Yukarıda sözü edilen müzikologlardan bazılarının Osmanlı Sarayının himayesinde yaptıkları çalışmalar sonucunda halk müziğinden farklı, dili Osmanlıca olan, divan edebiyatından etkilenmiş ve Saray müziği olarak adlandırılan yeni bir müzik türü ortaya çıktı. Bu yeni müzik türüne eserler kazandıran ve bu eserleri seslendiren aynı zamanda “Hacı ya da Hoca” gibi dinsel unvanları olan birçok değerli besteci ve sâzende yetişti. Özellikle XV. asrın başlarından itibaren Saray müziğinde “Peşrev, Saz Semâisi, Medhal, Sirto, Longa, Mandıra, Taksim, Çifte telli ve Zeybek gibi çalgı müziği formları“ kullanılmaya başlandı ve çalgı müziği ayrıca önem kazandı. Saray müziğinin ortaya çıkmasından sonra halk müziğinde az kullanılan veya hiç kullanılmayan “ney, tanbur, miskal, rebab gibi çalgılar kullanılmaya başladı” (Fanton, 1987) ve çalgı yönünden bir zenginleşme görüldü. Ortaya çıkan ve klasik müzik diye de adlandırılan saray müziği “sarayların, konakların duvarları arasında yankılanmış, müzikten anlayanlardan, müzik tutkunlarından, üst sınıf insanlarından oluşan seçkinlerin zevkine seslenmiştir” (Popescu-judet, 1996, Çeviri: Bülent Aksoy). Böylelikle İslâmî bir toplumda bir sınıf müziği meydana geldi.

Dinsel eğitim açısından önemli kurumlar olan “Mevlevî tekkeleri usta müzिकcilerin müzik heveslilerine, öğrencilerine dinî ve din dışı müziğin sırlarını öğrettikleri gerçek müzik okullarıydı” (Popescu-judetz, 1996, Çeviri: Bülent Aksoy). Böylelikle, dinsel amaçlı bir kurum, bir müzik eğitimi kurumu gibi işleyerek İslâm’ı benimsemiş bir toplumda müziğin nasıl algılandığına ilişkin ilginç bir örnek sergilemektedir.

Sarayda hizmete yönelik kaliteli personel yetiştirme amacıyla ve sarayın içinde özel olarak ayrılan bölümlerde eğitim ve öğretim yapan ve dönemin laik eğitim kurumu olarak bilinen Enderun Mektebin’in programlarında müzik dersinin varlığı ve bu dersin Meşkhane adlı özel müzik dersliğinde zamanın müzik üstatlarınca profesyonellerce gerçekleştirilmesi aynı zamanda müziğin bir meslek olarak kabul edilşinin örneğı olabilir.

Askeri müzik topluluğı olan “Mehter” Türkler için İslâmiyet sonrası ve özellikle Sünni öğretisinde dinin ve siyasi yönetimin en üst mevkisi olan halifeliğın 1517’de Türklerin eline geçmesine rağmen, kapatıldığı 1826 yılına kadar çok önemli bir müzik kurumu olarak görevini yerine getirmiştir.

Aynı zamanda halife ve sultan olan III. Selim ve II. Mahmut gibi Osmanlı sultanları müzikle özel olarak ilgilendiler.

Diğer yandan dini müzikte var olan sabit çalışmaların yanı sıra günümüzde de hâlen çok etkili bir uygulama alanı bulan ve Süleyman Çelebi tarafından 1409-1410 tarihlerinde yazılan yedi yüz otuz beyitlik mevlit özellikle XVII ve XVIII. asırlarda bazı müzisyenlerce bestelenmiştir. En son olarak XX. asır bestecilerinden Kemal Batanay tarafından Vesiletü’n Necat’ın altı yüz beyiti bestelenmişse de yaygınlık kazanmamıştır. Mevlid dışında birçok ilahi dinî müziğ e kazandırılmıştı. Osmanlının ilk başkenti olan Bursa’da XIX. asırda özel müzik dersleri yapılmaya başlanmış ve böylece okul dışı müzik eğitimi de Osmanlı sarayı dışında yer almıştır⁴⁰.

⁴⁰ Sağlam, Doç. Dr. Atilla “İslâm’da Müzik Yasak mı” 2001, Makâle, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: XIV, sayı 1, s. 11-27.

4.2 Müzik Formları

Kuran, Hadis, İslâm âlimi, mutasavvıf (düşünür) ve tasavvuf ehli gibi farklı cephelerin farklı görüşleri ve bunların karşılaştırılması önemlidir. Ancak bu hassas ve tartışmalı konuya girmeden önce dini müziği terminoloji, form, ezgi yapısı, kullanım alan ve şekilleri açısından incelemek gerekir.

Klasik Türk Müziğini çok geniş olan yapısal alanı çerçevesinde iki büyük ana başlıkta ele almak mümkündür:

1. Dinî olmayan Türk Müziği (lâ dinî)
2. Dinî Türk Müziği

Lâ dinî Türk Müziği bu çalışmanın kapsamında yer almamaktadır. Tez konumuzla ilgili Dinî Türk Müziği ve formları ise aslında tek başına geniş bir inceleme ve araştırma konusu olduğundan kısaca ve başlıklar halinde ele almak daha uygun olacaktır.

4.2.1 Dînî müzik formları

Türk Dinî Müziği de kendi içerisinde yine iki ana bölümden oluşuyor.

1. Câmî Müziği
2. Tekke (Tasavvuf) Müziği

Bu iki bölüm arasındaki hemen anlaşılabilen en önemli fark câmî müziğindeki bütün formlarının çalgı olmaksızın sadece insan sesi ile (acapella); buna karşılık tekke müziğindeki formların büyük bir kısmının ise çalgı eşliğinde yapılmasıdır. Acapelle icra edilen formların büyük bir kısmı câmî ve tekke müziğinde ortaklaşa kullanılan formlardır.

4.2.1.1 Câmî müziği formları

Türk Dini Müziğinin birinci bölümünü câmî müziği oluşturur. Adından da anlaşılacağı üzere câmî ve câminin küçüğü olan diğer ibadethanelerde ibadete paralel

olarak yapılan müzikleri içeriyor. Câmî Müziğinin diğer müzik türlerinden en önemli farkı hiç bir zaman çalgı kullanılmayıştı⁴¹. Sadece insan ve erkek sesinin yer alması bu tür için kesin kuraldır. Bazıları önceden bestelenmiş, bazıları ise doğaçlama şekilde okunur.

Câmidaki ibadetin esasını namaz teşkil ettiğinden câmi müziği denince akla gelen ilk şey namazın cemaatle kılınması sırasında imam ve müezzinin çok defa irticali olarak hafızalarındaki melodi kalıplarına belirli ibareleri döşemeleri şeklinde tanımlanabilecek bir ses müziğine dayalı faaliyetleri olmaktadır. İmam ve müezzinin birbirinin ardından okumalarında dikkat edilecek en mühim husus, aynı makamları icra etmeleri veya birbirleriyle uyuşan makam dizileri kullanmalarıdır.

Câmi müziği müezzinin ezan okuması, ihlas suresinin kıraati, kâmet getirmesi, namazın cemaatle kılınması sırasında imamın ilk tekbirden selam verinceye kadar geçen süredeki kıraati, selamdan sonra müezzin tarafından okunan ibareler, tesbihat, arada okunan mahvel sürmesi, dua ve mirhrabiye'nin bütününe verilen isimdir. Ancak bu arada zaman zaman bu türler içine giren temcîd, münâcât, salâ, tardiye, tekbir, mevlid, mi'râciye, Muhammediye, tevşih, câmi nâ'ti ve ramazan ilahileri de câmi müziğinin önemli birer formu olarak ortaya çıkmaktadır.

Câmi müziğinde güfteyi teşkil eden metinler çoğunlukla Arapça olup Türk din müziği özelliklerine göre bestelenmişlerdir. Bazı tasavvufî konuların da yer aldığı bu din dışı Türk müziğinin örneği zamanımıza kadar ulaşmış hemen bütün makamlarının kullanıldığı câmi müziğinde acem, acemaşiran, bayati, bestenigâr, eviç, hicaz, hüseyini, hüzzam, ırak, rast, sabâ, segâh, uşşak vb. gibi makamlar daha çok kullanılmıştır⁴².

Câmi Müziği Formları şunlardır:

Ezan: Câmi Müziğinin en önemli ve sıkça kullanılan formlarından biridir. Müezzin⁴³ tarafından Müslümanlara namaz vaktini hatırlatmak ve onları ibadete çağırarak

⁴¹ Aynı Müzik türü Hristiyan dininde de vardır. Hristiyan dininin muhafazakâr kanadını oluşturan mezheplerde de çalgı kullanmadan Kilise Müziği yapılıyor. Sadece insan sesiyle yapılan bu müziğe Hristiyan dini Müzik formlarında A Capella deniyor.

⁴² Özcan, Nuri (1982) On sekizinci Asırda Osmanlılarda Dinî Müzik, Doktora Tezi.

⁴³ Ezan okuyan erkek.

maksadıyla yüksek sesle okunur. Okunduğu yer daha çok câmilerin içi ve minarelerdir. Câmiden daha küçük ibadethane anlamına gelen mescitlerde de okunur.

Eskiden İstanbul’da sabah ezanının saba,dilkeşhaveran;öğle ezanının rast,hicaz;ikindi ezanının hicaz,uşşak,bayati;akşam ezanının hicaz,rast,segah,düğah;yatsı ezanının hicaz,uşşak,beyati,neva,rast makamlarından okunması bir gelenek haline gelmişti. Ayrıca sabah ezanından bir süre önce dilkeşhaveran makamından bir sala vermek arkasından da bir kaside okumak; öğle, ikindi ve yatsı ezanlarından sonra da ezanın okunduğu makamdan kısa bir sala vermek adetti. Ancak ezanın sadece yukarıda belirtilen makamlarda okunması şart değildir. Müezzîn müzikteki kudretine göre her makamdan ezan okuyabilir.

İki kişinin karşılıklı olarak okuduğu ezana “*çifte ezan*” denilir. Çifte ezanda cümleler karşılıklı olarak ve perde gösterilmek suretiyle okunur. Ayrıca birbirine yakın câmilerde müezzînlerin karşılıklı ezan okuduklarına da şahit olunmaktadır. Son devirde Aksaray Valide Câmii müezzini Aksaraylı Hafız Cemal Efendi ile Üsküdar Yeni Valide Câmii müezzini Hafız Süleyman’ın okudukları çifte ezanlar müzik literatürüne geçmiştir.

Cuma namazında hatibin minbere çıktığı sırada câmî içinde okunan ezana “*iç ezan*” denir. Bir kişi tarafından okunan bu ezanda da dış ezandaki seyir düzeni biraz daha kısa olarak uygulanır. Hatip minbere çıkarken müezzîn tarafından okunan âyet ve ardından getirilen salat u selâmda hangi makam icra edildiyse iç ezanın da aynı makamda okunması gerekir.

Osmanlı devrinde sarayda musahiblik ve ardında müezzînbaşılık görevine yükselmiş meşhur bestekârlar vardır. XIX. Yüzyılın ünlü müzikşinaslarından Şakir Ağa, Hamamizade İsmail Dede, Hacı Haşim Bey ve Rıfat Bey bunlardan bazılarıdır. XX. Yüzyılın ilk yarısında da müezzîn ve müezzînbaşılar arasında müzik bilgileri ve seslerinin güzelliğiyle adeta birer ekol haline gelmiş kimseler yetişmiştir. Bunlar arasında Süleymaniye Câmii müezzînleri Hafız Şevket ve Hafız Kemal, Üsküdar Yeni Valide Câmii müezzini Hafız Süleyman, Beyazıt Câmii müezzini Hafız Kerim ve Aksaray Valide Câmii müezzini Aksaraylı Hafız Cemal Efendi’yi bilhassa zikretmek gerekir.

Türk müziğinde ezan, okunduğu namaz vaktine göre seçilmiş bir makam anlayışı içinde kendine has bir icra tarzı ve üslup çerçevesinde serbest olarak şu şekilde okunur: Hangi makamda okunacaksa başlangıç tekbirlerinde o makamın ilk perdeleri gösterilir. Lafzatullahın açık olarak telaffuz edilmesine bilhassa dikkat edilmeli. İbarenin “...lahu ekber” şeklinde söylenip anlaşılmasına ve bölünmesine, benzeri prozodi hatasına meydan verilmemektedir. “Eşhedü en lâ ilâhe illallah” cümlesi de tekbirlerde kullanılan makam ve perdelerden okunur. Ardından gelen, “eşhedü enne Muhammeden resulullah”larda makamın meyana gelmeden önceki seyrini gösterecek nağmeler yapılır. “Hayye ale’s-salâh” ezanın meyan kısmı olduğundan burada tiz seslerde dolaşılır ve uygun makam geçkileri yapılır. “Hayye ale’l-felâh”ın okunuşunda ise bu kısmın ikinci meyan olması sebebiyle yine meyan nağmelerinde gezinilir. Son tekbirlerde makamın karar sesleri gösterilir. Tehlilde ise karar verilecek ezan bitirilir. Ezanın icrasında müezzinin ses rengi, perde genişliği ve özellikle müzik bilgisinin önemli rolü vardır. Bu konularda güçlü müezzinlerin icraları bir anlamda irticali bir besteleme faaliyeti olarak düşünülebilir. Bundan dolayı gerçekten güzel ezan okumak ayrı bir kabiliyet ve hüner işidir. Ezan okuyuşunda ayrıca kararların çok önemli bir yeri olduğu ve karar perdeleri ezanın en tesirli bölümlerini meydana getirdiği için müezzinin buralarda daha dikkatli olması ve bütün müzik kabiliyetini bu kısmın icrasında ortaya koyması gerekir.

Ezan okumanın âdab ve erkânı zamanla çeşitli farklılıklar göstermiş, bundan da değişik tavırlar doğmuştur. Nitekim eskiden İstanbul, Bursa, Konya ve İzmir gibi önemli kültür merkezlerinin özel ezan okuma tavırlarının olduğu bilinmektedir. Bunlardan saray tavrı adı verilen İstanbul tavrının saraya mensup müezzinlerle bazı paşaların bilhassa ramazan aylarında selâtin câmilerde müezzinlik yapmaları sebebiyle halk arasında yerleşmiş olduğu belirtilir⁴⁴.

Kamet: Kelime anlamı ayakta durmaktır. Namaz için seslenmek, namazın başladığını bildirmek anlamına gelir. Ezandan farkı namaz başlamadan çok önce insanları namaza davet amacıyla değil, Câmi içerisinde namaz başlamadan birkaç dakika önce namazın başlamak üzere olduğunu hatırlatmak için söylenir. Ezan gibi serbest ve ölçüsüzdür. Ancak Ezandan daha hızlı ve alçak bir sesle okunur.

⁴⁴ Özcan, Nuri “Ezan” mad. DİA. C.12 s.44

Cumhur Müezzinliği: Cumhur kelime anlamı olarak topluca, hep birlikte anlamına gelir. Bu formdaki anlamı ise Müezzinlerin bir araya gelerek topluca okumaları anlamını taşıyor. Câmilerde namaz aralarında veya sonunda okunan dua ve tesbihlerin, birkaç müezzin tarafından hep bir ağızdan veya karşılıklı sırayla okunmasıdır.

Tesbih: Anlamı Tanrıya şükürlerini sunmak ve Onun hiç bir eksiğinin olmadığı anlamına gelen kelimeleri devâmlı olarak tekrarlamak demektir. İbadet aralarında ya da sonlarında Tanrıya kalpten ibadet etmek anlamlarında kullanılan aynı zamanda bir dini terimdir.

Temcid ve Münacât: Ramazan ve Müslümanlarca üstün sayılan diğer gecelerde müezzinler tarafından okunan eserlere denir. Bu eser özellikle geceden sonra sabaha karşı seslendirilir. Bu eser iki kısımdan meydana geliyor. Birincisi, Tanrıya övgüler yağdırılan bestelenmiş kısım, ikincisi ise sadece Tanrıya yalvarılan, dileklerde bulunan ikinci kısımdır. Zaten Münacât yalvarma anlamına geliyor. Bu formda günümüze kadar ulaşabilen ve arşivlerde yer alan yalnızca bir tek örnek bulunuyor⁴⁵.

Mahfel Sürmesi: Müslümanlarca üstün sayılan gün ve gecelerde namaz ibadetlerinden sonra bir veya birkaç müezzinin birlikte okuduğu eserlerdir. Bu formun eserleri beş bölüm halinde bestelenmiştir. Bölümleri: 1. Dua, 2. Âyet-el Kürsî, 3. Tesbihler, 4. İlâhi, 5. Dua. Bu formda da yine günümüze kadar gelebilen tek örneğe rastlanıyor⁴⁶.

Tekbir: Tekbirin kelime anlamı Tanrının yüceliğini dile getirmek demektir. Özellikle bayram namazları ve kurban bayramı günlerinde namazlardan sonra, kurban kesilirken, mevlid merâsimi sırasında birlikte söylenen bir formdur. Tüm İslâm milletleri tarafından bilinen ve bütün İslâm ülkelerinde söylenen en büyük örnek Mustafa İtrî Efendi tarafından bestelenmiş olan *Segâh* makamındaki Tekbirdir. Bu tekbir yukarıda bahsedilen yerlerde kullanılmasının yanı sıra özellikle *Mevlevi Semâ Âyinlerinin* sonlarında da kullanılır.

⁴⁵ Hatip Zakirî Hasan Efendi'nin Irak makamında bestelediği eseri günümüze kadar kalabilmiş bu formdaki tek örnektir.

⁴⁶ Abdülgani Gülşeni'nin bu formdaki eseri günümüze kadar gelebilen tek örnektir.

Salâ: Arapça’da dua ve namaz anlamlarına gelir. Hz. Muhammet için Tanrıya rahmet ve selamını bildiren Arapça sözlü dini eserlerdir. Çeşitli makamlarda bestelenmişlerdir. İşledikleri konulara göre de çeşitli isimler alırlar. Sabah salası, Cuma ve Bayram salası, Salât-ı ümmiye gibi isimler alırlar.

Tarz bakımından *Na’t* ve *Durak*’lara benzer. Hareketleri ağırcadır. Tek farklı yanları işledikleri konuların değişik oluşlarıdır. Salât’larda kullanılan usul *Durak Evferi*’dir.

Tevşih: Kelime olarak süsleme ve süslendirme anlamlarına gelir. *Mevlid* ve *Mi’raciye* okunurken *bahir* ve hane aralarını süslemek, ses ve ahenk katmak için bestelenmiş eserlerdir. Sözleri Türkçe ve ya Arapça şiirlerden seçilmişlerdir. Tevşihlerde Hz. Muhammet’in doğumu, Ona dair övgüler, ayrıca Tanrıya yalvarış ve yakarışlar konu olarak işlenmektedir. Çeşitli makamlarda bestelenmiş yüzlerce tevşih günümüze kadar gelmiştir.

Mevlid: Peygamberimizin doğum günü sebebiyle yapılan dinî törenlerde okunmak üzere yazılmış eserlere denir. Bu formda başka eserler de bulunmasına rağmen; Mevlid denilince, Süleyman Çelebi (1346–1422)’nin manzum olarak yazdığı eser⁴⁷ akla gelir. Türk-İslâm toplumunun özel gecelerinde, mânevi önemi bulunan günlerde sıklıkla okunur. Mevlid adına “*Bahir*” denilen dokuz bölümden meydana gelir. Bunlar sırasıyla: Münacaat, Dua, Âlemin yaratılmasının sebebi, *Velâdet*, Hz. Muhammed’in mucizeleri, *Miraç*, Hz. Muhammed’in vasıfları, vefatı, kitabın sonu şeklindedir. Mevlid, özel bir şekilde ve bazı adetlere uyularak okunmaktadır. Zamanımızda Mevlidler serbest ve doğaçlama tarzında okunur. Fakat geçmiş yüzyıllarda bazı bestekârların mevlidi bestelediklerini kaynaklardan öğreniyoruz.

Tardiye: Anlamı “Razı Olsun” demektir. Cuma ve Bayram namazı hutbelerinde hatibin minberde⁴⁸ dört halifeyi ve Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin’i⁴⁹ anmasından sonra

⁴⁷ Bu eserin asıl adı “Vesilet-ün Necat” tır. Bu isim “Kurtuluş Yolu” anlamına gelmektedir.

⁴⁸ Câmilerde merdivenle çıkılan yüksekçe yerin adıdır. Minber üzerinden okunan dualarla birleştirilmiş metine “hutbe”; hutbeyi okuyan kişiye ise “hatib” denir.

⁴⁹ Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Hz. Muhammed’in torunları ve Hz. Ali ile Hz. Fatma’nın çocuklarıdır. Burada saymış olduğumuz beş isim İslâm dininin öğretilerine göre bütün kâinatın en değerli varlıklarıdır. Bu değere de en çok Tasavvuf dünyası sahip çıkmış ve önem vermiştir. Bütün tarikatlar kuruluşlarından bu güne kadar ki her döneminde manevi esaslarını bu beş isim üzerine kurmuşlardır. Bu beş ismin tümüne “Ehli Beyt” denmektedir.

müezzinlerden birinin yüksek sesle “*Radiyallahû anhum*” cümlesini yüksek sesle söylemesi ile olur.

Mi'râciye: Hz. Muhammet'in Tanrı katına yükselişini anlatan bir eserdir. Mi'râciyeler içerisinde en ünlüsü Kutbı Nâyı ünvanıyla ünlü Şeyh Osman Dede (1652-1730)' ye ait olanıdır.

4.2.1.2 Tekke (tasavvûf) müziği formları

Bu müzik tasavvuf ehli ve fıkıh âlimleri tarafından “*semâ*” olarak da adlandırılmıştır. Raks etmek şeklinde kısaca tarif bulan semâ ile karıştırılmamalıdır. Bu isim dinî müziğe verilen genel bir isim niteliğindedir.

Allah'ı seven, O'na âşık olan, kavuşma hasreti içinde kıvranan kimseler nereye baksalar O'nu görürler. Neyi duyarlarsa O'ndan duyarlar. Böyle kişiler için müzik özlem hissini coşturan, aşk ve sevgiyi artıran, kalpteki duyguların açığa çıkmasına neden olan bir araç olarak görülmüştür. Bu gibi yüce hallerin açıklanamayacağı ve onu sadece yaşayanların anlayabileceği; yaşamayanların ise karşı çıkacakları hususuna tasavvufî notlarda sıkça tesadüf ediyoruz.

Türk dinî müziğinin daha sanatlı bir sunuma sahip olan, içerisinde müzik ilmini ve öğretisini barındıran, kaynağını büyük Türk bestekârlarını yetiştiren mekânlardan alan dinsel ve daha da önemlisi Tanrısal aşkın müziğidir. Bu müzik bütün dünyanın ilgisini çeken müzik türlerindendir. Her dönemin sultanları, padişahları, tasavvuf ehli ve halkın yüksek tabakası bu müziğe ilgi duymuşlar, öğrenmişlerdir. Bu müzik birçok Osmanlı padişahını bestekâr yapmış ve tasavvuf yoluna girmelerine davetiye çıkararak neden olmuştur. İşte Klasik Türk Müziğinin de temeli sayılan bu müzik türünün başlıca formlarına yine kısaca girmek istiyoruz.

Tekke Müziği Formları şunlardır:

Mevlevî Âyini: Semâ (sima) iştmedir. Mevlevilik kültüründe semâ esasen iştmenin sonucu hasıl olan bir hâldir. Neyle temsil edilen ise insan-ı kâmindir. Âyin formu Mevlevîlik yolunun sembolü, semâ törenlerinin değişmez eserleridir. Semâ yapılırken çalınıp okunmak üzere bestelenmişlerdir. Türk dinî müzik formlarının

Miraciye'den sonra en büyüğüdür. Ancak miraciyenin pek kullanılan ve güncelliği bulunan bir form olmamasını göz önüne alacak olursak en büyüğüdür.

Eserin sözleri Hz. Mevlâna'nın "Mesnevî" si ve "Divân-ı Kebîr" inden seçilir. Sözlerin arasında Yunus Emre gibi Türk tasavvuf şairlerinin şiirlerine yer verildiği de bazı örneklerde görülmektedir. Ancak tarih boyunca ana şiirin Hz. Mevlâna'ya ait olması geleneği bir gereklilik olarak yerleşmiş görünüyor. Besteler genellikle klasik Türk Müziğinin önde gelen isimlerine ait olmuştur. Dede Efendi, İtrî, III. Selim, Nâyî Osman Dede gibi büyük Türk bestekârlarının besteledikleri Mevlevî Âyinleri, hem kendilerinin hem de Türk Müziğinin başyapıtları sayılmaktadır. Daha yakın geçmişimizde Türk müzik sisteminin kurucularından sayılan Hüseyin Saadettin Arel'in de Mevlevî Âyini vardır. Günümüz bestekârlarının da yeni denemeler yaptıkları görülmesine karşılık bunların semâ meydanlarında seslendirildiklerine pek rastlanamıyor. Sadece arşivlere güncel örnekler olarak girmişlerdir.

Mevlevî âyinleri dört bölümden meydana gelmiştir. Bu bölümlerin her birine de *selâm* denir. Her hangi bir makamda bestelenmiş olan âyin sonraki selâmlarda adını aldığı makamdan başkaca birçok makamın seslerini de gösterir. Birinci ve üçüncü selâmlar uzun ikinci ve dördüncü selâmlar daha kısadır. Bazı âyinlerde ise ikinci ve dördüncü selâmların bestelerinin birbirinin tekrarı şeklinde olduğu görülür. Ritm yapıları her selâmda değişiklik gösterir. Birinci selâmda *Devr-i Revân* veya Ağır Düyek, ikinci ve dördüncü selâmlarda *Evfer*, üçüncü selâmda ise *Devr-i Kebir*, *Aksak semâî* ve *Yürük semâî* ritimleri birbiri ardına sırasıyla kullanılırlar⁵⁰.

Günümüze kadar gelen tarihi arşivlerdeki âyinlerin sayısı yüz otuz kadardır. Bunların bir kısmının bestekârı bilinmemektedir. Bu günün semâ meydanlarında sıkça kullanılan âyinlerin sayısı ise daha çok ün yapmış olan on - on beşi kadardır.

Âyin okuyan kişilere "âyin-han" denir. Âyinhan Farsça bir kelimedir. Mevlevîyye tarikatının toplu zikri olan semâ sırasında âyin-i şerif okuyanların her biri bu adla anılmaktadır. Âyin-hanlar, semâhânenin yüksekçe bir yeri olan ve mutriphâne denilen yerde sazlarla beraber oturur ve ayin okurlar. Buna mutribe çıkmak da denir. Mevlevîlik dışındaki diğer tarikatlarda zâkir, Arabistan'daki tekkelerde münşid adını

⁵⁰ Ungay, Hurşit, 1987. Türk Mûsikîsinde Usuller ve Kudüm, Vakıf Yayınları İstanbul.

alan âyin-hanlara Mevlâna Celâleddin-i Rûmî zamanında guyende veya kavvai denirdi. Semâ esnasında okunacak eserler önce kudüm-zen başının idaresinde kudüm ve halîlenin de iştirakiyle âyin-hanlar tarafından meşk edilir. İyice öğrenildikten sonra mukabele günü adı verilen âyin günlerinde son olarak semâdan evvel neyzenlerin de katılmasıyla genel prova mahiyetinde tekrar edilirdi⁵¹.

Durak: Sözleri tasavvuf şairlerinin şiirlerinden seçilmiştir. Tekkelerde⁵² zikire ara verildiği zaman okunduğu için *Durak* adı verilmiştir. Genellikle tek bir kişi tarafından okunur. Toplu halde okunduğu da görülmüş ve bu şekline *Cumhur Durak* denmiştir.

Şuğul: Kelime anlamı iş, uğraş ve meşgale demektir. Türk Müziği bestekârları tarafından Türk Müziği makam ve ritimlerine göre bestelenmiş, sözleri Arapça olan ilâhilerdir. Diğer ilâhi formundan belirgin en büyük farkı da yalnızca sözlerinin Arapça olmasıdır.

Şuğullerin sözleri Arapça olmasına rağmen kolay anlaşılır nitelikte olduğu belirtilmektedir. Beste bakımından coşkun ve hareketli olan şuğuller daha çok nim sofyan, sofyan ve düyek gibi usûllerle bestelenmişlerdir.

İsm-i Celâl: Kelime anlamı ululuk ve büyüklük demektir. Tanrının Kuran’da geçen doksan dokuz ismine karşılık geldiği belirtilen “Allah” ismi için kullanılan özel bir terimdir. Oturarak veya ayakta “Allah” kelimesinin sürekli tekrarı şeklinde yapılır. Bu kelimeye tasavvufta *Lâfza-i Celâl* de denir.

Savt: Arapça bir kelime olup *ses* ve *sadâ* anlamlarına gelir. Eskiden müzikte bir form adı iken sonradan bu özelliğini kaybetmiş ve bu kelime ile sadece tekkelerde okunan müzik eserlerinin geneli kastedilmiştir. Bu form câmi müziğinde görmüş olduğumuz *Tesbih* formuna karşılık olarak tekke müziğindeki şekli gibidir.

Mersiye: Ölen kişinin ardından duyulan üzüntü ve acıyı dile getirmek ve o kişinin iyi taraflarını sıralayıp anlatmak için yazılıp bestelenen eserlere denir. Özellikle Kerbelâ

⁵¹ Diyanet İslâm Ansiklopedisi,(dia)Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

⁵² Tarikatların tören, sohbet, ibadet ve zikir mekânlarına Tekke denir. Eski yüzyıllarda bu mekânların aynı zamanda yatılı olarak kullanıldığı, üyelerinin bu mekânlarda belli bir süre özel eğitime tabi tutularak aydınlanma yoluna sokuldukları kaynaklarda görülmektedir.

şehitleri⁵³ ve bunların başında Hz. Hüseyin hakkında zengin bir edebiyat oluşturacak derecede *mersiye* söylenmiştir.

Nefes: Bektaşî tekkelerinde okunan ilâhilere nefes adı verilir. Sözleri Bektâşî şairlerinin hece vezni ile açık ve sade bir dille yazılmış şiirlerinden, özellikle de Hacı Bektâşî Veli'den seçilmiştir. Tarzı diğerlerine göre daha basit olup, halk müziği türlerine daha yakındır.

Türk Dinî Müziğinin ikinci bölümünü oluşturan Tasavvuf (Tekke) Müziği bölümü de bu şekilde yedi başlıktan oluşuyor. Form bakımından yapmış olduğumuz bu teknik analizden sonra bir de Türk Dinî Müziğini kullanım alanları bakımından incelemek gerekmektedir.

4.2.1.3 Diğer dinî müzik formları

Kültürümüz bünyesindeki, çoğu bize özel dinî müzik formlarının yanı sıra genel/ortak İslâm kültürü ve sosyal hayatı içerisinde oluşmuş belli başlı dinî müzik formlarına; daha doğru bir ifade ile çeşitlerine de burada kısaca yer vermek istiyoruz.

Hac müziği: Hacca gitmek isteyen kimseler yola çıkmadan önce davul ve zurna ile dolaştırılır ve bu esnada Kâbe'yi sembolize eden, haccın yüceliklerinden bahsetmek suretiyle halkı hacca gitmeye teşvik eden besteli şiir ve ilahiler okunurdu. Müziğin bu çeşidini dinlemek birçok karşıt görüş sahiplerine göre de yanlış değildir. Hac bir ibadettir bu yüzden ona karşı özlem duymak iyi bir şeydir mantığıyla bu tür müzik İslâm'da güzel görülmüştür. Ancak sarhoş meclislerinin enstrümanları diye bahsedilen enstrümanlar katılmadıkça bu tür müzik insanları hoş duygulara yönelteceği iddiasıyla desteklenmiştir.

Marşlar: Gâzâya⁵⁴ teşvik için kullanılan bestelenmiş şiirlere marş denir. Bunlar da hac müziği gibi İslâm'da genellikle uygun görülmüştür. Sözleri savaşa gidenleri

⁵³ Kerbelâ Arabistan'da bir bölgenin adıdır. Hz. Muhammed'in torunu ve Hz. Ali'nin oğlu olan Hz. Hüseyin bu bölgede Emevi orduları tarafından yaklaşık yetmiş taraftarıyla beraber katledilmiştir. Onlara susuzluk başta olmak üzere çeşitli eziyetlerin yapıldığı ve otuz bin kişiyle linç hareketinin uygulandığı bu olay İslâm tarihine kara gün olarak geçmiş ve Kerbelâ Olayı olarak anılmıştır.

⁵⁴ İslâm uğruna yapılan savaş.

cesâretlendirme amacına yönelik olarak dinsel ve ulusal heyecanları artıracak şekilde yazılmışlardır. Ritimleri de sert ve coşkun olur.

Hamâsî müzik: Hamâset Arapça bir isim olup; cesâret, kahramanlık, yiğitlik ve kahramanlık şiiri anlamlarına gelmektedir. Hamasî ise hamâsetle ilgili demektir. Bu gibi söz ve besteler düşmanla karşı karşıya gelindiği zaman öne çıkan cesur yiğitler tarafından söylenmişlerdir. Amaç marşlarda olduğu gibi topluluğu cesaretlendirmek ve onların savaş aşkını artırmaktır. Bu eserlerin sözlerinde cesaret, kahramanlık ve şeref duyguları övülerek insanlar coşturulur.

Sevinç ve neşe müziği: Bayram ve düğünlerde, sünnet düğünlerinde, birisi gurbetten geldiğinde, davet ve ziyafetlerde, çocuk doğduğunda, hafızlık icâzeti (izni) verildiğinde coşkun bir müzik şeklinin sunulması ve dinlenmesi hoş karşılanmıştır.

Aşk şarkı ve türküleri: Âşıkların sevgilileri için söyledikleri eserler Klasik Türk Müziğinin en değerli eserlerini oluşturmaktadır. Dinî müzik alanında büyük eserler vermiş ve hatta Mevlevî Âyini bestelemiş Klasik Türk Müziği dehâları karşı cinse karşı duydukları sevgi ve aşkı da aynı zamanda söz ve müzik ile ifade etmişlerdir. Bu tür besteler aşk şarkıları ve türküleri olarak karşımıza çıkmış ve aydın İslâm âlimleri tarafından da kabul görmüşlerdir. Bu tür eserlerin bir kısmında Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Kerem ile Aslı gibi efsâneî aşk kahramanlarının sıkça anıldığı görülmektedir.

4.3 Kuran Kıraati

Kuranın okunmasına kıraat denir. Her mûmîn üzerine farzdır. Bu bakımdan her vesile ile müstakilen Kuran okunabileceği gibi; namaz içerisinde de bizâtihi okunmaktadır. Gerek câmilerde ve gerekse tekkelerde her dâim Kuran kıraat edilmekle birlikte bunu bir dinî müzik formu olarak tasnife tâbi tutarak bir yere koymak doğru olmayacağı için ayrı bir alt bölüm içerisinde ele almağı daha uygun bulduk.

Kabaca Arap dilinin ve özellikle Kuran Arapçasının kurallarına ve fonetiğine uygun şekilde okunması dediğimiz “*tecvid*”e uymak şartı ile Kuran’ın düz ve sâde bir ses ve tavrı ile okunması esas olmakla birlikte; tartışmalı olmasına rağmen belli bir makam

dâiresinde nağme ile okunması da mümkündür. Temel anlamı ile Kuran müziği şüphesiz ki tecvid kurallarının uygulanmasından doğan seslendirmedir. Fakat bu seslendirme müzik ilminin konusu olan müzikal seslerden çok Kuran harflerinin ağızdan çıkış özellikleri (mahreç), seslendirilirken uzatılma süreleri (medd), kelime ve cümlelerdeki durma (secavend, sekte, sükut, vakf) ve birbirine bağlanma (vasl, idgam) kurallarını belirleyen nağmesiz bir ses uygulamasıdır.

“Bu tecvid kurallarının dışına çıkmaksızın; tenafür sesleri denilen uyumsuz seslerden kaçınarak ve mülayim ses aralıklarını gözeterek nağmeli seslerle yapılan okuyuş ise kıraatin müzik ilmini ilgilendiren kısımdır. *Mülayim* yani *uyumlu* ses aralıklarını dikkate almadan yapılan bir kıraatte tecvîd kurallarına uyulsa bile yadırganan bir okuyuş olarak hemen algılanacaktır. Müzik sanatının en belirgin özelliklerden biri sesle yapılan doğaçlama dediğimiz irticali icrâlardır. Dinî müziğimizdeki *Kuran Tilâveti*, *Mevlid*, *Ezan*, *Kamet* gibi türler irticâlen okundukları için okuyanın ses güzelliği, müzik bilgisi ve doğaçlama yapma kabiliyeti başarısını etkileyen özelliklerdendir. İyi bir okuyucunun makamları ve makam seyirlerini öğrenmiş olması tilavetteki tesir açısından çok önemlidir. Ayrıca Kuran okunmasında fem-i muhsîn olan üstattan alınan feyz sonucu bir kıraat tavrı oluşur ki, bu tavrın en önemli yanı yetenekli öğrencinin hocasını aynen taklit etmesi şeklinde değil, hangi makamı seçerse seçsin okuyuşunda hocasının tavrı ve üslubunun onu dinleyenler tarafından rahatlıkla anlaşılabilmesidir. Kuran kıraatinin müzik ilmi ile olan yakın ilgisi ve müzik kurallarına uygun bir okuyuşun dinleyenler üzerinde daha etkili olacağını çok açıktır⁵⁵”.

4.4 Makamla Kuran ve Ezân Okunması

“İslâm’ın doğuşundan itibaren müziğin, Kuran’ın okunuş şekli ve çeşitleri, ezan, zikir, tecvit, lahn, devran, semâ gibi yer alan müzikli biçemlerde caiz olup olmadığı üzerine pek çok tartışma ve araştırma yapılmıştır. Kuran’ın okunuşunun ve ezânın müziğe benzetilmesi sorunu, daha sonra müzik dinlemenin doğruluğu veya yanlışlığı, semâ yapmak, devran gibi diğer sorunları gündeme tartışma konusu olarak taşımıştır. Osmanlı Döneminde sufizmin yayılarak sufilerin çoğalmasıyla birlikte artan devran

ile zikir için ayrı ayrı kitaplar yazılmıştır. Devran'ın câiz olduğu ile ilgili Sünbül Sinan'ın yazdığı Arapça risâle daha sonra tercüme edilmiş ancak tartışmalar durmamıştır. Karşı olanlar ve taraftarlar risâleler yazmışlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında da ezanla ilgili tartışmalar olmuştur⁵⁶”.

“Birçok âlimin ittifak ettiği hadiste Hz. Muhammed *Kuran'ı seslerinizle güzelleştiriniz* demektedir. Bu hadisi referans alan âlimlerce Kuran okuyan kişinin nağme ile okuması ters karşılanmamıştır. Ancak bu şekilde Kuran okumaya hiçbir mezhebin izin vermediğini görüyoruz.

Hanefî mezhebinin en sağlam kaynaklarında aynen şöyle denilmektedir: Mezhebimizin büyük âlimleri buyurdular ki: Makamla okunan Kuran'ın dinlenmesi günahdır, Kuran'ı makamla okuyan da dinleyen de günaha girer. Genel olarak bütün Hanefî fıkıh adamları bu görüşte müttefiktir. Müziğin aleyhinde olduğu bilinen bir mezhebin mensuplarından bu konuda başka bir hüküm beklenilmesi esasen muhaldir. Mâlikîler de bu şekilde Kuran okunmasını Hanefîler gibi doğru bulmuyorlar. Okunmasının da, dinlenmesinin de haram ve günah olduğuna inanıyorlar. İmam Şafîî nağme ile Kuran okunmasına muhâlefet etmiyor gibi görünse de esasen nağme ile müziği ve makamlarını kast etmez. Onun nağmeden anladığı bu değildir. Bu nedenle, diğer anlamı ile Kuran okunmasını ve dinlenilmesini Şafîîler de doğru bulmazlar. Harflerin mahreçlerine (çıkışlarına) dikkat ve özen göstermek, onları bozmamak ve değiştirmemek şartı ile ve sadece onların doğal sesleri ile Kuran okumak İmam Şâfiî'nin doğru bulduğu kıraat şeklidir. Ezan için ise farklı düşünmekte ve şöyle demektedir: Müezzinezanı yüksek sesle okuması gerekir. Müezzin tutulurken sesinin iyi ve güzel olmasına dikkat edilmesini de arzu ederim. Zayıf seslinin ezanı duyulmaz, güzel ses ise dinleyene tesir eder. Hanbelî mezhebi harflerin değiştirilmemesi ve bozulmaması kaydıyla Kuran'ın güzel sesle okunmasını uygun görür. Ancak diğerleri gibi makam ile okunmasını doğru bulmaz⁵⁷”.

⁵⁵ Uygun, M. Nuri, 2001. Kuran ve Tefsir Araştırmaları II, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İstanbul.

⁵⁶ Uslu, Yrd. Doç. Dr. Recep, 2006. Müzikoloji ve Kaynakları, İ.T.Ü. Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 62.

⁵⁷ Uygun, M. Nuri, 2001. Kuran ve Tefsir Araştırmaları II, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İstanbul.

5. BÖLÜM

İSLÂM'DA MÜZİĞİN YERİ

5.1 Kuran ve Müzik

Peygamber döneminde ciddi anlamda bir müziğin ve nazariyâtının bulunmadığını söylemiştik. Tarihi anlatılar Arap şiirinin ilk olarak Hz. Ömer zamanında bestelendiğini göstermektedir⁵⁸. Müzik nazariyatı ise ilk bestelerden çok daha sonra ortaya konulmuştur. Bundan dolayı radyoda Kuran okunmasının dinî hükmünün âyet, sünnet ve hadislerde açık bir şekilde ifade edilmeyişi ne kadar doğalsa, müziğin dinî hükmünün Kuran, sünnet ve hadislerden net olarak çıkarılamaması da o kadar doğal görünüyor. İslâm'ın doğuşundan asırlarca sonra bile devâm eden ve bir türlü çözülemeyen bu sorunun temelinde Kuran'da bugün kullandığımız anlamıyla müzik olgusunu ifade eden net bir kelimenin ve hükmün bulunmayışı ve birbiri ile çelişen hadisler yatmaktadır.

Bu boşluğun yarattığı zeminde pek çok din adamı ve âlim uzak da olsa müzikle ilgisi bulunabilecek âyetlerde, Peygamberin sünnet ve hadislerinde bu konuda kesin hüküm olabilecek noktalar aramaya girişmiş; müziğin karşısında olanlar müziğin yasak olduğuna, taraftar olanlar ise yasak olmadığına ilişkin hükümler çıkartabilmek amacı ile en uzak ihtimalleri bile değerlendirmek suretiyle buralardan kendi görüşlerini destekleyecek ve iddialarını ispat edecek deliller üretmeye çalışmışlardır.

⁵⁸ İlk defa melodi ile Kuran okuyan Ubeydullah b.Ebu Bekre olmuştur.

5.1.1 Müziğin kabûl görmediğine delil gösterilen âyetler⁵⁹

1) “*Halktan öyle birtakım kimseler de vardır ki alay konusu yapmak ve körü körüne halkı Allah’ın yolundan sapıtmak için eğlencelik söz satın alırlar, sahibini hor ve hakîr edici azap işte bunlar içindir*” (Lokman 6). Bu âyetin nüzûl (iniş) sebebi olarak şöyle bir olaydan bahsedilmektedir: “Nadr adında biri ticaret yapmak amacıyla İran’a gider ve oradan İran’ın destan ve masallarını para ile satın alarak Mekke’ye geri döner ve Kureyş halkına “*Muhammed size Âd ve Semûd’dan bahsediyor, ben ise size Rüstem ve İsfendiyar’dan bahsedip Kisraların hayat hikâyelerini anlatacağım*” der ve İran efsanelerini anlatırdı. Onun sözleri Kureyş halkına daha hoş ve eğlendirici geldiği için halk Kuran dinlemeyi terk edip bunları dinlerdi (Uludağ, İslâm Açısından Müzik ve Semâ, s. 45). Bu âyetin asıl geliş nedeni bu iken, şarap içmenin ve domuz eti yemenin bile henüz yasaklanmamış olduğu Mekke devrinde gelmiş olan bu âyetin güzel melodileri ve müziği yasak etmiş olması imkânsız görünse de birçok Kuran yorumcusu âyette geçen lehve’l hadîs “*eğlendirici söz*” deyiimi ile müziğin kastedildiğini ve bu âyetin müziği yasakladığını ısrarla savunmuşlardır.

2) “*Bu söze mi taaccüb ediyorsunuz ve gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz? Siz cidden çok dik başlısınız*” (Necm 56, 60, 61). Bu âyette geçen *dik başlı* kelimesi ile müzik ile uğraşanların kastedildiği ileri sürülmektedir. İbn Abbas bu kelimenin *gına* manasına geldiğini bildirmiştir. *Sâmid mûgannî* demektir. Aynı kaynakta, Kuran okununca inkârcıların müziğe başladıklarını belirtiyor ve bu âyetin de bu gibi kişiler hakkında indirildiği de ekliyor. Ancak Mekke’de inmiş olan bu âyetle müziğin yasaklanmış olması mantıklı görünmemektedir. Gazâlî’nin konuya bakışı durumu açıklıyor. Şâyet bu âyet gınâyı yasaklamış olsaydı aynı âyette ve aynı şekilde sözü geçmiş olan gülme ve ağlama fiillerinin de yasak edilmiş olması gerekirdi. Eğer bu gülme Müslümanları aşağılamak ve alay amaçlı ise denebilir ki, burada kast edilen müzik sadece bu amaçla yapılan müziktir. Nitekim, âyette kötülen bizatihi müziğin kendisi değil; müşriklerin Kuran’ı dinlememek için bunu vasıta olarak kullanmalarıdır.

⁵⁹ Uludağ, Süleyman, 1992. İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ, Uludağ Yayınları, Bursa, s. 44-50.

3) “*Güç yetirebildiklerini sesinle zillate ve meskenete düşür*” (İsrâ 64). Tanrı şeytanı huzurundan kovarken böyle buyurmuştur. Bu âyeti yorumlarken kimi İslâm âlimleri bu

şeytan sesiyle kast edilenin düdük ve gınâ olduğunu, kimi âlimler ise bunun def olduğunu söylemişlerdir. Ancak daha sonra ele alınacağı üzere, bu âyetin şeytan sesi olarak defi kastetmesi ile Hz. Muhammed’in def çalınmasına izin veren ve hatta teşvik eden sünneti ve sözleri çelişkili görünmektedir. Oysa Allah’ın hiç bir Peygamberi vahye (Kuran’a) aykırı davranış sergilemez. Şâyet çok istisna teşkil edecek böyle bir şey söz konusu olur ise yeni bir vahiyle derhal duruma dikkat çekilir. Böyle bir vahiy ise söz konusu değildir.

4) “*Müşriklerin namazı Kâbe civarında ıslık çalmak ve el çırpma ibarettir*” (Enfal 35). Bu âyette geçen ıslık çalma ve el çırpma lafızları (Kuranî söz) ile müziğin kastedildiği öne sürülmüş ise de bu yorum genel olarak kabul görmemiş ve pek fazla taraftar bulmamıştır. Bu nedenle söz konusu âyet üzerinde fazlaca durmayacağız.

5) “*Onlar ki, boş laflar işittikleri zaman yüz çevirirler ve ”sizin ameliniz size, bizim amelimiz bize” derler*” (Kasas 55). Bu âyette boş laflarla ilgilenmeyen ve bu gibi şeylerden yüz çevirenler övülüyor. Ancak bu boş laf ve işler içerisinde müziğin olabilirliğini gösteren hiç bir ifade bulunmamaktadır. Âyette gereksiz ve boş anlamına gelen kelime ile güzel ses değil; İslâm aleyhindeki konuşma ve dedikodular kastedilmiştir.

6) “*Onlar ki, yalan-dolan bulunan yerde durmazlar, lüzumsuz şeyler konuşulan bir yere uğradıkları zaman oradan uzaklaşıp gitmek suretiyle kendilerine iyilik ikram ederler*” (Furkan 72). Esasen bu âyette yanlış olana yönelmeme; yalan sözden, dedikodudan, hileden, ikiyüzlülüktен, boş ve anlamsız konuşmalardan uzak durma gibi bir müminin sahip olması gereken örnek kişilik özelliklerine vurgu yapılarak bu şekildeki davranışların daha hayırlı olduğu ve böylelerinin ödüllendirileceklerine işaret edildiği halde; bir kısım İslâm âlimi, âyette geçen yalan, hile ve dedikodu anlamlarına gelen Arapça “*zûr*” kelimesi ile müziğin kast edildiğini ileri sürmüştür.

5.1.2 Müziğin kabûl gördüğüne delil gösterilen âyetler⁶⁰

Müzik karşıtı olan İslâm ilim adamları Kuran'ın müziği yasakladığını kanıtlamak için böylesi çeşitli deliller ileri sürerken; müziğin meşruluğuna inananlar da bu inançlarının doğruluğunu ispat için bazı âyetlerden güç almaya çalışmışlardır. Bu âyetlerin başlıcaları da şunlardır:

1) *“İman edip amel-i salih işleyenler cennet bahçelerinde neşelendirileceklerdir”* (Rûm 15). Müzik yanlısı birçok İslâm âlimi bu âyete, “iman edip; iyi, güzel ve doğru fiil sergileyenlere cennet bahçelerinde müzik dinletilecektir” şeklinde anlam vermiş ve niteliğini bilemediğimiz, oraya has bir tür içki içme, ipekli giyinme, altın ve gümüşle süslenmiş eşyayı kullanma ödülleri gibi müziği de cennet nimetleri arasında görmek ve saymak istemişlerdir.

2) *“Onlar ki, söz dinlerler ve en güzeline tabi olurlar, işte Allah'ın hidâyete erdirdikleri kimseler bunlardır, idrak ve insaf sahibi olanlar da yine bunlardır”* (Zümer 18). Müziğin sözlerin en güzeli oluşu mantığından yola çıkılarak, bu âyette geçen söz kelimesi ile müziğin; en azından müziğin de kastedildiğini ileri sürülmüştür. Güzellik özelliğine sahip olan sözler övüldüğüne ve güzel sözlere uyma emredildiğine göre, bizatihi güzel olan müziği dinlemek de aynı şeydir. Müzikal seslerin diğer seslerden farkı güzel ve ölçülü oluşlarıdır. Söz ve ses dinlemek yasaklanmadığına göre, bunların en güzeli olan müziği dinlemek neden yasak olsun şeklinde bir mantık ile bu görüş kuvvetlendirilmeğe çalışılmıştır. Oysa söz kelimesini bu özel anlama indirgeyebilmek için delil yeterli değil gibi görünmektedir.

3) *“Yerleri ve gökleri yaratan, melekleri elçi olarak gönderen ve onları ikişer, üçer ve dörder kanatlara mâlik kılan Allah'a hamdolsun, halkta dilediğini ziyâde eder, şüphesiz ki Allah her şeye kâdirdir”* (Fâtır 1). Bu âyette geçen, *yaratırken arttırır* kelâmına (cümlesine) “dilediğine yaratılış güzelliğine ilave olarak ses güzelliği verir” şeklinde bir anlam verilmek istenilmiştir. Ancak, yaradılıştaki bu ziyâde ile sadece insanın mı kast edildiği; şâyet öyle ise imân gücünün mü, kişilik farklılıklarının mı, bir takım daha üstün özellik ve niteliklerin mi, onun daha bol rızıklandırılmasının mı, istidad ve kabiliyetlerinin mi anlaşılması gerektiği derin bir bilgi ve yorum gerektirir.

⁶⁰ age. 50-55.

Müzik yeteneğinin ve müziğin Allah'ın yaratmasındaki bu ziyâde kavramı içerisine girip girmeyeceği de böyledir. Bununla beraber olumlu manada sonuç çıkartmak amacıyla bu çetin konuda zorlama yapılmaması daha yerinde olacaktır. Her konuda olduğu gibi en doğrusunu mutlaka yine El-Alîm olan Allah bilir.

4) “*Seslerin en kötüsü eşeklerin sesidir*” (Lokman 19). Rahatsız edici kötü bir ses olan eşek sesinin kötülenmiş olmasının mefhum-u muhalifinden güzel seslerin dinlenilmesinin yerinde olacağı sonucuna varılmaktadır.

5) “*De ki: Allah'ın kulları için var ettiği ziynetleri haram kılan kimdir? Bunlar dünyâda, özellikle kıyâmet gününde iman edenler içindir, bilen kavimler için âyetlerimizi böylece tafsîl ediyoruz*” (Araf 32). Âyette; Allah tarafından kulları için yaratılan rızık ve nimetleri kimsenin yasaklamaya hakkı olmadığı, bu hoş nimetlerden herkesin faydalanması gerektiği buyurulmuştur. Rûhun gıdası ve aynı zamanda da hoş bir nimet olmakla müziğin de âyetin genel hükmü içerisinde yer alması gerekeceği ileri sürülmektedir.

6) Araf Suresinin 172. âyetinde: Allah rûhları ilk defa yarattığı zaman onlara: “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*” diye sorduğu ve onlardan: “*Evet, Sen bizim Rabbimizsin*” cevabını aldığı bildirilmektedir. Tasavvuf ehlinin tamamına yakını, insanoğlunun ilk defa duymuş olduğu bu ahenkli ve tatlı nağmenin dünyadaki bütün nağmelerin ilk örneğini oluşturduğunu kabul ederler. Hz. Dâvûd’a Allah tarafından mucize olarak çok güzel bir ses verilmişti. Hz. Dâvûd bu güzel sesi ile mezmûrları⁶¹ okur, herkesi kendinden geçirirdi. Hayvanlar ve kuşlar bile o güzel sesin tesiri altında kalırlardı. Gerek Kuran’da ve gerekse hadislerde büyük bir mucize ve nimet olarak nitelenen bu güzel sestten ayrıca bir üstünlük olarak da bahsedilmektedir. Hz. Dâvûd’a mucize olarak verilen bu güzel sesin varlığı tasavvuf ehli tarafından, müziğin dinen kabul görmüş olmasının en kuvvetli delili sayılmaktadır⁶².

7) “*Allah onlar için hoş olan şeyleri helâl, pis olan şeyleri haram kılmaktadır*” (Araf 157). Bu âyette geçen hoş olan şeyler içerisine müziğin de girmesi gerekeceği ileri

⁶¹ Hz. Dâvûd’a indirilmiş kutsal kitap olan Zebur’un bölümleri.

⁶² Hz. Dâvûd sahip olduğu güzel sesi ile ağlar ve Zebûr okurdu. Hatta O’nun güzel sesini duyan cin ve vahşi hayvanlar kendinden geçerek ölür ve meclisinde dört yüz kadar cenaze kalkardı. Gazzâlî’nin de kitabında yer verdiği bu hadis tasavvuf çevrelerinde oldukça yaygın bir görüştür.

sürülmüştür. Âyetin orijinalindeki “et-tayyibât” kelimesi zevk ve lezzet veren şeyler anlamına gelip, genel anlamda kullanılmış olmakla birlikte; müziğin de bu genel anlamın içerisinde yer almasına engel teşkil edecek aksine bir hüküm mevcut değildir. Bu âyet yukarıda ele alınan Araf sûresinin 157. âyeti gibi müziğin kabul gördüğüne ilişkin bir diğer önemli delildir.

Müziği yasakladığı öne sürülen âyetler Mekki'dir; yani Mekke'de inmiştir. Dinî yasakların ve prensiplerin tam anlamı ile sosyal hayata henüz egemen olmadığı bu ilk dönemde müziğin yasaklanmış olabileceği pek mantıklı görünmüyor. Henüz içki içmenin bile yasaklanmadığı bir zaman diliminde müziği dolaylı da olsa yasaklayan bir söz veya uygulamanın bulunma ihtimali oldukça zayıf. Şâyet Mekke döneminde müziği yasaklayan bir âyetin varlığı söz konusu ise, Medine döneminin de buna uygunluk arz etmesi gerekir. Oysa Medine devrinde müziğe sadece izin verilmekle kalınmamış; dahası teşvik edilmiştir. Allahın mevcut emrine (hükmüne) rağmen Peygamberin müziğe izin vermiş olması O'nun Kuran'la ters düşmesi anlamına gelir ki; hayatı boyunca Kuran'a uygun, Kuran'la yaşamış bir Peygamber için bu söz konusu dahi olamaz.

Müziğe izin verdiği iddia edilen âyetlere gelince, bunlar da aynı şekilde Mekke'de inmiştir. Lehte bir kısım hükmün indiğini söylemek aynı gerekçelerle yine mantıklı değildir. Ancak bu âyetlerden müziğe izin verildiği sonucunun çıkarılması hiç olmazsa Hz. Muhammet'in yaşayış ve uygulamalarına ters düşmemesi bakımından daha mantıklı görünmektedir. İşin ilginç yanı, Lokman suresinin altıncı âyeti müziğin yasak oluşuna delil sayılmışken, yine aynı surenin on dokuzuncu âyeti de izin verilmesine delil sayılmıştır. Bu durum müziğe olumlu bakanlar ile olumsuz bakanların kendi inanç ve yaşayışlarını tescil etmek için Kuran'ı kullandıklarını ve ondan kendilerine bir delil çıkarmaya çalıştıklarını gözler önüne sermektedir. Aslında Kuran'da müzik konusunda kesin bir yargıya varabileceğimiz hiç bir net hüküm bulunmamaktadır. Kuran'da çokça geçerek övülen veya kötölen kavram müzik değil “söz”dür ve sözünde yalnız bazı türlerinden bahsedilmektedir. Birer delil olarak ileri sürülen âyetler ve ifadeler sadece genel kavramlardır.

El Fâkihânî bu konuda: *“Kuran'da ve sünnette Müzik aletlerini haram sayan kesin bir kaydın mevcut olduğunu bilmiyorum. Bu konuda ileri sürülen şeyler ya bir takım*

genel kavramlardır veya esas manaya nazaran tâli derecede kalan bir takım zâhiri manalardır. Bu gibi şeyler akla yatkın görünse bile kesin delil değildir” demektedir (Uludağ, 1992, s. 58).

Kuran’da genellikle geçen ve yasak olduğu söylenen kelime sözdür. Bununla kastedilen ise insanları Allah yolundan alıkoyan *eğlendirici* sözlerdir.

İslâm’ın insanları davet ettiği iyi, doğru ve güzel hedeflere ulaşılmasını engelleyen her çeşit fiilin ve sözün haram olmasından daha doğal bir şey zaten olamaz. Bunları sadece bazı fiil ve sözlerle sınırlamak da yanlıştır. İnsanları Allah’ın yolundan saptırmak amacı ile Kuran okunması bile bu kapsam içine girer. Nitekim, Mekkeli müşrikler İslâm’ı ve onun Peygamber’ini yıpratmak; inananların ise imanlarını zayıflatmak amacı ile, temelde reddettikleri Kuran’ın Abese Sûresini her fırsatta okumayı hiç ihmal etmezlerdi.

Müzik konusunda içerisinde açık bir hüküm bulunmaması müzik yanlıları ile karşıtlarını bütün çabalarına rağmen Kuran karşısında aynı mesafe ve konumda tutmaktadır. Her iki tarafın da kendi inançları doğrultusunda dört elle sarıldıkları, ama tam anlamı ile delil olamamış delilleri birbirinin önüne geçememektedir. Ancak Medine devri ve Peygamberin Medine’deki yaşayışı bir ölçü olarak alındığında en azından müzik yanlılarının bu iddialarında Peygamberle çelişkiye düşmedikleri sonucuna varabiliriz.

Konunun âyetler boyutu böyle. Hadisler boyutunu ise yüzlerce cilt oluşturmaktadır. Oysa sahabenin hayatlarından ve sözlerinden yapılan alıntıların sağlam birer delil teşkil etme ihtimalleri oldukça zayıftır. Bunlar muhtemelen o insanların kendi görüşleri ve şahsî kanaatleridir. Bu nedenle bazı İslâm âlimleri müziği yasakladığı iddia edilen hadislerden hiç birinin doğru olmadığını söylemek zorunluluğunu duymuşlardır.

5.2 Sünnet, Hadis ve Müzik⁶³

“Şüphesiz ki Allah güzeldir, güzeli sever”. Âdil olan Tanrının adaleti sevmesi, kullarının da adil olmasını istemesi demek olduğu gibi, güzel olan Tanrının güzelliği

⁶³ Uludağ, Süleyman, 1992. İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ, Uludağ Yayınları, Bursa, s. 65-113.

sevmesi demek de kullarının güzel olmasını ve güzeli sevmelerini istemesi demektir. Yukarıdaki hadis müzik ile doğrudan doğruya değil, dolaylı olarak ilgilidir. Müzik; şiir, edebiyat, resim, hat, raks ve mimarî gibi güzel sanatların en önemlilerinden olduğu için İslâm'ın “güzellik” kavramı hakkındaki görüşünü anlatan hadislerin başında yer alıyor.

Düğünlerde müzik: “Hz. Âişe'den alınmıştır: Hz.Âişe yanında büyüttüğü akraba bir kadını ansar⁶⁴dan bir adamla evlendirmişti. Düğünden dönen Hz. Âişe'ye Hz. Muhammet sordu: Yâ Âişe! Şüphesiz ki ansâr kadınları müzik ve eğlenceyi severler”⁶⁵. Bu hadis bazı kaynaklarda şöyle devâm ediyor: Peygamber sordu: Kızı kocasına götürdünüz mü? Kızı kocasına teslim edecek ve eve bırakacak kadınlar gönderdiniz mi? Âişe, “evet” diye cevap verince peygamber: Keşke bir de mûganniyye⁶⁶ gönderseydiniz de “size geldik, size geldik, bizi selamlayınız, sizi selamlayalım” türküsünü söyleselerdi; çünkü ansar gazel sever dedi. Bu hadis Hz. Muhammet'in düğünlerde çalınan çalgı karşısında takındığı tavrı kesin ve net olarak belirlediği halde bir kısım İslâm âlimi ve hadis çevirmenleri bu hadisten müziğin doğru bir şey olduğu hükmünün çıkarılamayacağı fikrinde ısrarcı olmuşlardır. Ancak, genel olarak hadis ve fıkıh âlimleri bu hadisle, düğünlerde müzik yapılabileceği, müzik aleti çalınıp türküler söylenebileceği görüşünde birleşmişlerdir.

Er-Rübeyyi anlatıyor: Zifafa girdiğim gecenin sabahı Hz. Peygamber yanıma geldi ve şimdi senin oturduğun gibi yatağıma oturdu. Bu sırada kızlar Bedir savaşında ölen babalarımız hakkında söylenen hamâsî şiirleri def çalarak söylemeye başladılar. Bu arada kızlardan birisi: “İçimizde yarın ne olacağını bilen bir peygamber vardır” dedi. Bunun üzerine Peygamber de ona: “Bunu bırak da evvelce söylediğin gibi söylemeye devâm et” dedi.

İslâm dininin örnek insanı ve peygamberi Hz.Muhammet düğüne gitmiş, def ve türkü dinlemiş ve hatta kızları bu işe teşvik etmiştir. Aşağıda verilen dördüncü hadis

⁶⁴ Büyük bir aile ya da topluluğun adı.

⁶⁵ Bu hadis kaynaklarda değişik şekilleriyle de yer almış. Bazılarında “eğlence” ifadesi yerine kadın tasvir eden şiir demek olan “gazel” ifadesi de kullanılmış. Gazel, kadınlarla açıkça konuşma anlamına da geliyor. Gazil, kadınlarla devâmlı sohbet eden “kadın dostu” anlamına geliyor.

⁶⁶ Şarkı söyleyen kadınlar. Mugannî ise şarkı söyleyen erkekler.

sahabenin⁶⁷ de bu bakımdan peygamberin izinde gittiğini göstermektedir. “Amr b. Sa’d diyor ki: “Bir düğüne gitmişim. Düğünde iki sahabenin yanlarında türkü söyleyen mugannî kızların bulunduğunu gördüm. Dedim ki: Siz Peygamberin sahabelerisiniz, aynı zamanda Bedir Savaşında⁶⁸ bulunma şerefine de sahiptir. Buna rağmen huzurunuzda böyle işler nasıl yapılıyor? Dediler ki: İstersen buyur, otur ve bizimle birlikte sen de dinle, istersen geç ve git, fakat şunu bil ki düğünde müzik dinlemek için bize izin verilmiştir”. Bu hadise göre düğünlerde müzik çalmak ve dinlemek için peygamber tarafından Müslümanlara izin verildiği Bedir savaşının şanlı iki gazisinin şahitlikleriyle kesinlik kazanmaktadır.

Düğünlerde; eğlenme, neşelenme, sevinme, oynama, gülme ve şen şakrak olma gibi durumlara özel bir ilgi gösterdiği açıkça anlaşılan Hz. Peygamberin bu tutumunun sonradan ne hâle getirildiğini daha iyi anlamak için bu konudaki fıkıh zihniyetini yansıtan bir kaç örnek sunuyoruz.

Birinci sorun: Zeyd’in düğününde taamdan sonra çalgı çalındıkta; Amr: “İstimâ idenler kâfirdür” dise ne lâzım olur? Cevap: Eğerçi nesne lâzım gelmez amma “fâsıklardur” demek evlâdur⁶⁹ (Uludağ, s.70).

Anlaşılaçağı üzere bir düğünde yemekten sonra müzik aleti çalınmasının hükmü sorulmakta ve cevap olarak bunu yapanların tamamen dinden çıkacakları kararı verilmektedir.

2. Sorun: Çalgulu düğünlere varub: “Mübarek olsun” diyen Zeyd’e şer’an⁷⁰ ne lazım olur? Cevap: Düğün mübarek olsun didiyse kâfir değildir, anda olan münkerata⁷¹ mübarek olsun didiyse kâfir olur (Uludağ, s.70)⁷².

3. Sorun: Çalgulu düğünlere varub, taamın yeyup ve gayri çalgı çalınan yerlere varan Zeyd’in imam olması câiz olur mu? Cevap: Azli vacip olur (Uludağ, S.70). Buradan

⁶⁷ Hz. Muhammed döneminde yaşamış, onu tanıyan ve sohbetinde bulunan kişilere verilen isim.

⁶⁸ Hz. Muhammet’in başkomutanlığını yaptığı üç savaştan biridir. Diğer ikisi ise Uhud ve Hendek savaşlarıdır.

⁶⁹ Taam: Yemek; Fâsik: Dinden çıkmış; Kâfir: Tanrıya inanmayan anlamlarını taşır.

⁷⁰ İslâmın şartları anlamına gelen şeriata göre demektir.

⁷¹ İnanmamış anlamına gelen münkir kelimesinin çoğuludur.

⁷² Uludağ, Süleyman, 1992. İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ, Uludağ Yayınları, Bursa.

anlaşılan, bir düğünde müzik dinlemiş olan bir imamın, imamlığının elinden alınması gerekeceğidir.

Çeşitli kaynaklarda buna benzer daha pek çok örnek yer almaktadır. Peygamberimizin yukarıda belirtilen uygulamalarına rağmen bunlarla taban tabana zıt görüş bildirmiş ve fetvalar verebilmiş pek çok İslâm âliminin varlığına ve ortaya çıkan çelişkiye ışık tutması bakımından verdiğimiz bu bir kaç örnek yeterli olacaktır kanaatindeyiz.

“Helâl ile haram arasındaki fark, helal olanda türkû söylenmesi ve def çalınmasıdır”. *Helâl* kelimesi ile nikâhlı beraberlik, *haram* kelimesi ile de evlilik dışı beraberlik anlamına gelen nikâhsız beraberlik kastedilmektedir. Bu hadisin şöyle bir olaya dayanıyor: Ebu Belc, Muhammed b. Hatîb’e, “Ben iki defa evlendim, fakat hiç birinde de düğünümde def çalınmadı” demişti. İbn Hâdîb: “Çok fena, hiç iyi etmemişsin” dedikten sonra: “Peygamberin helâl ile haram nikâh arasındaki fark def çalmaktan ibarettir” dediğini işittim demiştir. Peygamberin insanları zina ve fuhuş gibi bizatihi gizli yapılan şeylerden ve bunların olumsuz sonuçlarından korumak; bunlardan men etmek için nikâhın def çalınarak, türküler söylenerek ilan edilmesini istemiş olması helâl olanların açıklanmasına büyük önem verdiğini göstermektedir. Aşağıdaki hadislerde de husus tekraren vurgulanmaktadır:

“Nikâhı def çalarak ilan ediniz”. “Nikâhı ilan ediniz, mescitlerde kıyınız ve nikâhta def çalınız”.

Bütün bu hadisler Hz. Peygamber zamanında o günün kültür ve sosyal yapısı ile uyumlu bir müziğin ve müzik sanatçılarının var olduğunu; ayrıca, var olmakla kalmayıp yapılan bu müziğin kendileri tarafından hoşgörü ile karşılandığını, izin ve teşvik gördüğünü net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Bayramlarda müzik: Müziğe izin verilmiş ve hatta bu işin teşvik edilmiş olması sadece düğünlere özel bir durum değildir. Aynı izin ve teşvikin Müslümanların özel günleri olan bayramlar için de geçerli olduğunu gösteren hadisler de vardır: Hz. Âişe şöyle demiştir: “Bir kere peygamber yanıma gelmişti. Yanımda büas⁷³ hadisesiyle ilgili olarak söylenmiş olan hamâsî şiirleri terennüm ederek def çalan iki cariyeye

bulunuyordu. Peygamber yatağına yatıp yüzünü öbür tarafa çevirdi. Sonra Hz. Ebûbekir⁷⁴ içeri girdi ve bu ne hâl, peygamberin huzurunda şeytanın mizmârı⁷⁵ ne gezer diye beni azarladi”. Bunun üzerine Peygamber ona dönüp: “Bırak onları, her milletin bir bayramı vardır, bu da bizim bayramımızdır” dedi.

Bazı kaynaklarda ek olarak “iki genç kız ellerinde birer def olduğu halde türkû söylüyorlardı” ifadesi de yer almaktadır. Bu olayın meydana geldiği tarih bir Kurban Bayramı’dır ve insanlar akın akın Hac⁷⁶ görevlerini yerine getirmektedirler. İbadetin her zamankinden daha çok ön plana çıktığı bu günlerde bile müzik ile ilgilenmenin, çalıp-söylemenin ve dinlemenin yasaklanmamış olması çok önem taşımaktadır.

Raks: Hz. Âişe’den anlatılmıştır: Hz.Âişe diyor ki: “Vallahi Peygamberi hücremin kapısının yanında duruyorken gördüm. Habeşliler Peygamberin meclisinde kılıç-kalkan oynuyorlardı. Oyunu seyredebilmem için Hz. Peygamber beni ridâsı⁷⁷ ile örtmekte ve ayakta durmakta idi. Ben usanana kadar bu vaziyette bulunurlardı. Düşünün ki o zaman ben, yeni yetişmiş ve oyun seyretmeye düşkün genç bir kızdım. Yine bir bayram günü idi. Sudan’dan gelen siyâhîler mescitte peygamberin huzurunda kalkan-mızrak oyunu oynuyor ve böylece raks⁷⁸ ediyorlardı. Çok iyi hatırlayamıyorum ama ya ben oyunu seyretmek için peygamberden izin istemiştim de O izin vermişti veya hiç bir şey söylemediğim halde O: Oyun seyretmek ister misin? Diye sormuşlardı da ben: Evet demiştim. Her ne ise, Resulullah beni arkasında, yanağım yanağına değecek şekilde durdurdu. Başımı mübarek omzuna koydum ve oyunu seyretmeye başladım. Resulullah haydi bakalım keyfinize bakınız, oyuna devâm ediniz diye oradakilere buyurdu. Nihâyet seyretmekten usandığında, artık yeter mi, doydun mu diye sordu. Evet demem üzerine öyleyse haydi git” dedi.

⁷³ İslâmiyet’ten önceki dönemde iki kabile arasında çıkan ve kanlı olayların yaşandığı bir günün adıdır.

⁷⁴ Hz.Ebûbekir, peygamberin eşi olan Hz. Âişe’nin babası ve peygamberin vefatından sonra onun yerine geçen ilk İslâm halifesidir.

⁷⁵ Dûdük, ıslık, nağme ve güzel ses demektir. Ancak hadiste yerilerek, şeytanın düdüğü ve sesi anlamında kullanılmıştır.

⁷⁶ Sağlığı ve maddî durumu uygun olan her müminin Kâbe’ye giderek yerine getirmesi gereken ibâdet.

⁷⁷ Bol ve dökümlü, hırkaya benzer elbise.

⁷⁸ Dönmek, sallanmak gibi hareketlere verilen ad. Raks eden erkeğe rakkas; kadına ise rakkâse denir.

Bazı kaynaklarda bu hadisin: “*Oyunu seyretmekten usanç ve bıkkınlık gelene kadar peygamber bana oyunu seyrettirdi. O zaman ben genç bir kızdım. Oyun ve eğlenceye düşkün olan yetişkin ve genç bir kızın oyun seyretmeye ne kadar istekli olacağını varın da siz düşünün*” şeklinde olduğu belirtilmektedir.

Bu hadis çeşitli kaynaklarda en az farklılık göstererek geçen, en sağlam ve güvenilir hadislerden biri olarak gösteriliyor. Bütün hadis kitaplarında çok ünlü olarak yer alan bu hadis müzikten ziyade raks ile ilgilidir. Tasavvufta buna semâ, devr, deverân gibi isimler verilmektedir. Aynı kelime bazı kaynaklarda oyun ve raks olarak değişik şekillerde yer almıştır. Birçok kaynak bu olayın mescitte geçtiğini yazıyor. Bu yüzden de bazı muhaddisler⁷⁹ ibâdethanelerde oyun oynamanın ve raksetmenin yanlış olmayacağını, bazıları da bayram günlerinde ibadethane içinde ve dışında türkü söylemek, oynamak, raksetmek gibi hareketlerin yanlış olmamakla beraber güzel olacağını/olmayacağını vurgulamışlardır. Buradan çıkan önemli bir başka sonuç ise erkeklerin oyununu karşı cinsin seyretmesinde dinen bir engel olmadığıdır.

“Hz. Âişe’den anlatılmıştır: Resulullah oturmakta idi. Bir gürültü ve çocuk sesleri işittik. Hz. Peygamber ayağa kalktı, bir de baktı ki Habeşli bir kadın raks etmekte ve etrafında da çocuklar toplanmış bulunmakta. Bana: Bunu seyretmek ister misin? Diye sordu. Evet, demem üzerine beni bıkkıncaya kadar seyrettirdi”.

Habeşli bir kadının Medine’de raksettiğini, çocukların etrafına toplanarak onu izlediklerini, sesleri duyan Hz. Peygamberin Hz. Âişe’ye oyunu seyrettirdiğini birçok güvenilir kaynak kaydetmiş bulunmaktadır. Bazılarında ise rakkâse⁸⁰ olarak geçmektedir.

Karşılama töreni: Hz. Enes’ten anlatılmıştır: “Peygamber Medine’yi şereflendirdikleri zaman O’nun gelişinden duydukları memnuniyeti ve sevinci ifade etmek için Habeşliler harbeleriyle oynamışlardı”. Hadise göre Peygamberi karşılayanlar sevinç içerisinde sıçrayarak kendi dillerince bir takım sözleri tekrar ederlermiş. Peygamber “bunlar ne söylüyor” diye sorunca da “Muhammet iyi bir kuldur” veya “Muhammed hoş bir insandır” anlamına gelen cevaplar almış. “İbn

⁷⁹ Hadis ile meşgûl olan, hadis rivâyet eden.

Azib diyor ki: Hz. Muhammed Medine'ye geldikleri zaman buradaki halkın duymuş olduğu derin sevinci başka bir zamanda duyduklarını hiç görmedim. Medine Kızları Allah Rasûlü şehrimizi teşrif etmiş bulunmaktadırlar diye bağırıyorlardı”.

Hz. Peygamber ilk defa Medine'yi şerefleştirdiği zaman kadınlar def çalarak ve müzikli olarak “*Talaa'l-bedr aleynâ...*” diye başlayıp devâm eden o meşhur beyitleri okumuşlardı⁸¹. Peygamberin yeni yurdu Medine'yi şerefleştirmesinin buradaki halk arasında büyük bir sevinç ve heyecan yarattığı; bu duygular içindeki Medinelilerin yeni misafirlerini bir bayram ve düğün havası içinde karşıladığı; bu ortam içinde def çalan, türkü söyleyen ve raks eden kimselerin de kendilerine düşeni yaparak törene bambaşka bir renk verdikleri; bunların sanatkârâne duygu ve heyecanları ifade etme imkanını buldukları görülmektedir.

Sahabenin raksı: Kaynaklardaki hadise göre: Bir kere Peygamber Hz. Ali'ye: “*Sen bendensin, ben de sendenim*” demiş ve O'da sevincinden raksetmişti. Sahabeden Hz. Cafer'e “*Senin sûretin bana benzedi*” demiş, O da sevincinden raks etmişti. Bundan sonra Zeyd b. Hârise'ye: “*Sen benim kardeşim ve Mevlâmsın*” demiş, O da sevincinden raks etmişti. Bu hadisin kaynaklarında “neşe ve sevinç zamanlarında bazı sahabeler oynamışlardı” ibaresi yer alıyor. Buradan şu önemli sonuca da ulaşıyoruz. Hz. Mevlâna ile bütünleşen ve tasavvuf yolcusunun aşk halinin en önemli göstergesi olarak suret bulan semâ Mevlâna ile başlamamış; Peygamber döneminde ve bizzat O'nun karşısında meydana gelmiştir. Bu hadis İslâm'da semâ bulunmadığını, onun daha sonraları ortaya çıkmış bir sapma olduğunu iddia edenlere karşı güzel ve çarpıcı bir delildir.

Hz. Muhammed savaş amacıyla Medine'den ayrılmışlardı. Medine'ye dönünce siyah bir kadın huzuruna gelerek “Yâ Resulullâh, Allah seni sağ, salim ve muzaffer olarak döndürürse huzurunda *def* çalacağım ve *türkü* söyleyeceğim diye söylemiştim. Şimdi ne yapmamı emir buyurursunuz?” Peygamber: “Eğer böyle bir söz verdiysen yerine

⁸⁰ Araplara özel bir oyun türünün adıdır. Harıl harıl yukarı kalkıp inmeye “terakkus”, sofilerin raksettikleri mekâna ise “merkase” denir.

⁸¹ Bu bir Arap ilâhîsidir. Müslümanlar ve mutasavvıflar tarafından çok sevildiği için de günümüze kadar gelebilmiştir. İhtida ederek İslâm'a giren ve Yusuf İslâm adını alan müzisyen Cat Stevens da yaptığı albümde bu ilâhîye yer vermiştir. Ancak muhafazakâr kanatta yerini alarak ve vurmalı çalgılardan başka bir çalgının İslâm'la bağdaşmayacağını savunarak albümünü buna uygun şekilde hazırlamıştır.

getir, aksi halde yapma” buyurdu. Bunun üzerine kadın çalgı çalmaya başladı. Bu sırada Hz. Ebubekir geldi. O çalmaya devâm ediyordu. Sonra Hz. Osman geldi ve o çalmaya yine devâm etti. Daha sonra Hz. Ali geldi, o yine çalıyordu. En sonunda Hz. Ömer geldi. Kadın onun geldiğini görünce defî altına aldı ve üstüne oturdu. Bu hareketi gören Hz. Muhammed: “*Yâ Ömer! Şüphesiz ki şeytan seni görünce girmeye delik arıyor*” buyurdu ve durumu Hz. Ömer’e anlattı”. Bu hadis bir kadının Hz. Peygamber huzurunda müzik yaptığını; üstelik bu müziğin daha sonra halife olacak dört büyük İslâm adamı huzuru ile gerçekleştiğini net bir biçimde ortaya koyuyor. Kadın sadece, halifelik dönemindeki uygulamalarından da anlaşılabileceği gibi çok muhafazakâr olduğu bilinen Hz. Ömer’den çekiniyor. Allah’ın Resulü ise çok iyi tanıdığı Hz. Ömer’in bir şey söylemesine fırsat vermeden bir nükte ile kadını bu güç durumundan kurtararak olayı kapatıyor. Bu tamamen bir nüktedir. Çünkü def çalmak ve türkü söylemek şâyet dinen kabul görmemekten kinaye bir şeytan işi olsa idi; bizzat dini tebliğ eden ve onu uygulayan o dinin peygamberi ya o ana kadar ya da en baştan bu kadına asla onay vermezdi.

Kaynaklarda müzik ve raksla ilgili daha pek çok hadis bulunmaktadır. Ancak beraberinde bu hadislerin birçoğunun da düzmece olduğu belirtiliyor. Bazı İslâm bilim adamlarına göre müziği yasaklayan hadislerin hiç biri sahih (sağlıklı) değildir. Bazılarına göre ise bu hadislerin tümü çürüktür ve en az dinde müzik kadar din dışı müzik de yasak değildir. Ancak fuhuş ve şarap kokan bir raks ve müzik türünün İslâm’da kesinlikle yasak edilmiş olduğu ve bununla ilgili hadislerin doğruluğundan şüphe edilmemesi gerektiği de gözden uzak tutulmamalıdır.

Yolculuk türküleri: Hz. Enes’ten alınmıştır: “Peygamberin Enceşe adında güzel sesli bir deve sürücüsü vardı. Bu sürücünün nağmeleri⁸² ile develerin hanımları rahatsız edecek kadar hızlandıklarını gören Hz. Muhammed: Aman Enceşe develeri yavaş sür ve camları sakın kırma” dedi. Kaynaklarda çok sağlam olduğu belirtilen bu hadiste Hz. Peygamberin cam kelimesi ile incinebilecek narin kadınları kastettiği belirtiliyor⁸³. Bu hadise dayanarak şu iki tespiti yapabilmek mümkün: Birincisi, deve sürücülerinde olduğu gibi, Peygamberin yanındaki kimseler yolculukta da müzik

⁸² Develerle yolculuk yapan Arapların veya deve çobanlarının Müziğine Hadv, Hudâ ve Hıdâ gibi isimler verilmektedir.

⁸³ Bu hadiste kadınlara kavârîr denilmiş. Kelime cam, kadeh, sürahi gibi anlamlara geliyor.

yapabilmeleri; ikincisi, Peygamberin kadınlara bakışındaki incelik, hassasiyet ve onları koruma duygusu.

Güzel sesle Kuran okumak: “Kuran’ı seslerinizle süsleyiniz”. Kuran’ın nağme ile okunmasından korkan bazı İslâm âlimleri bu hadisi yok saymışlar ve ortaya çıkmaması için özel çaba etmişlerdir. Bu hadisle Kuranın nağme, hoş sadâ ve güzel olan bir sesle süslenmesi Peygamber tarafından teşvik edilmektedir. Büyüklerin; özellikle bir Peygamberin teşviki emir telâkki edilmelidir. Ancak bir kesim şu gerekçelerle buna karşı çıkıyor. “Kuran Allah sözüdür. Ses ise insan fiilidir. İnsan fiili ile Allah’ın sözleri süslenemez, güzelleştirilemez. O zaten güzeldir insan sesiyle güzelleştirilmesine ihtiyacı yoktur. Bilakis insan sesi onu okuyarak güzelleşebilir”. İşte hadisin altı üstüne getirilirken bu mantıktan hareket ediliyor.

Peygamber bir defa Ebû Mûsâ’l Eş’arî’ nin okuduğu Kurânı dinledi ve ona: “Sana Dâvûd’a verilen *mizmar*lardan bir mizmar⁸⁴ verilmiştir” buyurdu. Bu kişinin cevabı ise bazı kaynaklarda, devâmla şöyle naklediliyor: “Yâ Resulullâh okuyuşumu dinlediğini bilseydim bunu güzel nağmelerle süslemek için bütün gayretimi sarf ederdim”. Allah Resulünün Kuran’ın nağme ile okunmasından hoşlandığını ve bunu teşvik ettiğini aynı mahiyetteki diğer pek çok hadisinde de görüyoruz.

“Hz. Berâe diyor ki: Bir akşam Peygamber Tîn sûresini okurken dinlemiştim. Sesi ondan daha güzel olan birini görmemişim”. “Allah hiç bir peygamber göndermemiştir ki, güzel sesli olmasın. Peygamberinizin sesi de güzeldir, yüzü de güzeldir”. Kaynaklarda peygamberlerin özellikleri anlatılırken şöyle deniyor: Peygamberler rûh ve vücut yapısı bakımından eksiği ve kusuru bulunmayan ve bu bakımdan insanların en mükemmeli olan kimselerdir. Rûhî ve fizikî yapılarında eksiklik yoktur. Onlar hem fizikî hem de rûhî yapı bakımından insanların en güzel örnekleridir. Fiziki yapının bir parçası olan ses bakımından da durum aynıdır. Peygamberlerin sesleri etrafındakileri rahatsız edici bir nitelikte değildir. Aksine

⁸⁴ Daha önce açıklandığı üzere Mizmâr düdüğe benzeyen nefesli bir sâzdır. Buradaki ifadenin “Hz. Dâvûd’a verilen düdüklerden bir düdük verilmiştir” anlamını taşıdığı belirtiliyor. Daha önce Hz. Ebûbekir tarafından şeytan sesine benzetilen mizmar burada Hz. Muhammed tarafından Hz. Dâvud’un sesine benzetilmiştir. Peygamberin, kesinliği tartışma götürmeyen bu açıklamalarına rağmen mizmar birçok İslâm âlimi tarafından haram (yasak) sayılmıştır.

onları okşayacak hoş ve güzel özellikler taşımaktadır. İnsanı kendilerine ısındıran ve emniyet telkin eden bir sâdâları vardır.

Burada akıllara bir soru geliyor. Güzel ses ibadet midir? Güzel sesin veya dinî müziğin İslâm'ın bakışında bir ibadet sayılıp sayılmadığı, güzel sesle okunan dini metinlerin dini his ve heyecanları artırıcı bir etkiye sahip bulunup bulunmadığı üzerinde durmak gerekiyor. Çok güzel bir sese sahip bulunan Peygamberimiz'in güzel sese karşı ilgi duyduğu, güzel sesli kimselerin okudukları Kuran'ı zevkle dinlediği, sesi güzel olan kişileri takdir ederek onlara iltifatlar yağdırdığı incelenen hadislerde açıkça görülüyor.

Güzeli seven, hoş nağmelerle okunan Kuran'dan zevk alan, evinde def çalınan ve şarkı söylenen, düğünlere giden, düğünlerde def çalınmasını ve şarkı söylenmesini teşvik eden ve çalındığı zaman dinleyen, neşeli, güler yüzlü ve hayatın insanı bir Peygamber uydurulan hadislerle gerçeklerden ve halktan uzaklaştırılmıştır. Gericilik ve cehâletin temsilcisi bu zihniyet Peygamberimizi böyle bir hüviyet içinde görmeğe ve göstermeğe çalışmıştır. Allah ve onun Peygamberi raksı ve müziği yasaklamadığı halde bunlar yasaklanmış gibi göstermişler, Allah'a ve Peygamberine açıkça iftira etmişlerdir. Allah'a ve Peygamberine iftira edenler doğal olarak İslâm âlimlerine de iftira edebileceklerdir.

Müzik tamamen gelenek ve adetlerle ilgili bulunan bir sanattır. Bu bakımdan müzik ile ilgili olarak hadislerde beyan edilen hükümler bir yönü ile dinîdir. Ancak diğer yönü ile yani hükümlerin konusu itibariyle örf, âdet ve geleneklerle ilgilidir. Örf adet ve geleneklerin zaman, mekân ve topluma göre değişmesiyle bu gibi gelenekler üzerine bina kılınan hükümler de değişir. Bu nedenle zikredilen hadisler şartları ve sebepleri itibariyle Peygamberimiz zamanında Araplar arasında uygulanan müziğin hükmünü ifade eder. Söyleniş ve şeklin içerdiği esas anlamdan faydalanarak zaman, mekân ve toplum itibariyle değişen ve devâmlı olarak yeni yeni şekillere giren müziğin dinî hükmünü tayin etmek mümkün olur.

5.3 Mezhepler, Fıkıh ve Müzik

Mezhepler esâsen birer ekoldür. Bu okulların her biri birer bilgi, yorum ve içtihat merkezidir. Aslında hiçbir mezhep imamı ben bir mezhep oluşturacağım ya da

kuracağım diye yola çıkmamış olmakla birlikte; onların takipçileri ve kendilerine katılan geniş kitleler bu ekolleri zaman içerisinde birer karşı çıkılmaz bağlayıcı hükümler ve kabûller yumağı hâline getirmişlerdir. İmam adı verilen ekol sahibi bu şahısların her biri değerli din âlimleridir. Her birinin bilgi ve görüşleri ayrı ayrı değerlidir. Ancak, herhangi bir ekol sahibi âlimin görüşünü benimseyerek “ben şu mezheptenim” diyen birisi; çok değerli, haklı ve akılcı da olsa artık diğerlerinin görüş ve kabûllerine asla itibar etmemiş, ne yazık ki onları tamamen yok sayabilmiştir. Durum günümüzde de aynen böyledir.

Fıkıh kelimesi ise sözlükte “bir şeyi bilmek, iyi ve tam anlamak, içyüzünü ve inceliklerini kavramak” anlamına gelir. Terim olarak fıkıh hicrî ilk asırlarda zihnî çaba ile elde edilen dinî bilgilerin tamamını ifade etmişken, iman ve itikad konularının ayrı bir ilim dalı olarak teşekkül etmesine paralel olarak ileri dönemlerde İslâm’ın fert ve toplum hayatının değişik yönleriyle ilgili şer’î-amelî hükümlerini bilmenin ve bu konuyu inceleyen ilim dalının özel adı olmuştur. Fıkıh ilminde uzman olan kimselere de fakih (çoğulu fukahâ) denir. Öte yandan fıkıh, ilk dönem literatüründe şer’î delillerden hüküm elde etme faaliyeti olan içtihad anlamında kullanılarak fakih ve müçtehit ile eş anlamlı kabul edilmişken, sonraki dönemlerde içtihat yetkinliğine ulaşamamış fakat fikhî hükümleri delilleriyle birlikte bilen veya fıkıh ilmi ile meşgul olan kimselere de fakih denmeye başlanmıştır.

Bir bakıma Müslüman’ın davranış bilgisi demek olan fikhın iki ana kaynağı Kuran ve Sünnet’tir. Kuran’ın nüzulü (indirilişi) ve Hz. Peygamber’in bu dini insanlığa tebliği milâdî 610-632 yılları arasına rastlayan yirmi üç yıla yakın bir zaman dilimine yayılır. İslâmî öğretilerin doğru anlaşılabilmesi ve sağlıklı biçimde uygulanabilmesi için kuşkusuz İslâm tebliğinin bir bütün olarak düşünülmesi gerekir. Ancak, bu kapsamdaki hükümlerin tebliğinde izlenen metodun ve esas alınan öncelikler sıralamasının dikkate alınması bütünü iyi kavranması açısından önemlidir. Konuya bu açıdan bakıldığında İslâm tebliğinin farklı özellikler taşıyan biri Mekke dönemi diğeri Medine dönemi olmak üzere iki ana döneme yayıldığı görülür. Şimdi, İslâm’ın hukuk çatısını oluşturan ve mezhep adı verilen ekol önderlerinin ve fıkıh âlimlerinin müzik hakkındaki görüşlerine bakalım.

Yunan dilinden Arapça'ya geçen mûsiki kelimesinin yerini tutacak bir Arapça kelime mevcut olmadığı gibi, âyetlerde ve sahih hadislerde bunu belirtmek üzere doğrudan kullanılmış bir ifadeye de rastlanılmadığı yukarıdaki bölümlerde ifade ettik. Arapça'daki “gınâ ve tegannî” kelimeleri ile şarkı söyleme, “semâ” ile dinleme, “melâhî” ile ise çalgı âletlerini kastedilir.

“Ebû Hanîfe gınâyı mekrûh görmüş ve günah saymıştır. Öğrencilerinin ve sonraki Hanefî bilginlerin Ebû Hanîfe'nin mekrûh dediği şeylerin harama yakın mekrûh olarak anlaşılması gerektiğini vurguladıkları dikkate alınınca, gınânın Ebû Hanîfe tarafından tahrîmen mekrûh olarak kabûl edildiği sonucuna ulaşmak kaçınılmaz hâle gelmektedir. Mezhepler arasında gınâ ve çalgı aletleri karşısında en keskin tavır Hanefîler'inkidir. Hanefîler def, mizmar gibi çalgı aletlerini dinlemenin haram ve mâsiyet olduğunu açıkça belirtmişlerdir. Hatta bazı Hanefîler bu çalgı aletlerini dinlemenin fâsıklık ve bundan zevk almanın küfür olduğunu iddia etmişlerdir. Hanbelî fakihlerden İbnü'l Kayyim Hanefîler'in bu konudaki dayandıkları hadisin Hz. Peygamber'e nisbetinin sahih olmadığını belirtmektedir.

İmam Mâlik gınânın icrasını da, dinlenilmesini de onaylamamıştır. Hatta satın alınan bir câriyenin muganniyye (şarkıcı) olduğunun anlaşılması durumunda bunun iâdeyi gerektiren bir ayıp sayılacağını belirtmiştir. Mâlik kendisine sorulan “Medine ehli ne tür gınâya rûhsat veriyor” şeklindeki soruya “bunu bizde fâsıklar yapar” cevabını vermiştir (İbn Kayyim, İğasetü'l lehfân, I, 227). Bütün bunlara rağmen gınâ konusunda en ılımlı görüşler Medineli bilginlere âittir.

Şâfiî, “gınâ bâtıla benzeyen mekrûh bir eğlencedir, bunu devâmlı yapan sefih sayılır ve şahitliği reddedilir” dediği halde (Gazzâlî, İhyâ, II, 267) sonraki Şâfiî bilginlerin hemen hepsi gınânın haram olduğunu söyleyerek Şâfiî'ye nisbet edilen “gınânın mubahlığı” yolundaki bu görüşü red etmişlerdir. Şüphesiz bunda yaşadıkları dönemin etkisi vardır. Ancak, Şâfiî âlimlerden Şîrâzî haram bir menfaat içeren kira akti ve şarap taşıma işi nasıl geçersiz ve haramsa, gınâ ve mizmar da aynıdır demektedir mahzur görmemiştir.

Ahmed b. Hanbel de kendisine gınânın hükmü sorulduğunda “gınâ kalpte nifakı yeşertir, ben hoşlanmam” diye cevap vermiştir.

Gınâ konusunda Mâlikî bilgin İbnü'l Arabî'nin değerlendirmesi de şöyledir: Gınâ âlimlerin çoğuna göre gönülleri coşturan bir eğlence olup, gerek Kuran'da gerekse Sünnet'te bunun haramlığına dair bir delil yoktur. Hatta sahih bir hadiste gınânın mubah olduğuna delil vardır. Bu rivâyete göre Hz. Ebû Bekir bir defasında Hz. Âişe'nin evine girip orada iki câriyenin şarkı söylemekte olduğunu görünce “Allah'ın Resulü'nün evinde şeytanın mizmarı ha” diye çıkmıştı. Hz.Peygamber ise “Onlara ilişme ey Ebû Bekir! Bugün bayram günüdür” (İbn Mâce, "Nikâh", 21) demiştir. Eğer müzik haram olsaydı Resûlullah'ın evinde icra edilmezdi. Hz.Ebû Bekir görünen duruma nazaran buna karşı çıkmış, Hz.Peygamber ise gönüllerin dinlendirilmesi hususunda yumuşaklık ve rûhsat gözeterek onlara ilişmemiştir. Çünkü her gönül sürekli olarak ciddiyeti taşıyamaz. Resûl-i Ekrem'in, müziğin serbestliğini “bayram günü” ile ilişkilendirmesi ise bunun sürekli olarak yapılmasının mekrûh olduğunu; fakat bayram ve düğün gibi sebeplerle buna rûhsat verileceğini göstermektedir. Bu itibarla müziğin haramlığı konusunda rivâyet edilen bütün hadisler sened ve yorum bakımından bâtil olduğu gibi, bu konuda getirilen âyet yorumları da bâtıldır (İbnü'l Arabî, Ahkâmü'l Kuran, III, 1053-1054).

Mâlikî fakihî İbnü'l Arabî “bir kısım insanlar lehve'l hadîs satın alıyorlar” (Lokmân 6) âyetini tefsir ederken, burada geçen lehve'l hadîsi gınâ olarak yorumlayanların bulunduğunu belirtip bu konuda rivâyet edilen hadisleri sıraladıktan sonra bu yorumun ve rivâyet edilen hadislerin de sahih olmadığını ifade etmektedir (Ahkâmü'l Kuran, III, 1493-1494; IV, 1950). Zühaylî ise bazı Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî âlimlerin gınânın kerahetsiz mubah olduğu görüşünde olduklarını ve bu görüşün üstün ve genelde tercih edilen görüş olduğunu ifade etmektedir (Vehbe ez Zühaylî, el Fıkhü'l İslâmî ve edilletühû, III, 573).

Müzik ve eğlence araçlarının satımı konusunda ise Hanefî imamların yaklaşımları birbirinden farklıdır. Ebû Hanîfe barbit, davul, mizmar ve def gibi melâhî aletlerinin satımını mekrûh saymakla birlikte câiz görmüştür. Öğrencileri Ebû Yûsuf ve Muhammed bu tür aletlerin oyun-eğlence için hazırlanmış, günah ve fesad için yapılmış olduğunu, dolayısıyla hukuken mal hükmünde bulunmadığını ileri sürerek melâhî aletlerinin satımının bâtil olacağını söylemişlerdir. Ebû Hanîfe bunların mal hükmünde tutulacağından hareketle bu aletleri kıranların tazmin etmek durumunda kalacaklarını ifade etmiş, Ebû Yûsuf ve Muhammed bu durumda tazmin

sorumluluğu getirmemişlerdir. Şâfiîler, yapılan bir alım satım akdinin geçerli olabilmesini satılan şeyin “yararlanılabilir” olması şartına bağladıkları ve müzik âletlerinden elde edilen yararı da dinen yok saydıkları için oyun-eğlence âletlerinin konu edildiği alım satımları bâtil kabul etmişlerdir⁸⁵”.

5.3.1 Fıkıh âlimlerinin anlaşmazlıklarının genel sebepleri

Müziğin dinsel hükmünü tespiti çalışan fıkıh adamları bu hususta bir fikir beraberliğini sahip değildirler. Tam tersine aralarında büyük görüş farkları bulunmaktadır. Bu farkların genel sebepleri şu şekilde özetlenebilir:

1. Müzik hakkında farklı görüşlere sahip olan mezhep imamları ve fukaha görüşlerine uygun gelen hadisleri esas almış; diğerlerinin ise zayıf ya da uydurma olduğuna karar vermişlerdir.
2. Bunların müziğin her türüne aynı gözle bakmadıkları ve aynı hükmü vermedikleri kesindir. Bazılarını uygulanabilir, bazılarını ise yasak veya uygulanamaz görmüşlerdir. Bir bölümü ise bu uygulanamaz veya yasak oluşu müziğin her türü için genellemiş, yapılan sınıflandırmaları dikkate almadan müziğin farklı kısımları için söylenmiş sözleri kendi düşüncelerine uygun bir şekilde değerlendirmişlerdir.
3. Mezhep imamları ve fukaha nefislerine hâkim kimselerdi. Yapılmaması kesin olarak emredilmemiş olan şeylerden bile kesinmiş gibi kaçınırlardı. İlke itibarıyla müziğin bazı türlerini uygulanabilir, bazı türlerini yasak kabul edenler bile hiçbir şekilde müzik dinlemezlerdi. Tesadüfen müzik dinledikleri zaman eski görüşlerinden genellikle vaz geçiyorlardı. Örneğin, İmam Ahmet oğlunu müzik dinlerken görmüş ve ona müzik dinlemeyi yasak etmemiştir.
4. Sonraki dönemlerin müziği Hz. Muhammet zamanındaki müzikten çok farklı idi. Fıkıh adamları müziğin bu yeni şeklinin hükmünü hadislere dayanarak tespit etmişlerdir. Hicaz ve Irak gibi çeşitli fıkıh okullarına bağlı bulunmaları, doğa, estetik, zevk, kültür, bilgi ve yetenek bakımından birbirinden farklı olmaları vardıkları sonuçların da değişik olmalarına sebep olmuştur.

⁸⁵ A. Bardakoğlu, H. Karaman ve H. Y. Apaydın, 1998. İlm-i Hâl I-II”, Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, Diyânet Vakfı Yayınevi, İstanbul; II. Kitap, İslâm ve Toplum, Haramlar ve

5.3.2 Fıkıh ve tasavvûf

Müzik mutasavvıflar ve fıkıh âlimleri tarafından aynı şekilde karşılanmış ve yorumlanmış değil. Tasavvuf ehli genel olarak müziğe fıkıh adamlarından daha anlayışlı ve hoşgörülü yaklaşmışlardır.

Güzel seslerin insanı Tanrıya yaklaştırma, rûhu yaratıcısına yükseltme, nefsi kötülüklerden temizleme etki ve özelliği sebebiyle tasavvuf ehli müziği ibadet saymıştır. Ancak buna karşı çıkanlar İslâm'da ibadetlerin belirli olduğunu ve müziğin ibadet kapsamına girmeyeceğini, bunun sonradan uydurma bir görüş olduğunu söyleyerek buna şiddetle karşı çıkmış; aksini savunanları da sapkınlık ve küfürle itham etmişlerdir.

Ancak bütün İslâm âlimlerinin ibadeti açıklarken çizdikleri geniş çerçeve bu tutumla çelişiyor. Tanrıyı düşünmek, namaz için câmiye yürümek, insanlara güler yüzlü davranmak, tatlı dilli olmak, niyetlenilen bir kötü işten vazgeçmek gibi örneklerini arttırabileceğimiz davranışların da ibadet sayıldığı bir anlayışta müzik eyleminin ibadet sayılmayıp hatta reddedilmesi, kötü bir eylem olarak gösterilmesi şaşırtıcıdır.

Müziğin tasavvuf çevrelerinde iyi karşılandığı, hatta birçok tarikatın temel mantığını meydana getirdiği bilinmektedir. Ancak, sufilerin müziği tarikatların bir esâsı haline getirmelerine ve bir ibadet gibi görmelerine şiddetle hücum edilmiştir. Buna karşılık fıkıhta en hoşgörülü ve açık görüşler bile müziğin sadece belirli bazı türlerinin yapılabileceğinden bahsetmektedir. Genel bir serbesti anlayışı fıkıhta mevcut bulunmamaktadır. Mezheplerin en yaygınlarından biri olan Hanefi mezhebinin ileri gelenleri tarafından yazılmış olan bütün fıkıh kitaplarında müzik hakkında “*bütün çeşitleriyle çalgı haramdır*” ifadesi bulunuyor. Tasavvufta semân bir ibadet sayılacak kadar ilgi görmesine karşılık, fıkıhta ancak çok dar sınırlar içinde kalan bir serbestlikten söz edilebilir.

Fıkıh mezhepleriyle⁸⁶ tarikatlar⁸⁷ arasında mensupları bakımından bir uygunluk mevcut değildir. Hanefî mezhebinden olanların tarikatları diğer mezheplere mensup olanlardan ayrı ve farklı değildir. Hanefilerin kendilerine özel bir tarikatları bulunmadığı gibi diğer mezhep mensuplarının da kendilerine özel bir tarikatları yoktur. Farklı mezheplerde bulunanların herhangi bir tarikatta buluştukları sık sık görülmektedir. Bazen Şeyh⁸⁸ hanefî, müritlerinin⁸⁹ çoğu veya hepsi diğer mezheplerden olabilir, bazen de bunun tam tersi durumlar görülebilir. Nakşî tarikatında bulunan birinin aynı zamanda Mevlevî olması mümkün olmadığı gibi, Hanefî mezhebinde bulunan birinin de aynı zamanda Mâlikî veya Hanbelî olması mümkün değildir. Fakat Hanefî mezhebine mensup bulunan birinin Mevlevî, Bayramî veya Rufaî olması mümkündür. Bazen mezheplerin ayırdığı insanları tarikatlar; tarikatların ayırdığı insanları da mezhepler birleştirebilmektedir.

Bu durum görüşlerin çatışması gibi bazı sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Örneğin, mensup olduğu mezhebin yorumları doğrultusunda müziğe sıcak bakmayan bir mezhep yanlısı bünyesinde müzik olan bir tarikata intisap etmek istediğinde müziğin varlığı kendisi için mutlaka bir engel teşkil edecektir. Bu gibi durumlarda genellikle mezhep görüşleri terk edilerek tarikat görüşleri ile davranışta bulunmaktadır. Bu ise tarikat-şeriat, tasavvuf-fıkıh çekişmesinin önemli bir sebebini oluşturur. Örneğin, Hanefî mezhebinde olan bir Mevlevî müzik konusunda tarikatının görüşünü mezhebinin görüşünden üstün tutmaktadır.

Tasavvuf ile fıkıhın en büyük anlaşmazlık konusunu oluşturan müzik noktasında bir sofinin müzik hakkındaki görüşlerine bakarak hangi mezhebe mensup olduğunun tayin edilebilmesi mümkün değildir. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse denilebilir ki, fıkıhın ve mezheplerin müzik hakkındaki görüş ve prensipleri tarikat

⁸⁶ Kuran'a ve sünnete farklı yorumlar getiren ekollere Mezhep denilmiştir. Adlarını ekol sahibi imamların isimlerinden alan Hanefî, Hanbelî, Mâlikî ve Şafî mezheplerinden başka bir de Alevîlik ekolü bulunmaktadır. Alevîlik diğer mezhepler ve âlimlerin çoğu tarafından bir mezhep olarak kabul edilmeyerek dışlanmış ise de bir realitedir.

⁸⁷ Tarikat ise yol demektir. Tasavvuf ehlinin inanç, yorum, ibâdet, zikir ve uygulamalarının genel adıdır. Şekil ve kuralcılıktan uzak, daha çok aşk ve sevgi ile Allah'a ulaşılabilceği mantığının hâkim olduğu dinî ve sosyal oluşumlardır. Bir mezhebi bulunmasına karşılık hayat felsefesi olarak tasavvufu benimseyen insanlardan oluşan bu tarikat mensuplarına ise ve sûfî denilmiştir.

⁸⁸ Tarikatın mânevî lideri.

⁸⁹ Her hangibir tarikata mensup olan ve şeyhe bağlılığı bulunan kişi.

çevrelerinde tamamen veya kısmen terk edilebilmektedir. Hanefî mezhebine büyük bir sadakatle bağlı olan Nakşîlerde bile müziğe ibadet gözüyle bakılması bu tespitin doğruluğunu desteklemektedir.

Irak ve Hicaz Fıkıh Okulları bu alanda önemli söz sahibidirler. Bu iki ekol arasındaki en önemli ayrılık konularından birini müziğin dinî hükmü oluşturuyor. Irak fıkıh ekolünde müziğe karşı olumsuz bir tavır takınılmasına karşılık Hicaz fıkıh ekolünde müziğin olumlu karşılandığı görülmektedir. Kaynaklarda İslâm'ın doğduğu ve hadislerin bol olduğu bir yer olan Hicaz'da müzik hakkında olumlu ve hoşgörülü davranılmasının o zamanın Arap örf ve ananelerine uygun olduğu, Irak'taki sert ve hoşgörüsüz görüşlerin İran tesiriyle ortaya çıktığı kaydedilmektedir. Fakat bu ayrılık hicrî ikinci ve üçüncü asırlara aittir. Tasavvufî sistemlerin ve tarikatların ortaya çıkmasından sonra bu çatışmaların eski şiddetini kaybetmeğe başladığı; mezheplerin ve fıkıh âlimlerinin müziğe bakışlarındaki bu katılığın tasavvufun etki ve cazibesi altında yumuşadığı ve onun potasında eridiği görülmektedir.

Bağdat'ın Abbasi devletine başkent oluşu, halkının farklılığı ve dört bir yandan buraya akan ganimetler sayesinde müreffeh bir hayat yaşaması Irak'ın bir ilim, sanat, kültür ve eğlence merkezi haline gelmesine ve dolayısıyla müzikle ilgili hükümlerin yumuşamasına zemin ve imkân yaratmıştır.

Bu, sonraki asırlarda daha da bariz bir hâl alıyor. Örneğin, Hanefî Mevlevîlerin müzik hakkındaki görüşleri hiçbir şekilde Hicaz Fıkıh Okulu'nun görüşünden daha az hoşgörülü değildir. Tersine, Mevlevîlerin konu ile ilgili görüşleri daha açık olduğu için Hicazlıların şiddetli eleştirileriyle karşılaşmıştır.

5.4 Tasavvûf ve Müzik (Mevlevîlik)

Câmi müziğinin sadece insan sesi ile yapıldığı daha önce belirtilmiş idi. Buna karşılık önce ney, rebab ve kudüm; daha sonraları da bir takım farklı müzik âletleri Mevlevîhânelere ve diğer bazı tekkelere girmiş ve İslâm dinindeki müziğin esas gelişimi de bu yolla olmuştur.

Müziğin Mevlevîlikteki yeri önemlidir. Mevlâna Mesnevi'de de, Divan-ı Kebir'de de müziği çok övmeye ve onu en yüksek bir sanat olarak görmektedir. Hakikatin ve

manın harflere, söze, vezne ve kafiye sığamayacağını anlayan bu büyük insan hiç şüphe yok ki şiirden fazla müziği sevmektedir.

“*Rebabın dili Türk olsun, Rum olsun, Arap olsun, âşıkların dilidir*” diyen Mevlâna, insanlardaki birliğin müzikle meydana geldiğini söylemedir.

“Hz. Muhammed’in “*bana dünyanızdan üç şey sevdirdi: Güzel koku, kadınlar ve namaz*” dediği rivâyet edilmiştir. Mevlâna bu hadise karşılık: “*Ben de üç şey severim: Hamam, şerbet ve semâ*” diyordu. O, mutlaka müzikle kaynaşmıştı. Onun şiirindeki müzik de, mutlaka vurduğu tellerde, çektiği yayda bir ifade kudreti buluyordu. Hâsılı ondaki bu müzik zevki dinleyip coşmaktan ibaret değildi. Zaten O adeta ilk şairlere benziyor. Homer, Orfe, Rodegi nasıl şiirlerini müzikle ifade ve ifadelerini şiirle tebliğ ediyorlarsa Mevlâna da şiirlerini müzikle ifade ve ifadesini şiirle tebliğ ediyordu.

Sultan Veled “*Rebab-Nâme*” nin önsözünde rebabı Mevlâna’ya mensup sayar. Rebaba çok düşkün olan Mevlâna da bir gazelinde, medrese Şihabeddin’in odasının yanı başında bir oda istiyor. Bu hileyle diyor, rebabîyi de oraya sokarsın. Kadı hâllenir de dinlemek isterse ona güzelce bir rebab çalayım, tatlı tatlı dinleteyim. Rebabımın sesinden *akıncı* bile dirilir. Bir gazelinde de “nerde olursa olsun, şu yepyeni rebabı gönül duysun da izini izlesin diye çalmada, tellere onun için yeniden yeniye vurmada, yepyeni nağmeler çıkarmadayım. Dilsiz olan bu anlatış ağzın haberi bile olmayan bu haber, bu ses sizin içindir; sizin için çalışıyorum rebabı” diyor.

Anlaşılmaktadır ki Mevlâna rebab çalmayı biliyordu. Bir gazelinde “muhabbet uyumadı, uykusuzluktan gözleri süzüldü, rebab da zayıfladı. Uyuma, bu söz altın değilse mutlaka altın hazinesidir”; diğer bir gazelinde de “Muhammed gayret etmede; rebap çalmada, tellere vurmada, kemençeye yavaşça yay çekmede. Bense onun uykusundan feryad etmedeyim” mealindeki beyitleri ve rubâileri arasında bir rubâi, Sultan Veled’in de rebab çaldığını bildirmektedir.

Mevlâna’nın müziğe düşkünlüğü Konya’yı müzikle doldurmuştu âdeta. Hocaların abdest alırken bile kulaklarına rebab sesi gelmedeydi. Onlarca, artık bidad⁹⁰ sünnet olmuştu. Konya bilginleri Kadı Sıraceddin’e başvurarak şeriatta haram olan rebab ve

semâyı reddetmesini istemişlerdi. Sıraceddin: “Bu erin kuvveti Tanrıdandır”; bütün bilginlerde örneksiz, onunla uğraşmamak gerek dedi. Bu söze kanaat etmeyen bir hoca fıkha, mantığa, usule, tefsire, tıbbı, nücuma⁹¹ ve sair bilgilere ait birçok meseleler terdip ederek Mevlâna’ya yollamıştı. Mevlâna her meselenin cevabını o meselenin altına yazmış, ayrıca bütün o meseleleri karıştırarak bir tek mesele yapmış, kâğıdın altında “bütün âlimler bilsinler ki dünya isteklerinden vazgeçtik, medreselerle tekkeleri onlara bıraktık. İstedikleri gibi bunların gelirlerinden faydalansınlar. Her şeyden vazgeçip bir bucağı sığındık. İşlerine yarasaydı rebabı da din imamlarına bırakırdık. Fakat ne yapalım onlar rebaba haramdır diyorlar, aleyhinde bulunuyorlar. Rebab garip kalmış biz de o garibi okşamada ve onun gönlünü yapmadayız. Gariplere dost olmak erlerin kârıdır” sözlerini yazmış, kâğıda rebab hakkında birde gazel ilave etmişti⁹².

⁹⁰ Sonradan uydurularak dine sokulan.

⁹¹ Necmin çoğulu; yıldızlar demektir.

⁹² Gölpınarlı, Abdülbaki, 1985. Mevlâna Celâleddin, İnkılap Yayınları, İstanbul.

6. BÖLÜM

GELENEĞİN KAVRAMLARI ÜZERİNE TENKİT VE TESPİTLER

Tüm mezhep imamları, fakihler ve İslâm âlimleri diğer konularda olduğu gibi müzik konusundaki bilgi ve görüşlerini de yine kendi hocalarından ve önceki kaynaklardan alarak benimsemiş, savunmuş ve aynı şekilde kendi öğrencilerine ve takipçilerine aktarmışlardır. Bilgi ve görüş zinciri böyle devâm etmekte ve yürümektedir. Geleneğin nakli veya kısaca “nakil” dediğimiz bu yöntem çoğu zaman hatalı veya yanlış bilgi, yorum ve görüşlerin de kemikleşerek aktarılmasına sebep olmaktadır. Müzik konusu da böyledir. Bu kemikleşmiş bilgi ve görüşlere karşı farklı ama doğru ve akılcı görüşler ortaya koyanlar ise her dönem dışlanmış, horlanmış ve hatta küfürle (kâfirlikte) itham edilmiştir. İslâm kültürünün bir mirası olarak günümüze kadar gelen çoğu taban tabana zıt bu bilgi ve görüşlerin en sakıncalı tarafı “icthât” ve “icmâ” gibi isimler altında, bağlayıcı ve karşı çıkılamayacak kurumsallaştırılmış kavramlar olarak topluma dayatılmasıdır. Gelenekten günümüze kadar gelen ve halen etkisini devam ettiren bu kavramların tarihi gerçeğini Yaşar Nuri Öztürk’ün görüş, tenkit ve tespitlerinden yaptığımız alıntılarla aşağıda veriyoruz:

6.1 Sünnet

“Sünnet kelime anlamıyla yol, tavır, tarz, metod, karakter demektir. Kuran’da on beş yerde bu anlamlarda kullanılmıştır (Enfal, 38; Hicr, 13; Kehf, 55; İsra, 77; Nisa, 26). Her topluluğun ve her peygamberin bir sünneti vardır. İslâm Peygamberinin sünneti denince onun sözlerini, fiillerini ve kabullerini anlıyoruz.

İslâm ilahiyatçıları sünnetin üç tipinden bahsederler: Fiil halinde sünnet (es-sünnetu'l-fi'liyye), sözlü sünnet (es-sünnetu'l-kavliyye) ve takrir halinde sünnet (es-sünnetu't-takririyye). Bu üç tipin birincisinde Hz. Peygamberin bizzat davranışı, ikincisinde söylediği sözler yani hadisleri, üçüncüsünde ise yapılışını görüp de yasaklamadığı davranışlar söz konusudur. Bunların üçü de dinsel kaynak sayılan sünnet bünyesinde ele alınır. Ancak sünnet sahabenin söz ve fiilleri, hatta daha sonraki bilginlerin söz ve fiilleri için de kullanılmıştır. O halde her “sünnet” sözünün arkasında Hz. Peygamber yoktur. Sünnet; dinin tek koyucusu olan Allah'ın dini dayandırdığı vahye, bir başka deyimle Kuran'a vahyin tebliğcisi olan peygamber tarafından getirilmiş bir yorumdur. O halde bütün yorumlar gibi bunun da zamana bağlı olanı ve zaman üstü olanı vardır. Temel ve şaşmaz kaynak Kuran'dır. Sünnet bir yol gösterici tavır ve tarzıdır. Bu tavır ve tarzın, özellikle belli bir zaman ve mekâna ilişkin değerlendirmelerini, vahiy kaynaklı naslarla bir tutmak, en azından her zaman ve her yerde bir tutmak olumsuz sonuçlar doğurabilir. Kuran “Peygamber'in size getirdiğini alın” (Haşr, 7) demektedir. Hz. Peygamber'in getirdiği Kuran'dır. Bu âyeti bütün çeşitleriyle sünnet mânâsında değerlendirmek zorlama bir yorum olur. Daha doğrusu bu âyet sünneti Kuran'dan ayrı bir kaynak olarak düşünmenin yanlışlığını vurgulamaktadır. Kuran'ı hareket noktası almadan sünnetten vahyi anlamaya hizmet edecek sonuçlar çıkarmak mümkün olmaz. Hatta sünnetin tanımında bile Kuran unsuruna yer vermek gerekir. Ne yazık ki bu yapılmamıştır ve bir yığın Arap geleneği vahyin uzantısı gibi insanlığın önüne çıkarılmıştır.

Burada sünnet konusuna bizim de katıldığımız yeni bir bakışla eğilen bir ilahiyatçının ilginç makalesini gündeme getirmek istiyoruz. Değerlendireceğimiz etüt Ankara İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden ve Diyanet İşleri Başkan Yardımcılarından Hayri Kırbaçoğlu'nun “Klasik Sünnet Tanımlarının Eleştirisi ve Yeni Bir Sünnet Tanımı Denemesi” adlı geniş makalesidir (bk. İslâmî Araştırmalar Dergisi, Ocak 1991). Kırbaçoğlu'nun bizim de paylaştığımız görüşleri özetle şöyledir:

Klasik sünnet tanımları yetersizdir. Müslüman kitlelerin, özellikle Türk insanının sünnet adı altında ihya ettiği değer ve davranışların esas anlamda sünnetle ilgisi bulunmamaktadır. Sünnetin terk edildiğinden yakınan yazarların sünnetin ana konuları ve özellikle Müslümanların toplumsal problemleriyle ilgili konuları üzerinde durmaları gerekirken, kendilerince önemli gördükleri ayakkabılarla namaz

kılmak, câmilerden halıları kaldırmak, taklit yerine içtihadı savunmak ve namazı sarıkla kılmak gibi konuları sünneti ihya etmek adına gündeme getirmeleri ise sünnetin toplumsal boyutunun hemen hiç göz önüne alınmadığını, tamamen ferdî bir sünnet anlayışının Müslümanların zihinlerine hâkim olduğunu gözler önüne sermektedir. Gerek biz, gerek diğer İslâm toplumları için aynı derecede geçerli olan bu tespitler karşısında Müslümanların sağlıklı bir sünnet anlayışına sahip olduklarından söz edebilmek çok zordur. Zira Hz. Peygamber Müslümanlardan kendisinin sünnetine uymalarını istediğinde bundan kastının bugün Müslümanların sergiledikleri türden bir sünnet anlayışı olduğunu düşünmek büyük bir hata olur. İslâm toplumlarının büyük bir kesiminde İslâm'ın “tevhit” ilkesine aykırı ve şirk olduğu dahi söylenebilecek pek çok inanç, düşünce ve davranış ile sayısız hurafeler hüküm sürmeye devâm ederken, kezâ toplumsal hayatın hemen her alanında Müslümanlar Kuran ve sünnetin öğretilerinden uzak bir hayat tarzı sergilerken; bu problemlerin çözümü için “sünnet” in bize neler verebileceği; dahası, İslâm toplumlarının kültürel, fikrî, ekonomik, siyasî vb. alanlarda aslî kimliğine kavuşması içinde bulunduğu acınacak durumdan kurtulabilmesi için “sünnet” in bize nasıl yol gösterebileceği üzerinde durulacağı yerde, sadece birtakım teferruat meselelerde Hz. Peygambere uymaya, daha doğrusu onu taklit etmeye çalışmak açıkça özü, temel ve asıl olanı bırakmak anlamına gelir. Başka bir tabirle bugün sünneti uygulamaya çalıştığını savunan insanları Hz. Peygamberin sünnetine uymaya çağıran ve kendilerinin Hz. Peygamberin yolunun takipçileri olduğunu göstermek için “sünnet taraftarı (ehl-i sünnet) adını kendisine şiar edinen ama aslında kısır bir sünnet anlayışından öte geçemeyen bir zihniyet söz konusudur. Bu tür bir sünnet anlayışının yeterli ve sağlıklı olduğunu savunmak ve sünneti daha önce zikrettiğimiz örnekler düzeyine indirgemek, fakat sayısız problemler yığını altında ezilen İslâm ümmetinin bu durumdan kurtulması için “sünnet” ten nasıl ilham alınabileceği üzerinde durmamak aslında kelimenin tam anlamıyla “ölünün yüzünü pudralamaktır. Kaldı ki sünnete uyma, sünneti ihyâ etme iddiasıyla gündeme getirilen meselelerin pek çoğunun gerçekten sünnet olup olmadığı dahi tartışılabilir bir konudur. Mesela namazın sarıkla kılınması, sarığın fazileti, akik veya yakut yüzük takmak ve yemeğe tuzla başlamak, üç aylarda aralıksız oruç tutmak gibi özellikle bizim toplumumuzda sünnet olarak bilinen hususların dayandığı hadisler genellikle uydurma ya da son derece zayıf rivâyetlerdir. Bu durum aynı zamanda toplumumuzdaki sünnet anlayışının

dayandığı deliller bakımından da pek iç açıcı bir manzara arz etmediğini gösterir. Bugün Müslümanların sahip oldukları sünnet anlayışının bir dünya görüşü ve hayat tarzı denilebilecek nitelikte özlü, kapsamlı ve sistemli bir bütün olduğunu öne sürebilir miyiz? Hz. Peygamber'i tanıyan, onun gönderiliş amacını bilen, İslâm'ın mesajının özünü kavramış olan hiçbir Müslüman'ın böyle bir iddiada bulunabileceğini zannetmiyoruz. Bundan da anlaşılmaktadır ki geçmişte yapılmış olan sünnet tanımları ve bu tanımların şekillendirdiği bir sünnet anlayışı esas alınarak İslâm toplumlarında uygulana gelen sünnet eğitimi bu toplumlara sağlıklı bir sünnet anlayışının nasıl olması ve sünnetin nasıl algılanması gerektiğini telkin etmede yeterli ve etkili olmamaktadır. Görülen odur ki mevcut sünnet anlayışımız geçmişin sırf bir tekrarı olmaktan öteye gidememekte ve çağdaş İslâm toplumlarının karşılaştığı meselelerde ona yol gösterme fonksiyonunu yerine getirememektedir.

Yazar sünnet konusunda da yeni içtihatlara ihtiyaç bulunduğunu belirterek şöyle devâm diyor: “İçtihat sadece fıkha mahsus olmayıp, geniş anlamda İslâm'ın -yani Kuran ve sünnetin- değişen şartlara göre yeniden yorumlanması şeklinde anlaşılmalıdır. Dolayısıyla fıkıh alanında yeni ortaya çıkan meselelere çözüm bulmak içtihat olduğu gibi; Kuran'ın yeni bir yorumunu yapmak, yeni bir kelâm anlayışı geliştirmek de bir içtihattır. Bu açıdan bakıldığında nasıl fıkıh alanında içtihat zorunlu ise tefsir ve kelâm ve tabiatıyla sünnet alanında yeni anlayışlar ve yorumlar getirmek -yani bu alanlarda içtihat yapmak- da zorunludur, kaçınılmazdır. Bu bakımdan fıkıh alanında içtihattan söz etmek nasıl yadırganmıyorsa, sünnet konusunda da yeni bir içtihattan, yani yeni bir anlayıştan söz etmek yadırganmamalıdır. Yapılan yeni bir içtihat nasıl geçmiş çözümleri küçümsemek anlamına gelmezse, yeni bir sünnet tanımı yapmaya teşebbüs etmek de geçmiş tanımları küçümsemek anlamına gelmez. Dolayısıyla yeni bir sünnet anlayışı geliştirmek, aslında geçmiş âlimlerin izinden gitmek; geçmiş tanımları değiştirilemez kabul etmek ise bu âlimlerimizin benimsemiş oldukları metoda karşı çıkmak demektir.

İçtihadın uzun süre durdurulmasının bir bana ne'likten, bir mevcut tutuma yaranma tutkusundan kaynaklandığına da dikkat çeken yazar şöyle yakınıyor:

Aslında yeni olan her şeye sırf yeni olduğu için karşı çıkmanın yanlış olduğu açıktır. Önemli olan, getirilmek istenen yeni düşünce ve anlayışların İslâm'a uygun olup olmadığıdır. Ancak özellikle halk kitleleri bu şekilde düşünmek yerine, mevcut düşünce ve anlayışları âdetâ dinini müdafaa edercesine savunma cihetine gitmiş; kendisinin sahip olduğu inanç, düşünce ve anlayışların -çoğu zaman bunlar Kuran ve sünnetten uzak, bidat ve hurâfelerle dolu dahi olsa- dışına çıkan her anlayışı ve düşünceyi sapıklık, bid'at, dalâlet veya günümüzün yaygın deyimiyle dinde reformculuk olarak damgalama eğilimi göstermiştir. İşte tarih boyunca rastlanan bu gibi durumlar genellikle ulemâyı ve düşünürleri elden geldiğince hâkim düşünce ve anlayışlara ters düşmemeye sevk etmiş olabilir. Bu durum ise en fazla İslâm dünyasında düşüncenin durgunlaşıp donuklaşma suretiyle gerilediği dönemlerde varlığını hissettirmiştir. Bu dönemler esnasında İslâm düşüncesi için leke sayılabilecek müsamahasızlık örneklerine rastlandığını da üzümlere ifade etmek gerekir. Bu şartlar altında yeni bir sünnet anlayışı geliştirmenin birtakım tepkileri de beraberinde getireceği aşîkârdır ki, bu tepkilerin yol açacağı endişe ve korku toplumda kökleşmiş bulunan sünnet anlayışında bir değişikliğe, üstelik ciddi ve köklü bir değişikliğe teşebbüs edecek olan ilim ve düşünce adamlarını bundan alıkoymuştur. *Kırbaşoğlu şu sonuca varıyor: “Bu değerlendirmeler ışığında diyebiliriz ki geçmişte şartlar müsait olmadığı için geliştirilememiş olan ve günümüze kadar aynen tekrar edilmekle yetinilen sünnet anlayışımızın çağın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yeniden değerlendirilmesi, yeni bir sünnet tanımı yapılması ve bu tanımın ışığında sünnetin bir sistem haline getirilmesi yapılırsa iyi olur denebilecek bir iş değil, aksine bir zorunluluktur.*

Yazar daha sonra sünnet adı altında toplanacak her tespitin bağlayıcı olamayacağını, İslâm bilginlerinin de böyle bir iddiaları olmadığını hatırlatarak şöyle devâm ediyor:

Sünnetin muhtevasının tamamen farz olan emirlerden veya işlenmesi haram olan yasaklardan ibaret olduğunu söylemek mümkün değildir. Bugüne kadar hiçbir İslâm âlimi de böyle bir görüş ileri sürmemiştir. Tam aksine, ilk asırlardan itibaren İslâm âlimlerinin sünneti bağlayıcılık açısından bir sınıflandırmaya tabi tuttuklarını görmekteyiz. Bu konuda verebileceğimiz en eski örneklerden biri İbn Kuteybe (ö. 276) tarafından yapılan tasniftir. O, sünneti üç ana bölüm halinde ele almış, ilk iki bölümde bağlayıcı olan sünnete örnekler verdikten sonra üçüncü bölümle ilgili olarak

bu bölüme giren sünnetlerin bağlayıcılık özelliği taşımadığını, dolayısıyla terk edenin günaha girmesinin söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Yine O, Rasulullah'ın bütün yaptıklarını aynen taklit etmenin zorunlu olmadığını, dolayısıyla birtakım hususlarda Rasulullah'a uymak gerekmediğini de vurgulamıştır. Sünnet'in tamamının bağlayıcı olmasının söz konusu olmadığı ve bazı sünnetlerin uymayı gerektirmediği anlayışı daha sonraki asırlarda da devâm etmiş ve bu husus özellikle usûl-ı fıkıh âlimleri tarafından ele alınmıştır. Bu anlayış günümüze kadar devâm etmiş ve son zamanlarda yazılan usûl-i fıkıh eserlerinde de aynen yer almıştır. Hz. Peygamberin sünnetini bağlayıcılık açısından sınıflandırma konusunda günümüzde yapılmış en detaylı çalışma ise Muhammed Tahir b. Âşûr'un "Makâsıdu's-Şeriati'l-İslâmiyye" adlı eserinde yaptığı tasniftir". Hz. Peygamber'in sünnetinin büyük bölümü teşri amaçlı olup, Müslümanları bağlayıcı özelliktedir. Ancak bu, sünnetin tamamının bağlayıcı olduğu anlamına gelmez. Nitekim verilen örnekler -ki bu örnekleri çoğaltmak mümkündür- sünnetin tamamının bağlayıcı olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Binaenaleyh, sünnet ortaya konurken bağlayıcı olan ve olmayan hususlara dikkat etmek son derece büyük bir önem arz etmektedir.

Klasik fıkıh, kelam ve hadis bilginlerinin sünnet tanımlarını yetersiz bulan yazar eleştirilerini gerekçeleriyle sergiledikten sonra önerdiği tanımı ve buna bağlı olarak sünnetin konusundan ve amacından ne anladığını ifadeye koyarak çalışmasını noktılıyor:

Sünnet'in Tanımı: Hz. Peygamberin kendi döneminde İslâm Toplumunu akide, ibadet, tebliğ, siyaset, ekonomi, eğitim, ahlak, hukuk vb. bireysel ve toplumsal hayatın her alanında yönlendirip yönetmede Kuran başta olmak üzere, esas aldığı ilke ve prensipler bütünüünün oluşturduğu bir zihniyet ve dünya görüşüdür.

Sünnet'in Bağlayıcılığı: Hz. Peygamberin sünneti bir bütün olarak, bağlayıcılık bakımından aynı derecede olmayıp, kesin bağlayıcı (farz-haram) ihtiyarî (mekrûh, müstehap, tatavvu, naille) ve nötr (mubah) olmak üzere çeşitli kategorilere ayrılır. Sünnet ortaya konurken bu hususun göz önünde bulundurulması gerekir.

Sünnet'in Konusu: Hz. Peygamber'e rehberlik eden bu ilke ve prensipleri Kuran'dan ve elimizde mevcut hadis-siret kaynaklarında mevcut güvenilir rivâyetlerden

çıkarmak, sonra bu prensipleri çağın şart ve ihtiyaçları ışığında yorumlayıp bir sistem haline getirmek.

Sünnet'in Amacı: Beşeriyete karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu evrensel misyonu gerçekleştirmesi için beşeri hayatın her alanında sünnetin koyduğu ilkeleri esas alan yeni bir İslâm toplumu ve medeniyeti modeli oluşturmak.

Görüleceği gibi sünnet Kuran'ın değerlendirilmesinde bir bakış açısı, bir metot ve yaklaşımdır. Sünnetten yararlanmak elbette ki kaçınılmazdır ama ona Kuran gibi kaynaklık vasfı tanınması gerektiğini söylemek Allah dışında hüküm koyucu aramak ve kabul etmek olur. Oysa sünnet din koymaz, sâdece dini açıklar.

Süleyman Ateş ise bu konuda şunları söylüyor:

Hz. Peygambere atfedilen: “Ben size iki kaynak bıraktım, bunlara uyduğunuz süreçte sapmazsınız: Allah'ın Kitâbı ve benim sünnetim” (M. hac, 147) sözü de gerçekte bu hadisleri dinin kaynağı yapmak düşüncesinden doğmuştur. Başka rivâyette onun: “Ben size öyle bir şey bıraktım ki ona yapıştığınız takdirde sapmazsınız: Allah'ın kitâbı” dediği anlatılır (ED. menâsik, 56; İM. menâsik, 84). Doğrudur, O'nun bıraktığı Allah'ın Kitâbı'dır. Zaten gerek Kuran vasıtasıyla, gerek kendi sözleriyle O daima kendisinin, kendisine vahy edilene tabi olduğunu söylemiş ve vahiyden ayrı olarak kendi sözlerine bir değer vermemiştir. Hayatında yanıldığını anladığı hükümlerinden dönmüş: “Siz dünyanızı benden iyi bilirsiniz” demiştir. Böyle iken, kendi sözlerini ve hareketlerini Allah'ın Kitabı'ndan ayrı bir kaynak olarak bıraktığını söylemiş olması makul değildir. Çünkü O bilirdi ki insan davranışları bulunan ortama, yaşanan zamana göre değişir. Bir yerde bir davranış gösteren aynı insan başka yer ve şartlarda başka bir davranış gösterebilir. İnsan davranışları dondurulamaz. O halde insanlar için değişmeyecek, çağlar boyunca uygulanacak genel prensipler gerekir ki işte bunlar vahiy ile ona bildirilen Allah Sözleri yani Kuran-ı Kerim'dir. O, kendisinden sonra bize Allah'ın kelâmını bırakmıştır. “İnsanların uyması gereken hükümler Allah'ın Kitâbı'nın hükümleridir. Asırlar boyunca ağızdan ağza dolaşan, her ağızdan diğerine geçtikçe nakledenin düşünce yapısına göre şekillenen haberler değildir. Kaldı ki Hz. Peygamberin iki şey bıraktığı hakkındaki hadis, yine Müslim'in rivâyetinde değişmekte, Allah'ın Kitâbı yanında

bırakılan ikinci kaynak Ehlibeyt olmaktadır (M. fedail, 4; T. menakıb, 31). Bu da rivâyetler üzerinde nasıl oynanmış olduğunu gösterir” (bk. Tefsir, 4/33).

Bize göre, sünnetin yeri konusunda en ideal tespiti, Hz. Peygamberin başlangıçtan itibaren en yakın dostlarından biri olan Hz. Ebubekir yapmıştır. Şöyle diyor: "Ey insanlar! Allah Resulü bu âlemden göçmüştür. Şimdi siz ona mal ederek bazı sözler rivâyet ediyorsunuz. Sizden sonra gelecek olanlar çok daha kuşku uyandırıcı sözler söyleyeceklerdir. O halde, en iyisi Allah Resulü'ne isnat ederek hiç bir söz söylemeyin. Size bir şey sorulunca: “Ortada Allah'ın Kitabı Kuran var. Onun helâl dediği helâl, haram dediği haramdır” deyiverin (bk. Zehebî; Tezkire, 1/3). Bu tespitin gerçek mânasını anlamak için Hz. Muhammed'in beşer ve nebî niteliklerini hatırlamak gerekir. O'nun bağlayıcı nitelikteki söz ve fiilleri nebi yanından kaynaklanan söz ve fiillerdir. Ve bunların çerçevesini Kuran çizer; hadisler ve fiil halindeki sünnet de uygulama şekillerini ve algılanış metotlarını gösterir.

O halde sünnetin bir zaman üstü, bir de zamana bağlı yanı vardır. Çünkü Hz. Peygamber bir yandan Kuran'ın ileri zamanlarda insanlığa cevap verecek yönlerine açıklık getirir, bir yandan da yaşadığı devir ve toplumdaki boyutlarla kayıtlı izahlar sunar. Bunların ikisini birbirinden ayırmak Kuran ve sünnetle beslenen ilim ve fikir kadrolarının işidir. Ancak şu nokta kesindir ki, Hz. Resûl'ün din adına müstakil olarak hüküm koyma yetkisi yoktur. Zira dinin koyucusu Allah'tır ve burada iştirak söz konusu edilemez. Bu yetki Allah'ın tekelindedir. O halde, çapı ve çerçevesi ne olursa olsun, nebinin yaptığı, vahye yorum getirmek ve onu örneklerle insan hayatına kazandırmaktır. Nebinin bağımsız hüküm koyma yetkisi, yani haram kılma-helâl kılma yetkisi yoktur⁹³”.

6.2 Hadis

“Hacc Suresi'nin 51. Âyetinde sözü edilen “Allah'ın âyetlerini etkisiz bırakmakla”, burada âyetin çoğulu kullanıldığı için tüm âyetler, özellikle Kuran âyetleri kastedilmektedir. Kuranın âyetleri dinin, tevhidin esasını, muhtevasını ve çerçevesini verir. Din meselesinde o âyetleri etkisiz bırakmak ise nesih hileleri, mezhepçilik

⁹³ Öztürk, Kuran'ın Temel Kavramları, s. 496-503.

gayretleri, entellektüel tefsir oyunları ile yahut uydurma hadisleri Kuran'a musallat etmekle vücut bulur. Bu yapıldığında Allah'ın dini, Allah'ın beyanlarının dışında kaynaklara bağlanmış ve Kuran devre dışı bırakılmış olacaktır. Bu yola gidenlere âyetin ihtarı şudur: “Âyetlerimizi etkisiz bırakmak için gayret gösterenlere gelince, işte onlar cehennem halkının ta kendisidir.

Allah'ın âyetlerini hüküm dışı bırakan oyunların en büyüğü, uydurma hadisler yoluyla sergilenmiştir. Ve bu uydurma hadis tahribinde bir numaralı rolü de Yahudiler oynamıştır. Yahudilerin İslâm'ın geldiği devirde en büyük bilgini sayılan Ka'b el Ahbar adlı kâhin dâhi Ebu Bekir devrinde İslâmiyet'e girerek çevresinde bir ilgi halkası oluşturdu ve başta Ebu Hureyre olmak üzere Abdullah b. Amr, İbn Ömer, İbn Abbas gibi zatlara da kullanarak tüm İsrâiliyat'ı hadis adı altında İslâm'a akıttı. Özellikle Ebu Hureyre ve Abdullah b. Amr (Amr b. As'ın oğlu) bu akıtmada birer oluk görevi yaptılar. Bunlar öncelikle, şu sözü Hz. Peygambere isnat ederek İsrâiliyat'a açılan kapıyı Peygamber fetvasına dayandırmaya imkân hazırladılar. Güya Peygamberimiz demiş ki: “Benden bir âyetçik de olsa tebliğ edin ve Beni İsrail'den rivâyette bulunun; bunda bir beis yoktur” (Buharî, Tecdîd çevirisi 9/223). Bu hadisin râvisi olan Abdullah b. Amr, Yermük savaşı sırasında iki hayvan yükü İsrâiliyat kaynağı kitabı zimmetine geçirmiş ve onlardaki bilgileri çeşitli senetlerle Müslümanlara aktarmıştır. Onun bu durumunu hatırlatan ünlü bilgin İbn Hacer şöyle diyor: “Bunun içindir ki, sahabeyi izleyen neslin büyük bilginleri ondan hadis rivâyet etmekten çekinmişlerdir” (bk. Fethul-Bârî, 1/167).

Abdullah b. Amr'ın Peygamberimize isnat ettiği “Beni İsrail'den nakiller yapın” yalanını savunan bir beyana üzülmek dikkat çekmek istiyoruz. Tecdîd-i Sarih çevirmeni Kâmil Miras anılan sözü açıklarken şöyle diyor: “İslâm'ın ilk yıllarında fitne ve fesada sebep olur endişesiyle Beni İsrail haberlerinin nakli, kitaplarının mütalaa edilmesi men olunmuştu. Sonraları dinî akideler, hükümler yerleşip istikrar kazandığı için o mahsur kalkmış, Beni İsrail olaylarının nakli mubah kılınmıştır. Bu da ibret alınabilecek kıssalara münhasırdır. Yalan olduğu bilinen haberlerin nakli ise caiz değildir (Tecdîd çevirisi, 9/223).

İsrâiliyat Yahudilerle hiçbir temasın olmadığı ilk yıllarda yasaklanıyor. Yahudi ihanet ve hıyanetinin Müslümanları kemirdiği sonraki yıllarda serbest bırakılıyor; öyle mi?

Bu kapı açılıyor ama yalan olan şeylerin nakledilmesi caiz görülüyor. Nakillerin doğrusu

ile eğrisini kim ayıracaktır? Kuran vahyine muhatap olan bir peygamberin o “doğru nakiller” den beklediği ne olabilirdi? O doğru nakiller arasından sızan ufak tefek yalanlar mı İslâm’ın başına belâ olan yüzlerce hurafeyi önümüze yığdı?

Kuran erlerinden Mısırlı bilgin Mahmut Ebu Reyne (ölm. 1970) Ka’b el Ahbâr, Vehb bin Münebbih, Abdullah b. Selam gibi Yahudi dönmelerinin oynadıkları yıkıcılık rolünü şu satırlarla ifadeye koyuyor: “Ömer b. Hattâb, fitneciliğini ve kötü niyetini fark ettikten sonra Ka’b el Ahbar’ı hadis naklinden menetmiş ve İsrâiliyat’ı Resul denmiş gibi nakletmeye devâm etmesi halinde sürgünle tehdit etmişti. Bu şiddetli tehdit karşısında Ka’b kin ve nefret içinde susmaktan başka çıkar yol bulamadı. Ancak bir süre sonra uğruna İslâm’a girdiği amaçları gerçekleştirmek için gizli olarak çalışmaya başladı. Sonunda, çalışmasını engelleyen bu sert kayadan kurtulmak gerektiğine karar verdi. Çok geçmeden Ömer’i öldürmek için kurulmuş gizli bir cemiyetle tanışarak bu fırsatı elde etti. Ka’b bu cemiyete katılmakla kalmayarak cemiyetin ateşini sürekli körükledi.

Ömer’in katliyle kendini serbest bulan Ka’b İslâm Dini’nin saflığını lekeleyecek hurafe ve İsrâiliyyat’tan, Yahudi tuzağından işine gelenleri yaymak için âşikar bir çalışmaya girdi. Ona bu hususta şu büyük öğrencileri yardım ediyordu: Abdullah b. Amr; Abdullah b. Ömer; Ebu Hureyre. Bu ise ona yetmiyor, hatta söylediği hususlarda kimsenin kendisine karşı çıkmaması dahi onu doydurmuyordu. Müslümanların gafleti ve yöneticilerin desteği sebebiyle uydurduğu şeylerin pür dikkat dinlenmesi ve takdir görmesi bile Ka’b’ı tatmin etmiyordu. Tuzaklarına devâm ediyor, İslâm’ı yaralamak için, çirkin darbelerinden birini vurabilmek için bütün fırsatları ganimet biliyordu. Ka’b’ın bu ard niyetliliğini bir tek örnekle göstermek istiyoruz: Osman’ın son dönemi fitne ateşinin parlaması, Halifenin evinde katledilmesiyle neticelendiğinde bu hilekâr kâhin fırsatın elinden kaçıp gitmesine izin vermeyerek ateşi körüklemeye ve Yahudi düzenbazlığıyla bu durumdan gücü yettiği kadarıyla yararlanmaya girişti. Bu meyanda Ka’b el Ahbâr Yahudiliğini kullanarak Osman’dan sonra hilafetin Muaviye’nin hakkı olduğunu haber vererek bunu yaymaya çalıştı. Buna karşılık Ka’b şunu derdi: “Bilakis o, (Muaviye’yi kastederek) boz katır

sahibidir”. Ka’b Muaviye'nin boz bir katıra bindiğini görürdü. Onun bu sözü Muaviye'nin kulağına gidince kendisi Ka’b’a gelerek şunu söyledi: “Ey Ebu İshâk bu dediğin de nedir? Ali, Zübeyr ve Muhammed’in ashabı ortadalar” O zaman Ka’b: “Emirlik senindir” dedi. Belki de bunu Tevrat’ta gördüğünü de söylemiştir. Muaviye, Ka’b’ın bu değerli rolünü takdir etmiş ve onu lükse boğmaya başlamıştır. Bu Yahudi kâhinin hayatından anlaşıldığı üzere kendisi Osman döneminde Şam’a giderek Muaviye'nin himayesinde yaşamış ve Muaviye'nin seçkin ve yakın çevresinden biri olmuştur. Tabii bunun karşılığında Muaviye kendisinden şahsını ve devletinin temellerini teyid edip sağlamlaştıracak hurafe ve İsrâiliyat’ı rivâyet etmesini istemiştir. İbn Hacer’in söylediklerine göre Şam’da Ka’b’a kıssa anlatmayı emreden Muaviye’dir. Nitekim Şam ile Şamlıların faziletlerine dair bize ulaşan rivâyetler de bu doğrultudadır. İşin garip yanı, o dönemde revaç bulan bu İsrailî haberleri günümüzde hâlâ doğrulayanların, hatta takdis edenlerin var olmasıdır. Bu tip haberleri hafife aldığımızı gösterdiğimiz an ilim sahibi olduklarını iddia edenler hemen kafalarını kaldırmaktadırlar. Özellikle de Emevilerin torunları ve bize söven mutaassıp Emevi taraftarları (Ebu Reyze; Muhammedi Sünnet, 193-194).

Naklettığımız bu satırların yazarı Ebu Reyze’ye göre İslâm tarihi sürecinde ilk Siyonist Ka’b el Ahbar’dır. Ebu Reyze bu düşüncesini Mısır’da yayınlanan Mücelletü’r Risâle’de yazıya dökmüştür (ayrıca bk. Muhammedî Sünnetin Aydınlatılması, 166). Ebu Reyze’nin Hz. Ömer’in öldürülüşünde Ka’b’ın rol aldığı yolundaki görüşü Mısırlı bilgin-düşünür Ahmed Emin tarafından da kabul edilmektedir (bk. Ahmed Emin; Fecru’l-İslâm, 160-161). Reşid Rıza ise Ka’b’ın gerçekten iman etmiş olduğuna inanmadığını söyleyerek Ebu Reyze ve Ahmed Emin’in fikrine bir başka yoldan katılmaktadır.

Muaviye yönetimi ele alıp Şam’ı başkent yapınca onun nimete boğduğu kıssacılar Şam ve Şam yönetimini kutsal ilan eden hadisler uydurmaya hız verdiler. Ümmetin gerçeği temsil eden kadroları Şam’da yaşıyacakmış, bu kentin halkı kıyamete kadar Hakk’ın savunucusu olacakmış, Şam askerinden yetmiş bin kişi hesap ve azap görmeden cennete girecekmiş vs. Çoğunluğu biraz önce andığımız dönmelelere dayanan bu sözler arasında Ka’b’ın şu sözü de hadis diye dolaştırılır: “Şam halkı Allah’ın kılıçlarından bir kılıçtır”. Ve Ka’b bu hadis’e şu açıklamayı ekler: “Burada zikredilen asiler, Muaviye’ye karşı Ali saflarında yer alanlar olmalıdır”.

İlginç noktalardan biri de şudur: “Şam, kutsal ilan edilirken Konstantiniyye (İstanbul), Antakya vs. Sana’nın cehennem kenti oldukları yine hadis olarak rivâyet edilir. Gelin görün ki bir süre sonra Muaviye oğlu Yezid’in ordusu İstanbul’u fethetmek sevdasına düşer ve bu kez Peygamberin şöyle söylediği yayılır: “İstanbul elbette feth olunacaktır. Ne güzel komutandır o fethin komutanı ve ne güzel askerdir o fethin askeri”. Daha sonraki zamanlarda Türklerin güçlendikleri ve Müslüman hilafet merkezinde söz sahibi olmaya başladıkları görülür. Tam bu sıralarda Türklerin soygunculuklarından, zulümlerinden, kıyamet âlameti olduklarından bahseden hadisler dolaşmaya başlar. Muaviye Şam’da saltanat kurunca bu kenti Abdallar (Allah erleri) diyârı ilân eden ünlü Abdallar Hadisini uydurtur. Bu arada kıssacılarına hızlı çalışmaları yolunda emirler verir. Süyûtî, Tahzîrul-Havâs min Ekâzibil-Kussâs adlı eserinde bu uydurmacı hikâye bezirgânlarını anlatır ve kıssacılığın Muaviye tarafından başlatıldığını kaydeder (bk. s. 235). Süyûtî aynı eserinde bu kıssacıların ünlü isimlere bağlayarak ne korkunç yalanlar uydurduklarını da açık örneklerle gösterir (bk. s. 195-205).

Mısırlı Reşid Rıza’nın İsrâiliyat kaynağı Ka’b’la ilgili satırlarına yer vereceğiz: Yoğun ilmin bulunması yalanın olmamasını gerektirmez. Onların katında itibar gören, ilminin büyük bölümü Tevrat’a isnat ettiği diğer kitaplardan rivâyet ettikleridir. Kuşkusuz o, İslâm’a girmeden önce Yahudi din adamlarının en akıllısı ve İslâm’a girdikten sonra Müslümanları aldatmaya en muktedir olanıydı. O İslâm’a girdiğini iddia edip, salih görünmeye çalışan ve bunların sayesinde dinde sözlerinin kabul edilmesini amaçlayan Yahudi zındıklardandı. Onun hile ve desiseleri o kadar revaç buldu ki sahabeden bazıları bile ona kanarak kendisinden rivâyette bulundular. Sonunda onun rivâyetlerini kendisine isnat etmeden aralarında nakletmeye başladılar. Hatta tabiûndan bazıları ve sonrakiler bu tür nakilleri sahabenin Resul’den bizzat duydukları zannına kapılarak bunların müelliflerce merfu⁹⁴ hükmünü alan mevkûf⁹⁵ hadisler arasında zikredilmesine neden oldular. İbn Kesir Tefsîr’inin muhtelif yerlerinde bunlara işaret etmiştir. “O, hurafe volkanıdır. Yalan söylediğinden emin olmam bir yana, onun gerçekten iman etmiş olduğundan da kuşku duyuyorum”. Ka’b ve Vehb b. Münebbih’le ilgili beyan şöyle devâm eder: İsrâiliyyat rivâyet eden ve

⁹⁴ Ref edilmiş, kaldırılmış, yükseltilmiş.

⁹⁵ Durdurulmuş, alıkonulmuş, hapsedilmiş.

Müslümanları kandırıp aldatanların en şerlileri bu ikisidir. Yaratılış, tekvin, peygamberler, geçmiş ümmetler, fitneler, kıyamet ve âhiret meseleleriyle ilgili olarak tefsir ve tarih kitaplarında yer almış hiçbir hurafe yoktur ki üzerinde bu ikisinin imzası olmasın. Tilki her vadide iz bırakmış. Sahabe ve tâbiûndan bazılarının bu iki Yahudi'ye kanmaları kimseyi korkutmamalıdır. Masum resuller de dâhil olmak üzere hiçbir insan yalancıyı tasdikten kendini kurtaramaz. Zira masumluk (ismet), risâletin tebliği ve onun uygulanması ile ilgili hususlarda söz konusudur. Resuller, risâleti tebliğ ve uygulama hususunda ona muhâlefet edebilecek herhangi bir hata ve kusurdan beridir. Zira böyle bir şey onların örnek insan oluşlarına ve hüccetlerin katiyetine ters düşmektedir. Ama Resul risâletle ilgili bir hususta yalancıyı tasdik ederse Allah ona bu işin aslını beyan eder” (bk. Ebu Reyze; Muhammedi Sünnet, 151-153, 197-198; Mücellet'ül-Menâr, 17/752, 797).

Kuran'dan onay alan söz ve fiil hadistir, sünnettir; başımızın üstünde yeri vardır. Kuran filtresinden onay alamayan söz ve fiillerse Allah Resulü'ne iftiradır, bizim dünyamızda yeri yoktur.

Bu ölçü bizzat Peygamberimiz tarafından konmuştur. Buyuruyor ki: “Bana isnat edilen sözler çoğalacaktır. Size benden rivâyet edilip de Kuran'a uygun olanlar bendendir. Bana isnat edilip de Kuran'a uygun olmayanlar bana âit değildir”. Peygamberimizin bu sözünü değerlendiren İmamı Şafiî şu tespiti yapıyor: “Rivâyeti ne olursa olsun, Kuran'a muhalif olan şey Resul'den çıkmış olamaz” (Şafiî; el-Ümm, 7/308).

Hız. Peygamber bir yerde de şöyle buyurmuştur: “Ben sizin aranızda sadece ve sadece Allah'ın kitabıyla hükmederim”. O halde, Resul'ün sünnetini en güvenilir biçimde yakalamanın yolu da Allah'ın kitabına gitmektir. Ne yazık ki uydurma hadisleri, akıl ve idraki isyan ettiren felsefelerle savunan İbn Kuteybe yukarıki hadiste geçen “Allah'ın Kitabı” sözünden maksadın Kuran olmadığını ispatlamak için insanı güldüren saçmalıklar sıralar (bk. İbn Kuteybe, 94 vd.). Esasen onun eserinin adı bir ibret tablosudur: Te'vîlü Muhtelif'l Hadis. Yani hadislerdeki çelişmelerin tevil edilmesi. Önce çelişmeleri Hak Elçisi'ne isnat ediyorlar, sonra da bunları tevil ederek Peygambere saygı iddiasında bulunuyorlar. Allah Elçisini, Allah'ın kitabını saf dışı bırakmak için delil yapmaya kalkan ve bunu “Peygambere,

sünnete saygı” adı altında kitlelerin önüne çıkaran bu insanlardan Allah’ın nasıl hesap soracağını çok merak ediyoruz.

İmam Ebu Hanife der ki: “Kuran’ın hilafına bir hadis rivâyetinden kişiye yaptığım ret; Resule yapılmış bir ret ve O’nu tekzip değildir. O, ancak batıl bir haberi kendisine isnat edene yapılmış bir rettir. İtham Resul için değil, onun için söz konusudur. Resul’ün söylediği her şeyin başımızın ve gözümüzün üstünde yeri vardır. Biz onlara inanır ve Resul tarafından söylendiklerine şehadet ederiz. Yine şehadet ederiz ki, Allah Resulü Allah’ın emrine ters düşen bir şeyi emretmemiş, Allah’ın buyrukları dışında bir şey düzmemiş, Kitap’ta olmayan bidatler ihdas etmemiştir. O, zorlamayla hüküm çıkaranlardan da değildir” (bk. El Muvaffak el Mekkî, Menâ-kıbu Ebî Hanife, 87-88).

İbn Abdi’l-Berr der ki: “Hadis ehlinde çoğu, âdil râvî⁹⁶ lerin naklettikleri âhad⁹⁷ haberlerden büyük bölümünü reddettiği için Ebu Hanife’yi cerhetmeyi/kusurlu bulmayı câiz görürdü. Zira Ebu Hanife bu tür haberlerin kabulünde, genelce kabul edilmesini ve Kuran ifadelerine ters düşmemesini şart koşuyor, bu şartları taşımayan hadisleri şâz olarak adlandırıyordu”. Es Sevrî şunu ifade etmiştir: “Ebu Hanife Allah’ın haram kıldıklarının helâl görülmemesi için hadisleri kabulde pek şiddetli davranır, sika (sağlam) râvilerin aktardığı hadisleri, Resul’ün fiilî sünnetini ve Kûfe ulemâsınca bilinen haberleri alır ve yalnızca bunlarla amel ederdi” (bk. el-İntikâ', 149).

İbn Abdi’l-Berr, El-İntikâ'sında İmâmı Azam’la ilgili gerçekten ibret verici beyanlar kaydetmektedir. Bu büyük imam onu anlamayanlar yanında anlayıp da kıskananlar tarafından da ağır ithamlara maruz bırakılmıştır (bk. s. 136). Ebu Hanife en büyük sahabilerin beyanları da olsa, Kurana ve mütevâtir⁹⁸ sünnete uymayan hadisleri kesinlikle kabul etmiyordu. Bunlara şâz diyordu. Ne gariptir ki, sonraki zamanlarda din meselesinin belirleyici unsurları bu “şâz” lar olmuştur.

⁹⁶ Hadis rivâyet eden.

⁹⁷ Tek, bir.

⁹⁸ Tevâtür eden, ağızdan ağıza dolaşan, halk arasında söylenen.

Ehlisünnet diye anılan büyük Müslüman kitlenin bir numaralı mezhebi olan Hanefîlik'in kurucusu Ebu Hanife yukarıda işaret edilen tutumu yüzünden tekfir⁹⁹ bile edilmiştir. Ibn Abdi'l Berr onun "Müslüman olup olmadığında ihtilaf edildiğini, küfründen dönmek üzere üç defa tevbeye çağrıldığını bildiren sözlere yer verir" (bk. İntikâ', 146-149). Ehlisünnet'in dokunulmaz ilan ettiği Buharî tarafından da ağır bir biçimde eleştirilmekte ve güvenilir adam ilan edilmektedir (bk. Buharî; Kitabu'z Zuafa, ilgili md.; Ibn Abdi'l Berr; el-Intikâ', anılan yer). Aynı şekilde Nesaî, imamı Âzam'ı hadiste "güvenilmez" ilan etmektedir (bk. Nesaî; Kitabu'z Zuafa ve'l Metrûk, ilgili md.).

Şu manzara bile bize gösterir ki işi Allah'ın kitabına havale etmekten başka çıkar yol yoktur. İmamı Âzam'ın suçu neydi? O, Ibn Haldun'un da belirttiği gibi: "Ebu Hanife senedi en küçük bir kuşku taşımasa da Kurana ve gerçeğe uymayan sözleri hadis saymıyordu" (bk. Mukaddime, 371). Bunu yaptığı için kendisinden yüz küsur sene sonra gelen kişilerce en ağır ithamlarla suçlanıyor. Ve biz bir yandan onu suçlayanları tenkit üstü ilan ederken öte yandan onu din hayatımızda rehber kabul ediyoruz. Bu garabetin çözümü Kuran'ı hakem mevkiine koyarak yeni bir yapılanmaya gitmekten başka ne olabilir ki? Ebu Hanife, mezhebini kurduğu zaman ne Buharî'nin kitabı vardı ne de Müslim'in. Ama Allah'ın kitabı vardı. Ebu Hanife Buharî'den 106 yıl önce öldü¹⁰⁰.

"Allah haklarını çiğneyen en büyük günahlardan biri de Allah'a ve onun elçisi olan herhangi bir peygambere söylemedikleri bir sözü, koymadıkları bir hükmü isnat etmektir. Kuran bu büyük zulmü ifade için kizb (yalan) ve iftira terimlerini kullanmaktadır. Bazen de "Allah'a yalan yoluyla iftira" ifadesine yer verilmektedir (Mesela bk. Sebe, 8). Allah ve peygambere iftiranın iki şekli vardır: Aktif şekil, pasif şekil. Aktif şekilde, Allah ve resulünün söylemedikleri sözler ve koymadıkları hükümler onlara mal edilir. Pasif şekilde ise, Allah ve peygamberin söyledikleri sözler ve koydukları hükümler yokmuş gibi gösterilir.

Bunların ikisi de zulümlerin en büyükleri arasındadır. İkisinde de insanoğlunu Allah adına kandırmak, saptırmak ve sömürmek vardır. Kuran birçok âyetinde Allah ve

⁹⁹ Küfürle itham.

¹⁰⁰ Öztürk, Kuran'daki İslâm, s. 345-355.

peygamberlere iftiranın, onlar adına yalan uydurmanın tahribine ve ne büyük bir zulüm olduğuna dikkat çekmektedir. "Hiçbir ilme dayanmaksızın insanları karanlığa gömmek için Allah'a yalan isnat ederek iftira edenlerden daha zalim kim olabilir" (En'am, 144) (Ayrıca bk. Enam, 21, 93; A'raf, 37; Yunus, 17; Hûd, 18; Kehf, 15; Ankebût, 68; Saff, 7).

Allah ve resulüne yalan isnadının en yıkıcı ve zehirli olanı, Allah adına "şu helaldir, bu haramdır" hükmünü vermektir. Kuran bu yola gidenlerin asla iflah etmeyeceklerini, böy-lelerinin kazancının basit birtakım dünya nimetleri elde etmenin ötesine geçmeyeceğini söyler, (bk. Nahl, 116, 117; Yunus, 69) Ibn Kayyım, Kuran'da açıkça gösterilmeyen bir şey için haram demenin korkunç bir günah olduğunu, bunun sonraki zamanlarda ortaya çıktığını söyler ve ilk devir İslâm bilginlerinin bu noktadaki titizliğini uzun uzun anlatır (bk. İ'lâm, 1/38-41). Kuran şunu da gösteriyor ki, hangi niyetle olursa olsun Allah ve peygamber adına yalan uydurmanın sonucu mutlak hüsrân ve karanlığa gömülmedir. Allah ve peygambere iftiradan söz eden âyetlerin bir çoğunda bu hususa işaret edilmektedir (Mesela bk. En'am, 24; A'raf, 53; Yunus, 30; Hûd, 21; Nahl, 87; Kasas, 75; Ahkaf, 28).

Din adına iftiranın iki görünümü vardır: Allah'a yalan isnat etmek, Peygambere yalan isnat etmek. Allah'a yalan isnat etmenin muhtelif şekillerine değinen âyetler bize gösteriyor ki, anılan yalanın başında Allah'a değişik biçimlerde şîrk koşmak gelmektedir. Nisa suresi 48. Âyet şîrki Allah'a iftira olarak nitelendirmektedir. Allah adına yalan uydurmanın bu şekli içinde Cenâb-ı Hakka evlat, ortak, yardımcı izafe etmenin her çeşidi vardır. Hristiyanların Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu, putperestlerin melekleri Allah'ın kızları, putları Allah'ın yardımcıları olarak görmeleri bu cümledendir. Allah adına yalan uydurmanın insana yönelik zulüm ve ihanete yol açanı, haram olmayana haram, helal olmayana helal demek ve bunu Allah'a fatura etmektir. Kuran bu yıkıcı illetin baş temsilcileri olarak Yahudi din adamlarını, ikinci sırada da Hristiyan din temsilcilerini göstermekte ve Muhammed ümmetini bu felaketin kucağına düşmemeleri için uyarmaktadır. Bu konuya ilişkin âyetlerden biri şöyledir: "Yazıklar ve azaplar o kişilere olsun ki, kendi elleriyle kitabı yazarlar da sonra, onunla basit bir menfaat elde etmek için 'İşte bu Allah katındandır.' derler. Veyl olsun onlara elleriyle yazdıkları yüzünden, veyl olsun onlara bu yolla kazandıkları yüzünden" (Bakara, 79).

Büyük bir acı duyarak söylemek zorundayız ki, İslâm dünyası da hemen her bölgede bu veyl çukuruna az veya çok düşmüş bulunuyor. Ve İslâm dünyasının, Kuran gibi zaman üstü bir kaynağa sahip olmasına rağmen belini doğrultamamasının temel sebebi bizce budur. Bu dünyanın, inandığını iddia ettiği Kuran'ın hakemliğinde, Allah'ın dinine asırlar boyu fatura edile edile yığılan uydurma, saptırma ve hurafeleri tek tek din bünyesinden söküp atması gerekmektedir. Aksi halde Kuran'a inandığını söylemesi onu kurtarmayacaktır. Çünkü bir yaradılış kanunu olarak, bir şeyin sahtesine inanmaktansa ona hiç inanmamak yeğdir. İnsanlık, engizisyonunun temsil ettiği sahte dini izlemenin cezasını dinsizliğin en beteri olan komünizmi dünyaya musselsallat etmekle ödemiş ve işaret ettiğimiz yaradılış kanununa çok çarpıcı bir örnek vermiştir. Bir şeyin sahtesine gönül vermek insanın gerçeğe yönelen arayış ve ümidini yok ettiği veya işlemez hâle soktuğu için tarifsiz bir kayba yol açar.

Hız. Peygambere iftira kısa bir ifadeyle hadis uydurmaktır. Ve ne yazık ki tarih içinde bu günah çok büyük ölçüde ve insafsız bir biçimde işlenmiştir. Bu günahın tahribinden kurtulmanın yolu da Kuran'a dönmektir. Bunun pratik anlamı ise sünnet de dâhil bütün dinsel kaynak ve kabulleri Kuran'ın mutlak kontrolüne sokmaktır.

Bu noktada Hız. Peygamber'in bizce en büyük mucizelerinden biri olan şu tarihsel gerçeğe dikkat çekmek istiyoruz: *Bilindiği gibi, hadis ilmi tekniği açısından Hız. Peygamber'in söylediğinde tarih ve ilim açısından hiç kuşku bulunmayan hadislerle mütevâtır hadis denir. İslâm bilginlerine göre bu türden hadislerin sayısı en ileri ihtimalle otuzdur. Bilginler içinde bu rakamı bire indirenler de vardır. Dikkat çekmek istediğimiz mucize işte buradadır. Şöyle ki, hiç kimsenin mütevâtır olduğunda kuşku duymadığı hadis-i şerif şudur: "Kim benim söylemediğim sözü söylediğimi iddia ederek bana yalan isnat ederse cehennemdeki yerine hazırlansın".*

Açıktır ki, Hız. Peygamber'in sünneti içinde olmayan şeyleri, geleneklerin tabularına ve çıkar odaklarının hizip hesaplarına ödün vermek için "sünnet" gibi göstermek de Hız. Peygamber'e yalan isnat etmektir. Günümüzde bu tür yalan isnadı çok yapılmakta ve ne yazık ki bir yığın Arap-Acem âdet ve hezeyanı Allah Elçisi'nin sünneti diye iyi niyetli, fakat bilgisiz kitlelere yutturulmaktadır. Bundan daha acısı, bu uydurmaları İslâm bünyesinden ayıklamak için gayret gösteren ilim ve fikir adamlarının sünneti inkâr, Hız. Peygamber'e saygısızlık ve dinde reform yapmak gibi suçlamalarla etkisiz

hâle getirilmeye çalışılmalarıdır. Oysa ki, Kuran'ın getirdiği dinde reform söz konusu edilemez. O din deforme olmaz ki reforma ihtiyaç hissedilsin. Reform yaparak ilahî dine kendilerine göre şekil vermeye çalışanlar dine bidat ve hurafeleri sokanlardır. Şimdi gerçek Kuran Dağılımlarına düşen, yaptıkları gafil veya hain reformlarla İslâm'ı Kuran'daki ilahî yapısından uzaklaştırıp, Arap ve Acem geleneklerine bulaştıran ve bu tavırlarını Kuran'a fatura edenlerin tasallutundan kitleyi kurtarmaktır¹⁰¹”.

6.3 “Hadis Eğlencesi” ve Bir Kuran Mûcizesi

“Hadis eğlencesi (lehve'l-hadîs) deyimi Kuranın Lukman sûresi altıncı âyetinden alınmış ve deyimmin özünü oluşturduğu için “hadis” kelimesi terim anlamıyla aynen korunmuştur. Anılan sûrenin altıncı ve yedinci âyetleri, hadis eğlencesi satın alarak insanları hiçbir ilme dayanmaksızın Allah'ın yolundan saptırıp dini alay konusu haline getirenleri korkunç bir sonun beklediğini duyurmaktadır. Âyetlere göre hadis eğlencesi satın alanların bir özelliği de Kuran'dan rahatsız olmak, onu dinlememek için bahaneler aramaktır. Bu âyetlerin sergilediği ürpertici haberi iyi kavramak için Yûsuf suresinin son âyetini de dikkate almak gerekiyor. Kuran orada, kendisiyle ilgili mucize bir tespit sunar: “Bu Kuran uydurulan bir hadis değildir. Tam aksine o, kendinden önceki vahyin bir tasdiki, her şeyin bir detaylandırılması, iman sahiplerine bir kılavuz ve bir rahmettir” (Yûsuf, 111; ayrıca bk. Yûnus, 37).

Kuran, yine hadis kelimesini kullanarak iki yerde de şunu soruyor: “Kuran'dan sonra hangi hadise iman ediyorlar” (A'raf, 185; Mürselât, 50). Görülüyor ki Kuran kendisinin başına dert açacak, üstelik de Allah Elçisine isnat edilecek uydurma hadisler yıkımına dikkat çekerek bağlılarını mucize bir ihtarla uyarmıştır. Gerçekten de Kuran'ın berrak ve erdirici yaradılış dininin başına en büyük sıkıntılar ilk günden itibaren hep bu uydurulmuş hadisler yüzünden gelmiştir. Bu uydurulmuş söz yığınlarıdır ki, Allah'ın “kuşkusuz, çelişmesiz, aydınlık, apaçık, detaylı” dinini tutarsızlıkların, çelişmelerin, tartışmaların kümелendiği bir kaosa çevirmiş ve vahyin dünyasına giden yolu dikenlemiştir. Tarih içinde bütün tevhit erlerinin parmak bastığı bu gerçeği saklamak için, uydurma hadis sözündeki “uydurma” kelimesini yutarak

¹⁰¹ Öztürk, İslâm'da Büyük Günahlar, s. 147-150.

“hadis ve sünnete karşı çıkılıyor” şeklinde yalanlar düzüledursun; biz şu noktalara da dikkat çekeceğiz:

Hadis uydurma sürecinin başlamasıyla Kuran dininin bir hurafe talanına maruz kalacağını ilk fark eden ve bu yolu şuurlu bir biçimde tıkayan ilk büyük Kuran eri Halife Ömer olmuştur. Son araştırmalar onun öldürülmesinde bu tavrının da rol oynadığını ciddi biçimde düşündüren belgeler ortaya çıkardı. Ömer tutumunun gerekçesini şöyle özetliyordu: “Allah'ın kitabı yanında din kaynağına vücut veremeyiz; böyle bir şey eski ümmetlerin başına geleni bizim de başımıza getirir ve Kuran'dan koparız. Allah'ın kitabı dışındaki kitaplar Peygamberimize isnat edilen sözlerden de oluşsa yok edilmelidir”. Ve Ömer valilerine genelge göndererek bu tip kitapların tümünü imha ettirmiştir. İmamı Âzam (ölm. 150/767) ise şu prensibi esas almıştır: Kuran'a ters düşen hiçbir söz Hz. Peygamber'in ağzından çıkmış olamaz. Büyük İmam'ın bu tavrı onun küfürle itham edilmesine bile sebep olmuş ve devrinin bazı fakihleri tarafından “İslâm'ı tahrip etmek” le suçlanmıştır. Ne ilginçtir ki İmamı Âzam'a cephe alanlar listesinde önemli isimlerden biri de Kütübi Sitte müelliflerinin en ünlüsü Buharî'dir. Hz. Ömer ve İmamı Azam'ın tavrını izleyen birçok Kuran eri gelip geçti. Ne yazık ki uydurmacılık karanlığı onların tuttukları ışığı büyük ölçüde etkisiz kıldığı için kitleler Kuran'la bir türlü kucaklaşamadılar. Ve başımıza ne geldiyse bu yüzden geldi.

Nihâyet bu yüzyıla ulaştık. Uydurma hadislerin Hak dinine musallat ettiği sıkıntının büyüklüğünü çağımızda en gür sesle haykıran Mısırlı müfessir Muhammed Abduh (ölm. 1905) ve iman arkadaşları oldu. Dini uydurma hadislerin vücut verdiği hurafe tufanından selâmete çıkarmanın tek yolunu kayıtsız-şartsız Kuran'a dönüş olarak belirleyen Abduh'un birkaç cümlesini verelim: “Müslümanların bu asırda Kuran'dan başka imamları yoktur. Ezher'de okutulan ve benzeri kitaplar var olduğu sürece bu ümmet ayağa kalkamaz. Ümmeti ayağa kaldıracak rûh ilk dönemde hâkim olan Kuran rûhudur. Kuran'ın dışında her şey, Kuran'ı bilmek ve onu yaşamakla aramıza konmuş engeldir. Zihinlerimizdekileri işe karıştırmadan inancımızı Allah'ın Kitabı'na sunduğumuzda sapıtıp sapıtmadığımız ortaya çıkacaktır. İslâmiyet, mensuplarının uydurduğu hurafeler ve aşırı gidenlerin bulaştırdıkları yalanlar kadar büyük bir

musibete maruz kalmamıştır. Bunlar, Müslümanların akıllarını fesada uğratmış, yabancıların da İslâm'ın temelleri üzerinde kötü düşüncelerine yol açmıştır¹⁰²”.

6.4 İctihat

“İctihat kelime anlamıyla cehd kökünden gelmekte ve gayret sarf etmek, didinmek, çalışıp çabalamak demektir. İslâmî bir terim olarak belirli bir ilmî seviyeye gelmiş şahsın Kuran'ın yorumlanması gereken kısımlarını yorumlayarak hükümler çıkarmasıdır. O halde, icthadın söz konusu olması için, ortada yoruma esas teşkil eden bir nass (kuran hükmü) bulunacak; nass yoruma ihtiyaç bırakmayan kesin ve açık (muhkem) bir hüküm koymamış olacak. Nass yoruma ihtiyaç bırakmayan açıklıkta bir hüküm koymuşsa burada icthad söz konusu değildir. Çünkü: Mevrid-i nass'ta icthada mesaj yoktur (Mecelle). Yani nassın açıkça belirlediği meselede icthada müsaade yoktur. Eğer ortada herhangi bir nass yoksa üretilecek fikir icthad değildir. Çünkü vahyin el atmadığı bir konu zaten akla bırakılmış bir konudur. Orada herkes istediği gibi fikir yürütür ve tenkitte bulunur. Böyle bir şeyi, dinsel bir disiplin olan fıkıhın hudutları içine çekmenin gereği yoktur. O halde, siyasal mezheplerin politik çıkar hesaplarını icthad adı altında dinîleştirerek emellerine dinden yapay destekler sağlamaları yanlış bir tutumdur. Peygamber torununun başını kesmek, hangi dinsel malzemenin yorumlanması sonucu ortaya çıkmış bir icthattı? Buna benzer bir yığın soru daha akla gelebilir.

Mârufun değişmezleri veya evrensel ilkeleri vahiy tarafından verili; ancak detay ve alt ayrımlar akla, zamanın gelişimine bırakılır, insanın eli-kolu daima açık ve beyin ve gönlü sürekli hür bırakılır. İnsan, bu hürriyeti kullanarak, bulunduğu aktivitesini gerektirir ki buna icthad dendiği bilinmektedir. Münkerin yasaklanması nasıl bir iman ve insanlık borcuysa, mârufun emredilmesi de bir iman ve insanlık borcudur. (Âli İmran, 104, 114; Teube, 71). Bu yüzdendir ki Kuran münkere engel olma (nehy anil münker) ile mârufu yayıp desteklemeyi (emr bil mâruf) hemen daima yan yana

¹⁰² Öztürk, Çıplak Uyarı, s. 84-86.

kullanır ve bu ikisini Muhammedi iman adamının ahlaksal niteliklerinden biri olarak ortaya koyar¹⁰³”.

6.5 İcmâ

“Allah'ın kitabında yer almayan bir hükmü koyan yaklaşım adı icmâ da olsa bir ifsatır. Yani bozgun yaratmak. İşin esası şudur ki Kuran'da yer almayan bir yığın kabulü Muhammed ümmetine Allah'ın emir gibi empoze etmek için kullanılan yollardan biri de bu icmâ oyunudur. Bu din bir şirket dini değildir ki kurul veya konsil kararlarıyla yönetilsin, önce şunu soralım: İcmâ etme yetkisi Allah tarafından kime verilmiştir? İkincisi, icmânın kabûl edilebilirliği konusunda icmâ var mıdır?

Din Allah'ın tekelinde olduğuna göre, hiç kimsenin onun yerine hüküm koyma yetkisine sahip olması söz konusu edilemez. İcmânın bağlayıcılığı konusu da tartışmalıdır. İcmâî “bir asırda yaşayan İslâm ulemasının bir meselede ittifakları” diye tanımlarlar. Ya bu tanım koca bir yalandır yahut da tarih içinde icmâ diye bir şey söz konusu değildir. İmam Şafîî gibi bir bilgin icmânın mümkün olmadığını söylemekte ve gerekçe olarak şunu ileri sürmektedir: Memleketler birbirlerine uzaktır. Bu durum bilginlerin birbirleriyle görüşmelerini zorlaştırır. Ayrıca icmâda söz sahibi olacak kişilerin tayini zordur. Geleneğin icmâ diye ümmete kabul ettirdiği şey iyi tetkik edildiğinde görülür ki, belli bir yöredeki birkaç kişinin bir konuda söz birliği etmesi veya yaklaşık düşünceler sergilemesidir. Hayrettin Karaman konuya şöyle ışık tutuyor:

Hakkında icmâ (bir asırda yaşayan bütün müctehitlerin görüş birliği) bulunan hükümler ya nassa dayanır yahut da içtihatların denk düşmesi sonucu oluşmuştur. Bunlardan nassa dayalı olanlarda bağlayıcı olan icmâ değil, nastır. İcmâ nassın sağlamlığı ve delâleti konusundaki şüpheyi kaldırmak, bu hususları kesinleştirmek gibi bir rol oynamıştır. Hakkında nas bulunmadığı halde bir asırda yaşamış bütün müctehitlerin ittifak ettikleri, görüş birliğine vardıkları bir hükmün bulunup bulunmadığı tartışılmıştır. İmam Ahmed b. Hanbel: “Sahabe (hulefâ-i râşidin) devrinden sonra kim bir icmâdan söz ederse yalan söylemiş olur” demiştir. İslâm

¹⁰³ Öztürk, 400 Soruda İslâm, s. 209.

dünyasına yayılmış müctehitlerin her birinin yerini ve bahse konu mesele üzerindeki ictihadını bilmeden, yalnızca farklı bir ictihadın açığa çıkmamış olmasından hareket ederek icmâdan bahsetmek inandırıcı değildir. Hakkında icma bulunduğu iddia edilen birçok meselede -gerçekte- ihtilâfın bulunduğunu icmâ-ihtilâf konularında eser yazmış eski ve yeni müellifler tespit edip açıklamışlardır (İbn Hazm, el-îhkâm, C.I, s. 534 vd; M. Mustafa Şelebî, Ta'lilu'l-ahkâm, s.325 vd). Şu halde hakkında nas ve buna dayalı icmâ bulunmadıkça sadece “şu konuda icmâ vardır” iddiası bağlayıcı değildir ve o konu ile ilgili hüküm ictihatla değişebilir” (Karaman; Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu görevi, İslamî Araştırmalar dergisi, Ekim, 1991).

Bir asırda yaşayan ulemanın bir meselede ittifakı olan icmâ eğer bir nastaki hükmün teyidi ise, o takdirde nas dururken icmâ ne lüzum vardır? Yok, eğer söz konusu olan, nasta belirtilmemiş bir konunun hükme bağlanması ise yapılan icmâlar bunca yüzyıldır neden hiç değişmemiştir? Yoksa insanlık Ashab-ı Kehf mağarasında uyuyor mu? Doğrusu şu ki, yüzyıllardır aynı şekilde tekrarlanan kabuller ya nassa dayanır; o zaman icmâdan söz edilemez ya da insan aklının tespitleridir; o zaman da bunların yeni hayat şartlarına göre yeniden düzenlenmesi gerekir. Aksi halde ortada icmâ değil, tabular var demektir ve tabunun tevhit dininde yeri yoktur¹⁰⁴.

6.6 Haram Koyma Yetkisi ve Azgınlık

“Birşeyi haram ilan etmek, haramlaştırmak anlamlarındaki tahrîm kelimesi yasaklanmış şey demek olan haram kökünden türemiştir. Haram, türevleri ile birlikte Kuran'da yetmiştenden fazla yerde geçmektedir. Tahrîm, bir şeyin, aklın ilk anda fark edebileceği veya fark edemeyeceği gerekçelerle tanrısal vahiy tarafından yasaklanması demektir. Kuran'a göre tahrîm yetkisi yalnız Allah'ındır. Allah'ın haramlığını ilan etmediği her şey mübahtır. Bu Kuransal yaklaşım İslâm bilginleri tarafından şu şekilde formüllendirilmiştir: Eşyada asıl olan ibahadır. Bunun açık anlamı, Allah'ın yasaklığını açıkça belirtmediği bütün hususlarda ve alanlarda serbestlik esastır. Bu demektir ki, Kuran ve Kuran ilimleri açısından bir şeyin helâl veya haram dairesine girdiğini tespit için o şeyin haramlar arasında yer alıp almadığını araştırmak gerekir. Helâllığa ilişkin hüküm aranmaz. Bir şey haramlar

¹⁰⁴ (Nur 24); Öztürk, Kuran'daki İslâm, s. 628.

arasında yoksa otomatik olarak onun helal olduğuna hükmedilir. Bu, bir anlamda hukuktaki suçun kanuniliği ilkesine benzer. Kanun tarafından bütün unsurları ile tanımlanmayan bir şeye suç adını vermek mümkün olmaz. Bu ilke Kuran’da vahyilik ilkesi şeklinde ifadeye koyabileceğimiz bir yaklaşımla belirlenmiştir.

Tahrîm, Allah’ın tekelinde olduğuna göre din adına Hz. Peygamber’in bile haramlaştırma yetkisi yoktur. Kuran şöyle diyor: “Ey inananlar! Allah’ın size helâl kıldığı şeylerin temiz olanlarını kendinize haram etmeyin” (Mâide, 87) ve “Ey peygamber! Allah’ın sana helâl kıldığı şeyleri neden haram ilân ediyorsun” (Tahrîm, 1). Tahrîm yetkisinin Allah’ın tekelinde oluşunu ifadeye koyarken, Hz. Peygamber şöyle diyor: Helâl, Allah’ın kitabında helâl kıldığı; haram ise yine Allah’ın kitabında haram kıldığı şeydir.

Hz. Peygamber'in haramlaştırma gibi görünen beyanlarının tamamı Kuran’ın doğrudan veya dolaylı bir tespitine dayanmaktadır. İslâm’ın bu yaklaşımı onun temel ilkelerinden biri olan şu kabulün bir uzantısı halinde karşımıza çıkar: Dinin kurucusu ve koyucusu Allah'tır. Peygamber sadece tebliğ edip uygulamayı gösterir.

Allah’ın helâl kıldıklarını haram ilan etmek tanrılık sınırlarına tecavüz olduğu gibi, O’nun haram ilan ettiği şeyleri helâl kılmaya kalkmak da Allah’ın haklarına tecavüzdür. Kuran Mâide suresi ikinci âyette bu noktayı da dikkatlere sunmaktadır. Diğer birçok âyetinde ise böyle bir girişim azgınlık, zulüm ve haklara tecavüz, Allah'a iftira olarak anılmaktadır” (Bakara, 229; Nahl, 116; Talâk, 1)¹⁰⁵.

“Tahrîm sûresinin birinci âyetinde Hz. Peygamber'e yöneltlen uyarıda şöyle deniyor: Ey Peygamber! Allah'ın sana helal kıldığı şeyi neden haramlaştırıyorsun.

İhtar açıktır. Hz. Peygamber'e bile tahrîm yetkisi verilmemiştir. Bu yetki ulûhiyetin kendi tekelinde tuttuğu yetkilerdendir. Bu yetkide söz sahibi olmaya yeltenmek Allah’ın kudretine iştirake kalkmaktır ki Kuran dilinde bunun adı şirktir. Allah elçileri şirk kokusu taşıyan davranışlara girmekten uzaktır. Son Peygamber'e yöneltlen bu hitap insanlığa tevhit dersi vermek için ilahî planda tertiplenmiş bir olaya dayandırılmıştır. Yoksa Hz. Peygamber tahrîm yetkisi kullanmak gibi bir yola

¹⁰⁵ Öztürk, Kuran’ın Temel Kavramları, s. 563.

asla gitmez¹⁰⁶”. Haram koyma yetkisi sadece Allah’a aittir. Bunu göz ardı edenler haddi aşmış ve azmış kimselerdir¹⁰⁷.

İlgili âyet bize gösteriyor ki, buradaki sınır tanımazlık ve azgınlık Allah'ın helâl bıraktığı şeyleri haram ilan etmektir. Kuran’a göre bu bir zulümdür ve Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenler zâlimdir.

Mâide Suresinin seksen yedinci âyeti hükmü karşısında Allah'ın indirdiğiyle hükmetmemenin Öztürk’e göre iki görünümü vardır: Allah'ın indirdiklerini tamamen veya kısmen dışlamak ve Allah'ın indirdiklerine ilâveler yapmak veya onları amacından saptırmak.

“Haram ilân etme yetkisi Allah'ın tekelinde olan yetkilerdendir. Onun kitabında yer almayan haramlar icat ve ilân etmek bu yetkiyi kullanmaya kalkmak olduğundan Allah'a ortak koşmaktır. Konumuz olan âyet şunu söylüyor: “Ey iman edenler, Allah'ın size helâl kıldığı güzel ve temiz şeyleri haram ilan etmeyin ve haddi aşıp azmayın. Çünkü Allah sınır tanımayan azgınları sevmez¹⁰⁸”.

“İsrail Oğulları Allah'ın kendilerine helâl kıldığı birçok şeyi kendi tasarruflarıyla kendilerine haram hâle getirmişlerdir. Kuran bunu Allah'a iftira şeklinde bir yalan ve zulüm olarak nitelendiriyor. Böylece Kuran, varlıkta esas olan serbestlik ve helâlligi Allah'ın buyruğu olmaksızın haram ilan etmeyi; yani tahrir yetkisi kullanmayı bir zulüm ve Allah'a iftira olarak gösteriyor ve bu zulmü en fazla işleyen kitlenin de Yahudi kitle olduğuna dikkat çekiyor. Onlar, Hz. Yakup'un yalnız kendisi için yasakladığı bir-iki şeyi bahâne yaparak Allah'ın dinine birçok yasak ilâve etmişlerdir, işte kınanan budur¹⁰⁹”.

“Kuran âyetleri hikmetlerle dolu olan bir kitaptır. Bunun zorunlu sonucu hikmetten yoksun benliklerin Kuran'dan nasiplenemeyecekleridir. Kuran güzellik sergileyenlere (muhsinîn) kılavuz ve rahmettir. Bundan da anlaşılır ki dindarlık adı altında estetik düşmanlığı, güzellikten nefret sergileyenlerin Kuran'dan rahmet ve hidâyet

¹⁰⁶ age. 642.

¹⁰⁷ Mâide 87.

¹⁰⁸ age. 691.

¹⁰⁹ (Âli İmran 92, 93); age. s. 488.

beklemeleri bir aldanıştır. Yirmi ikinci âyet, Kuranın dininde Allah'a imanla güzelliğin kaçınılmaz beraberliğini mûcize bir biçimde ifadeye koymuştur: “Kim güzellikler sergileyerek yüzünü Allah'a teslim ederse o, en sağlam kulpa yapışmıştır. İşlerin sonu yalnız Allah'adır”. Önce âyetleri görelim: “Görmediniz mi, Allah göklerde ve yerde bulunan şeyleri sizin emrinize verdi ve açık, gizli nimetlerini üstünüze saçtı. İnsanlardan öylesi var ki Allah uğrunda ilimsiz, kılavuzsuz ve aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın mücadele eder. Böylelerine Allah'ın indirdiğine uyun dendiğinde şu cevabı verirler: Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız. Pekiyi şeytan onları alevli ateşin azabına çağırması olsa da mı”? Kuran bu âyetleriyle gelenekleri tabulaştıran ve ecdatperestlik bataklığında çırpınmayı hüner sanan kişilerin şeytan yolunda azaba doğru yürüdüklerini anlatmaktadır. Âyetlerin hitabı şu veya bu kitleye değil tüm insanlardır. Bu âyetlerin putperestlere vs. hitap ettiğini söylemek tam bir saptırma olur. Allah'ın kitabının karşısına ecdattan miras kalan fosilleşmiş kabûlleri diken her zihniyet ve kişi bu âyetin çerçevesi içine girer.

Âyetler ayrıca şu üç noktayı da dikkatlere sunmuştur: 1) Gelenekperestler, mücadelelerinin Allah yolunda olduğunu söyleseler de gerçekte şeytan yolundadırlar. 2) Vahyin karşısına gelenekleri dikmek bir ilimsizlik, hidâyetsizlik ve kitapsızlıktır. 3) İlim, aydınlık ve ilahî kitaptan uzak kalarak Allah'tan ve dinden bahsetmek insanları şeytanın kılavuzluğunda cehenneme sevk etmekten başka bir sonuç doğurmaz¹¹⁰.

“Bu âyete göre insanoğlunun kendi sübjektif tespitleriyle “şu helal” bu haram” diye hüküm vermesi, Allah'a yalanlar düzerek iftira etmektir. Bu günahı işleyenlerin kurtuluşları mümkün değildir. Yüz on yedinci âyete göre bu iftiraya yeltenenlerin nasipleri basit bir dünya menfaati ve sonuçta korkunç bir azaptır. Kısacası bir şeye haram damgasını vurmak Allah'tan başka hiç kimsenin yetkisinde değildir”¹¹¹.

¹¹⁰ (Lukman 1, 3, 20, 21); a.g.e. 232, 233

¹¹¹ (Nahl 116); a.g.e. 290.

7. BÖLÜM

İSLÂM'DA MÜZİK ÜZERİNE ÇAĞDAŞ GÖRÜŞLER

Globalleşme, radyo ve televizyon yayımlarının artması, Kuran'ın ve hadislerin gerektiği gibi anlaşılmaması ya da anlamak istenilmemesi, sünnet ve hadislerden ziyade içtihatların ve sahabe sözlerinin ön plana çıkartılması; yapılan müziğin ve yapanların niteliği, yapıldığı yer ve amacı gibi bizatihi müzikten kaynaklanmayan olumsuzluklar ve geleneklere bağlılık gibi sebeplerle İslâm'da müziğin yeri tartışmalarını hâlen devâm etmektedir. Peki, Yüce Yaratıcı'nın muradına ve Kuran'daki dinine uygun, ilmî ve akılcı bir yol ve çözüm yok mudur?

Müzik insanda fitraten zaten mevcuttur. Fıtratı uyarınca ilgi duyduğu bir oluşu hayata geçirememesi, dinî bir çözüm bulamaması esasen mümkün değildir. Yeter ki güzel baksın, güzel görsün. Çünkü fitratın; yani yaratış ve yaratılışın kendisi bir güzellik olayıdır.

Zorlama ile bir takım deliller getirmek istenirse de Kuran'da müziğin haram olduğuna ilişkin bir hüküm yoktur. Allah'ın birçok nimeti gibi müziğin de helâl ya da en azından mubah kabûl edilmesi gerekir. Çünkü eşyada aslolan ibaha (serbestlik) dır.

İnsan yaratılışı gereği daima fitratına uygun olana yönelir. Allah insana şah damarından daha yakındır (Kaf 16). İnsanda varolan bu müzik sevgisi, ilgisi ve ilhamı Yüce Yaratıcının bir lutfu ve muradıdır. Güzel seslere ve nağmelere de, Allah'ın biz kullarına lutf ettiği tüm diğer nimetler gibi bakmak ve esasen buna şükretmek gerekir.

Asırlara damgasını vurmuş bu paradoksun sona ermesi mümkün gibi görünmemekte. Çünkü müzik ve insanlar zaman içerisinde değişse ve değişmeğe devâm etse de

temel sorun hep aynı kalmaktadır. Nitekim asırlardır süregelen tartışmalar günümüzde de aynıyla vâki.

Bu nedenle, tartışmaları bir zaman dilimi ile sınırlı tutmak bir hayli güç. Sorun zaman ve mekân üstü. Çünkü dinin kendisi zaman ve mekân üstü. Dolayısıyla asırlardır gelenekten gelen tartışmaları günümüzdeki tartışmalardan ayrı bir yere koymak da esâsen mümkün değil. Bununla birlikte, son dönem diyebileceğimiz; 1930 ile 2008 yılları arasını kapsayan ve önemli bulduğumuz söz sahibi ilahiyatçıların ve yazarların görüşleri tezimizin bu son bölümünde veriyoruz.

7.1 Prof. Dr. Hayreddin Karaman

Erzurumlu bir ailenin çocuğu olarak 1934 yılında Çorum’da doğan Hayreddin Karaman özel olarak Arapça ve İslâmî ilimler tahsil etti. Daha sonra Konya İmam Hatip Okulu’na girdi. 1963’te İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü’nden mezun olarak burada fıkıh asistanı ve “Başlangıçtan Dördüncü Asra Kadar İslâm Hukukunda İctihad” konulu tezi ile 1971’de fıkıh öğretim üyesi oldu. Yüksek İslâm Enstitülerinin İlahiyat Fakülteleri’ne dönüşmesinin ardından çalışmalarını tamamlayarak profesör oldu. 1976-1980 yılları arasında yayımlanan Nesil dergisini çıkaranlar arasında bulundu, yurtiçi ve yurtdışında binlerce konferans, seminer, panel, vaaz, hutbe, kurs, yazılı ve görsel medya programı, eğitim programında yer alarak eğitim, öğretim, tebliğ ve irşad faaliyetini sürdürdü; binlerce öğrenci yetiştirdi. Hüküm süren baskılara karşı çıkarak 2001 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki görevinden ayrıldı. Hâlen, Avrupa Uluslararası İslâm Üniversitesinde (Hollanda) misafir öğretim üyeliğini sürdürmekte ve bireysel ilmi çalışmalarına devâm etmektedir. Periyodik yazıları Yeni Şafak Gazetesi, Gerçek Hayat Dergisi ve Eğitim-Bilim Dergisinde yayınlanmaktadır. Kuran-ı Kerim ve Açıklamalı Meali (heyetle birlikte), İlm-i Hâl¹¹² (heyetle birlikte), Arapça-Türkçe Yeni Kâmus (B.Topaloğlu ile birlikte), Kuran Yolu (heyetle birlikte, Mukayeseli İslâm Hukuku, İslâm Hukuk Tarihi, Günlük Hayatımızda Helâller Haramlar, İslâm Hukukunda İctihad, İslâm’ın Işığında Günün Meseleleri, Türkiye ve İslâm, Anahatlarıyla İslâm Hukuku, İslâm’da Kadın ve Aile,

¹¹² A. Bardakoğlu, H. Karaman ve H. Y. Apaydın, 1998. İlm-i Hâl (I-II) İman ve İbâdetler - İslâm ve Toplum, Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, Diyânet Vakfı Yayınevi, İstanbul.

Gerçek İslâm'da Birlik, Hayatımızdaki İslâm gibi yirminin üzerinde yayımlanmış önemli kitabı vardır.

Prof. Dr. Hayreddin Karaman'ın İslâm'da müziğin yeri hakkındaki görüşlerini; eski Diyânet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu ve Prof. Dr. Yunus Apaydın ile birlikte ve içlerinde Prof. Dr. Süleyman Uludağ'ın da bulunduğu bir profesörler heyetiyle hazırlamış oldukları İlm-i Hâl'in ikinci kitabının “haramlar ve helâller” bölümünden alıntılar yaparak ve özetleyerek veriyoruz¹¹³. Bu görüşler Diyânet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından da aynen benimsenerek “sanat, spor ve eğlence” üst başlığı; “haramlar ve helâller” alt başlığı altında Diyânet Kurumu'nun resmî görüşü (fetvası) olarak kendi sitesinde de yayımlanmaktadır. Diyânetin de benimsemiş olması bakımından Karaman'ın sanat, müzik ve eğlenceye ilişkin görüşleri önem taşımaktadır.

“İslâm, gerek inanç ve ibadet esasları, gerekse hukuk ve ahlâk ilkeleri itibariyle fert ve toplum olarak insanın yaratılışına uygundur. İslâm insanın yapısına, fitratına uygun bir din olduğu için rûhî ve bedenî ihtiyaç ve isteklerin karşılanmasına; tatmin edilmesine önem vereceği açıktır. Bu itibarla, tıpkı insanın yeme içme gibi maddî/bedensel ihtiyaç ve isteklerinin karşılamasının mubah hatta bazı durumlarda vâcip olması gibi rûhî-mânevî, bedî-estetik ihtiyaç ve isteklerinin karşılamasının da aynı şekilde mubah olması gerektir.

Kezâ, insanın maddî yaratılışında zaruret olmadıkça bir değişiklik yapılmasını, orijinal yapısının bozulmasını şiddetle yasakladığı gibi, tabîî yeteneklerinin körletilmesini ve yok sayılmasını da istememiş, fakat gerek maddî gerek rûhî olsun bütün ihtiyaç ve arzuların tatmininde itidalin korunmasını ve getirilen genel ölçülere uyulmasını tavsiye etmiştir.

İnsanın yaratılışına uygunluk iddiasında olan İslâm'ın temel kaynaklarını teşkil eden Kuran ve Sünnet'te gelişen ve değişen toplumsal şartların ve ihtiyaçların ortaya çıkaracağı meselelere tek tek çözüm getirilmemiş, bunun yerine genel ve evrensel ilkeler sunulmuş ve insanın rûhî ve maddî ihtiyaçları bu temel ilkeler ışığında çözümlenmeye çalışılmıştır.

¹¹³ Aynı eserin II. Kitabı, İslâm ve Toplum, Haramlar ve Helâller, s. 94, 105, 112.

Sanatın anlamı kadar değeri de öteden beri tartışılmıştır. Basit anlatımla ihtiyaçlar karşısında bilgi ve düşüncüyü iş ile birleştirerek faydasız veya nötr şeyleri faydalı hâle getirme faaliyeti olarak tanımlanan sanat bu tanımın içeriğine göre maddî ihtiyaçlara karşılık olan sanatlar (zenaat), mânevî ihtiyaçlara karşılık olan sanatlar (estetik) olmak üzere ikiye ayrılır. İnsanda estetik heyecan uyandıran bu tür sanatlar ve eserler "güzel sanatlar" adını alır. İnsanların mânevî ve estetik (bedfî) ihtiyaçlarına karşılık olan sanatlardan birisi de müziktir.

Din bilginlerinin ve filozofların sanata bakışı öteden beri birbirinden farklı olagelmış, sanat olayını değerlendirirken lehte ve aleyhte birçok görüş ileri sürülmüştür. Sanatı ahlâksızlıkla eşitleyen, ikisini aynı görenler olduğu gibi, değişik mülâhazalarla devletin de zaman zaman sanatı kontrol altında tutma ve sansür etme ihtiyacını duyduğu görülmektedir.

Birçok konuda olduğu gibi, sanat hakkında da sırf sanat olması yönüyle olumlu ya da olumsuz bir değer yargısına varmak doğru değildir. Sanatı gerek fert gerekse toplum vicdanında bırakacağı etki ile yol açacağı olumlu veya olumsuz sonuçlarla birlikte değerlendirmek belki mümkün olabilir. Fakat, bir sanat eserinin veya objesinin uyandıracığı etki ve izlenimlerin kişiden kişiye değişmesi, yani bazı kişilerin iç dünyasında olumlu, bazılarında tam tersi etki ve izlenimler uyandırması mümkündür. O halde sanatın tek tek kişilerde uyandıracığı etki ve izlenimle değerlendirilmesi objektif ve genel geçer olmayacaktır. Bu konuda açık ve sınırları belirli ve nisbeten objektif ölçülerden hareket edilecek olursa, bir toplumun inanç ve ahlâk ilkelerine aykırı olmayan, onlarla çatışmayan sanat eserinin o toplum açısından olumlu sayılması mümkün olur. Bu yaklaşım tarzının sanatın evrensel dil olması özelliğini ikinci plana ittiği ileri sürülebilir.

O halde sanat hakkında mutlak olarak iyidir ya da kötüdür denilemez. Yalnızca sanatın türü ve vücuda getirilen sanat eseri hakkında bir yargıya varılabilir. Müslüman bilginlerin sanat hakkındaki yaklaşımlarının da bu bakış açısına uygun olduğu söylenebilir.

Öyleyse İslâmî açıdan getirilebilecek ölçü şu olmalıdır: Sanat ile inanç-ahlâk prensipleri arasındaki denge korunduğu, dinin temel ilkeleri, inanç ve ahlâk esasları ihlâl edilmediği sürece sanat meşrûdur. Hatta, sanatın evrensel bir dil olduğu da

düşünülürse, evrensel insanî değerlerin ve ahlâk prensiplerinin anlatılmasına hizmet etmeyi hedefleyen ve tevhid inancına ters düşmeyen sanat teşvik edilmeli ve özendirilmelidir.

Bu itibarla, sanatın dinî açıdan hükmü kullanım amacına, tarzına, dinin ilke ve hükümlerine aykırı olup olmamasına göre farklılık gösterebilecektir. Cinsî tahrike sebep olan, insanların cinsî duygularını, kadın ve erkeğin cinsî cazibesini sömürü aracı olarak kullanan, insanları kötüye, yanlış ve çirkine yönlendiren, psikolojik bozukluk ve anormallikleri yaygınlaştırmaya çalışan, kavgayı ve bağnazlığı kışkırtan, Allah'ın birliği ve yüceliği inancına aykırı bulunan davranış, şekil ve usullerin sanat adı altında da yapılsa dinen doğru görülmeceği açıktır. Zaten bu alanda din ile selim akıl ve fitrat tam bir uyum içerisindedir.

Dinde haram ve helâle konu olan şeyin eşya (a'yân) değil de fiiller (ef'âl) olduğu söylenirken de bu ifade edilmek istenir. O halde anılan endişe ve tehlikenin mevcudiyeti oranınca yasak oluş hükmünün varlığını koruyacağı, bunun bulunmayıp daha çok bir ihtiyacın, estetik duygunun ifadesi olduğu durumlarda ise bu tür faaliyetleri aslî hükmü olan "mubah" çerçevesinde değerlendirmenin uygun olacağı söylenebilir. Zâten dikkatli incelendiğinde hadislerde geçen şiddetli tehditlerin tapınmak için veya yaratma hususunda Allah ile boy ölçüşme kastıyla resim ya da heykel yapanlara ilişkin olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Zira bu amaçla yapılmayan mâsum resimler için bu tehditler oldukça ağırdır. Nitekim konuya ilişkin hadislerin kronolojisi de tehditlerin gitgide azaldığını göstermektedir.

Kimi çevrelerde gündeme getirilen ve tartışılan İslâmî müzik-gayri İslâmî müzik ayırımına ve gayri İslâmî müzik yapılan müzik aletleriyle, İslâmî müzik üretmenin câiz olup olmadığı konusuna değinmek uygun olacaktır. Hemen belirtilmelidir ki, gerek müziğin, gerekse müzik aletlerinin İslâmî-gayri İslâmî şeklindeki kategorik ayırımı isabetli görülemez. Bunun yerine, halk müziği, sanat müziği gibi tür ayırımlarına benzer şekilde, belki, câmi müziği/mûsikisi, tekke müziği, kilise müziği gibi tür bildiren isimlendirmeler yapılabilir. Böyle bir yaklaşım ne kadar işin mahiyetine uygunsa, din merkezli ayırımlar o kadar yapaydır.

Müzik sözlerinin İslâmî ilkelere aykırılık içeren, içermeyen şeklindeki ayırımı bir ölçüde mâkul karşılansa bile içinde besmele, tekbir, cihad, peygamber gibi kavram

ve sözcükler geçenleri İslâmî, böyle olmayanları gayri İslâmî saymak doğru değildir. Diğer birçok sanat dalı gibi müzik de önce yerel/millî, sonra evrenseldir. Hal böyle olunca İslâmî-gayri İslâmî müzik aletlerinden değil, -çünkü müzik aletinin Müslüman'ı gavuru olmaz- asırlar içinde zenginleşen ve gelişen millî kültürümüzden gelen, bize ait olan müzik aletlerinden bahsedebiliriz. Elbette ki her türlü müzik üretiminde çoğunlukla bizim olan, bize mal edilen müzik aletlerinin kullanılması uygundur, fakat bu dinî hassasiyet değil millî hassasiyet gereğidir.

Dikkat edilirse İslâm dini sanat, resim, spor ve eğlence konularında olduğu gibi mûsiki konusunda da ayrıntılı ve özel hüküm koymak yerine genel ilke ve amaçları belirlemekle yetinmiştir. Bu tür faaliyetler aslen mubah görülmekle birlikte dinin temel inanç, amel ve ahlâk ilkelerine aykırı olmaması, haramların işlenmesine götürmemesi, başkalarının haklarını ihlâl etmemesi gibi kayıt ve şartlar aranmıştır. Şüphesiz ki bu kayıt ve şartlar daha iyi müslüman olmamızı, daha düzenli, güvenli ve sağlıklı bir ortamda yaşamamızı sağlamaya yönelik önlemlerdir. Dinin dolaylı olarak ilgilendiği ve hüküm koyduğu -mûsiki de dahil- birçok konu esasen kişinin kendi dinî hassasiyeti ve ölçüleri içerisinde çözülebilecek nitelikte konular olmakla birlikte insanoğlunun kendini kontrol altında tutmasının zorluğu, insan tabiatının yasaklara temayülü, eğitimsiz kişilerin subjektif ölçülerinin değişkenliği gibi sebeplerle bu ve benzeri konularda birtakım objektif ölçüler getirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Esasen İslâm bilginlerinin konuyla ilgili görüş ve tavsiyeleri de bu ihtiyacın sonucudur.

Çalışmanın yorgunluğunu ve hayatın tek düzelikliğini unutturacak çözümler aramak sosyal hayatın ihtiyaçlarındandır. Oyun ve eğlence de bunun yollarından biridir. İslâm açısından oyun ve eğlence meselesine bakıldığında en başta söylenecek şey oyun ve eğlencenin insanlık onur ve haysiyetini hiçe sayacak içerikten uzak olmasının gerekliliğidir. İnsanın eğlenme ve dinlenme ihtiyacının temel inanç ve ibadet ilkelerine aykırı olmayacak bir biçimde karşılanıp düzenlenmesi esastır. İnsan Allah'a kulluk için yaratılmıştır ama insan bu arada yiyip içmekte, evlenmekte ve birtakım meslekler edinmektedir. Aslında bunlar ibadet kapsamı içerisinde değildir. Fakat bunlar olmazsa ibadet nasıl ve nereye kadar yapılacaktır? Bu bakımdan dinlenme ve eğlenmenin de aslında ibadet olmayan ancak ibadet edebilmek için gerekli olan, ibadete engel olmadığı gibi destekleyici bir fonksiyon

üstlenen işler arasında yer alması son derece doğal olup, aksini yani İslâm'ın eğlenme ve dinlenmeyi hoş karşılamadığını ileri sürmek ise hem insanı hem de dini iyi tanımamaktan ileri gelmektedir.

Sorun haline getirilen husus eğlenmenin bir dinlenme yolu olarak tercihinin İslâm açısından hükmüdür. Her konuda olduğu gibi eğlenme konusunda da temel ölçü insanın dinlenme ve eğlenme ihtiyacının temel inanç ve ahlâk ilkelerine ters düşmeyecek bir biçimde karşılanmasıdır. Bu bakımdan dinlenme ve eğlenmenin de aslında çalışma/ibadet olmayan fakat çalışabilmek/ibadet edebilmek için gerekli olan, buna engel olmadığı gibi destekleyici bir fonksiyon üstlenen işler arasında yer alması son derece doğal karşılanmalıdır. Daha çok çalışmaya yardımcı olsun diye meşrû bir oyun ve eğlenceyle nefsinin rahatlatan kimse kınanamaz. Ameller niyetlere göredir. Eğlenerek dinlenme ve bu kapsamda ele alınacak olan oyun mubah olduğuna göre, önemli olan bu eğlenmenin ölçülerinin doğru tesbit edilmesi ve bu ölçüler içinde kalınmasıdır. Eğlenmede temel ölçü İslâm'ın inanç ve ibadet ilkelerine aykırı olmamaktır. Bunun yanında, İslâm'ın bir yasağının çiğnenmesine, bir buyruğunun terk edilmesine yol açan bütün oyun ve eğlencelerin yasak olacağı açıktır. Bu temel ölçü yanında genel duruma, zaman ve zeminine, tarafların özel konum ve durumlarına ve eğlencenin mahiyetine göre ek ölçü ve tavsiyeler söz konusu olabilir.

Meşrû içerikli oyun ve müziğin bulunduğu toplantı ve davetlere katılmanın yasaklanmadığı yukarıdaki değerlendirmelerden anlaşılmaktadır. İslâmî ölçülerle bağdaşmayacak ölçüde şarkılı türkülü ve eğlenceli bir yemeğe veya toplantıya davet edilen bir kimse eğer bu münkerin işlenmesine engel olabileceğini kestiriyorsa davete icâbet edip toplantıya katılması uygun olur. Engel olamayacaksa dinî, ahlâkî, sosyal fayda-zarar açısından katılma ile katılmama arasındaki etki ve sonuç farkını göz önüne alarak karar verir ve ona göre davranır. İslâmî ölçülere aykırı eğlence olduğunu önceden bilmeksizin bir davete gidilmiş ise oturup yiyip içmede sakınca görülmemiştir. Ebû Hanîfe, bir defasında bu durumla karşılaştığını ve böyle davrandığını arkadaşlarına anlatmıştır (Kâsânî, Bedâ'i', V, 128). Bütün bu davranışlarda bulunurken iyi niyet beslemek ve dinin hafife alınmasına yol açmamak esastır. Ayrıca toplumun her kesimiyle belirli ölçülerde irtibat halinde

bulunmak hem tebliğ, hem de toplumsal bütünleşmenin ve kaynaşmanın sağlanması açısından gereklidir.

Yöre ve milletlere göre farklılık gösterse bile evlenen çiftler için eğlence ağırlıklı bir tören yapılmasının tarihi çok eskidir. Ülkemizde bu merasim düğün olarak isimlendirilmektedir. Düğün yapılmış olan bir evlenme akdinin akraba ve komşulara duyurulması, evlenen tarafların ve akrabalarının sevinç gösterisi ve bu sevincin eğlenceye dönüşerek komşu, dost ve arkadaşlarla paylaşılması için yapılır.

Nikâh akdi hukukun alanına girerken, düğün hukukun değil geleneğin; örf, âdetin ve teâmüllerin, kısaca sosyal ilişkileri düzenleyen kurallar alanında yer alır ve genel olarak içeriği gelenek tarafından oluşturulur, düzenlenir. Bu bakımdan temel ilkelere riâyet şartıyla bir düğün töreninin nasıl olacağını din veya hukuk kuralları değil, gelenek belirler.

Evlenmenin duyurulması ve kutlanması yönünde Hz. Peygamber'in bazı tavsiyeleri olmuştur. Bunlardan biri evlenmenin def ile ilân edilmesi, bir diğeri de ziyafet verilmesidir. Bu tavsiyeler, evlenen çiftler ve yakınları için böylesine önemli bir olayın kutlanmasının ve duyulan sevincin paylaşılmasının tabii bir durum olduğunu göstermesi yanında, bir de özellikle ilân boyutu, durumun eşe dosta duyurulması ve çiftlerin beraberliğinin meşrû bir beraberlik olduğunu ilân etme gibi bir fonksiyon da üslenir.

Hz. Peygamber'in düğünlerde eğlenceye izin verdiğine, hatta kendisinin böyle düğünlere katıldığına dair rivâyetler bulunmaktadır. Daha sonraki dönemlerde âlimlerin eğlenceye sıcak bakmayan görüşleri ve eğlence karşısında yasaklayıcı tutum takınmaları büyük ölçüde içinde yaşadıkları dönemlerde görülen aşırılıkların ve sapmaların etkileriyle açıklanabilir.

Eski Türkler'de şölen ya da toy adı verilen eğlenceli ve ziyafetli düğün törenleri yapıldığı görülmektedir. Anadolu'da öteden beri yaygın olarak davullu, zurnalı düğünler yapılmaktadır. Davul neredeyse düğünün ayrılmaz bir parçası olmuştur. Düğünün ilân edilmesi çoğu yörelerimizde evin damına dualar eşliğinde bayrak dikilerek ve davul çalınarak yapılmaktadır. Bayrak kaldırma töreni bayrak ve duanın bulunduğu hoş törenlerden biridir.

Son zamanlarda ülkemizde, davul çalarak düğün yapmayı İslâm ilkelerine aykırı bulan bazı çevreler olayın sevinç ve eğlence boyutunu ihmal ederek düğünü nutuklu, vaazlı geçen oldukça sıkıcı bir törene dönüştürmüşlerdir. Bu yaklaşım dinî anlamda olmasa bile geleneksel anlamda bir bidat görünümündedir. Düğün gülüp eğlenmek, hoşça vakit geçirmektir. Atasözünde ne güzel söylenmiş: Düğüne giden oynamaya, ölüye giden ağlamaya. Geleneğe bütünüyle karşı çıkmak yerine varsa mevcut aşırılık ve sapmaları düzeltmeye çalışmak daha doğrudur”.

7.2 Prof. Dr. Süleyman Uludağ

1940 yılında Amasya'nın Akyazı köyünde doğan Süleyman Uludağ Çorum İmam Hatip Lisesi'ni tâkiben 1967 yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nden mezun oldu. Bir süre Kastamonu İmam Hatip Lisesi'nde öğretmenlik yaptıktan sonra “İslâm'da Müzik ve Semâ” konulu tezi ve bu tez sınavı ile 1970 Kasım'ında Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü öğretim üyeliğine tayin edildi. “İslâmî Türk Edebiyatı, Tasavvuf ve Tarihi, Hitabet ve İrşad” öğretim üyesi olarak Bursa Yüksek İslâm Enstitüsü'nde görevlendirildi. Tasavvuf Ana Bilim Dalı Başkanı olarak görev yaptığı Bursa Üniversitesi İlahîyat Fakültesi'nden 30.10.2007 tarihinde emekli oldu. İslâm Açısından Müzik ve Semâ (1976), Ana Konularıyla İslâm Akaidi (1982), İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmetleri (2005), İbn Arabî, Hayatı-Eserleri-Fikirleri (1995) ve Sûfî Gözüyle Kadın (1998) yayımlanmış kitaplarıdır.

Uludağ'ın ilmî görüşlerini yukarıdaki bölümlerde yeri geldikçe verdik. Burada ise kendisi ile yapılan bir söyleşideki¹¹⁴ daha güncel beyanlarını vermek istiyoruz.

“Müzik âlemdeki süsün bir parçasıdır. Kulağa hoş gelen, insanda estetik bir his meydana getiren ölçülü ve ahenkli bütün sesler müzik kapsamına girer. Bu nitelikte olması şartıyla bir düdüğün sesinden tutun da bir neyin sesine varıncaya kadar bütün sesler müziktir. Bir müzik âleti olmadan insanların terennümleri, çıkardıkları hoş sesler ve nağmeler de mûsikidir. Hatta bülbül sesi bile tabiatta mevcut bir müziktir.

¹¹⁴ Uludağ, Prof. Dr. Süleyman “Müzik Âlemdeki Süsün Bir Parçasıdır”, Ayfer Balaban, Söyleşi, Diyânet Dergisi, 2009 Mayıs Eki, sayı 221, s. 18-21.

Yüce Allah insana beş duyu vermiştir: Göz güzel şekil ve renklerden, burun hoş kokulardan, dil lezzetli yiyecek ve içeceklerden, deri latif ve yumuşak şeylerden haz alır. Helâl ve mübah olmaları şartıyla bu hazların hepsi Yüce Allah'ın lutfu ve nimetleridir. O bunları insanlar için yaratmıştır. Karşılığında şükür istemektedir. Söz konusu haz ve zevklerin daha mükemmel ve daha nitelikli olanlarını âhirette vereceğini de vaat etmiştir. Allah Teala'nın hitabını ve kalamını veya okunan güzel bir şiiri veya yapılan güzel bir konuşmayı (vaaz, nasihat, hutbe) dinlemekte kulağın haz aldığı bir nimettir. Meşru ve mübah müzik ise kulağın zevk aldığı önemli nimetlerden biridir. Tabii ve insanî bir şey olduğu için de müzik bütün toplumlar için gereklidir, faydalıdır ve vazgeçilmezdir. Fakat bireylerin bu sanata ihtiyaç duymaları farklılık gösterir. Bazıları için müzik çok gerekli olabilir. Bazıları ise buna fazla ihtiyaç duymayabilir. Müziğe ilgi duymayan kişiler de bulunabilir. Bu bir yetenek ve mizaç meselesidir. Genellikle ihtiyaçlar üç çeşittir: Zorunlu ihtiyaçlar, alışlagelen genel ihtiyaçlar, süs ve güzellik türü ihtiyaçlar. Güzel Sanatlar ve müzik bunlardan üçüncüsüne girer. Toplum için doğal ve zorunlu olsa da fertler için öyle değildir.

Yüce Allah âlemi, dünyayı, canlı ve cansız varlıkları yaratırken bunları mükemmel şekilde yaratmış, ziynet ve süs tarafını da ihmal etmemiştir. Hak Teala dünya semâsını yıldızlarla süslediğini (Saffat, 6; Fussilet, 12; Mülk, 5) haber veriyor. Hatta müminlerin kalbindeki imanı bile süslemiştir (Hucurat, 7).

Gökkuşağındaki renkler de bu süsün bir ifadesidir. Bu anlamda müzik de sesle ilgili bir ziynet ve süstür, bu özelliği itibarıyla âlemdeki süsün bir parçasıdır. Allah Teala yerlerin ve göklerin yaratıcısı olduğunu haber verdikten sonra: “O yaratmada dilediği ziyadeliği yapar, şüphesiz Allah her şeye gücü yetendir” (Fatır, 1) buyuruyor. Buradaki “ziyade” ifadesini ziynet ve süs diye yorumlayan âlimler vardır. Yani Allah Teala yarattığı varlıkları bezer, süsler, müzik de sesin ziyneti ve süsüdür. Bu özelliği ile de Hak Teala'nın bir nimeti ve ihsanıdır. Mümin varlıklar âlemine böyle bakar, yaratılan ve var olan hiçbir şeyin abes ve anlamsız olmadığı kanaatini taşır.

Müzikte dinin yerine gelince: Din-müzik ilişkisi insanlığın tarihi kadar eskidir. İnsanlar daima dinî ve kutsal metinleri sesleri ile süsleyerek terennüm etmişler, böylece müziğin gelişmesine sebep olmuşlardır. Hz. Davud'un güzel sesiyle mezmurları/ilahileri okuduğunu biliyoruz (bkz. Sebe, 10). Hristiyan bestekârların

müziğe olan katkıları bilinen bir husustur. Din her zaman müziğin en önemli konularından biri olmuştur. Din unsuru olmadan müziğin tarihi tam doğru açıklanamaz.

Sadece müziğin değil şiir ve resim gibi güzel sanatların da caiz olup olmadığı da tartışılmıştır. Bunun sebebi İslâm öncesi cahiliye dönemindeki şiir, müzik ve resmin müşrik Arapların putları ve inançlarıyla ilgili olmasıdır. Putlara tapan Araplar putlarını resmediyor ve söyledikleri şiirlerle onları övüyorlardı. Ayrıca İslâm'ı ve Hz. Peygamber'i yermek için de bu sanatları araç olarak kullanıyorlardı. Cahiliye dönemi Arapları içki meclislerinde de türküler söylüyor, içkiyi ve bu tür meclisleri övüyorlardı. İslâm dini putları ve içkiyi yasaklayınca bunlarla ilgili şiir ve müzik de yasaklanmış oldu. Yasaklanan ve caiz görülmeyen müzik de yasaklanmış oldu. *Yasaklanan ve caiz görülmeyen müzik; putlarla, putperestlikle, içki ile ve ahlak dışı hususlarla ilgili olan müziktir. Bunun dışındaki müzik türleri yasaklanmamıştır ama bazı âlimler yasağın kapsamını genişleterek çok az istisna dışında müziği bütünüyle yasak kapsamına almışlardır.* Bazıları ise müziğin bir bölümünü haram, diğer bir bölümünü mekrûh saymışlar, sınırlı bir şekilde bazı müzik türlerine cevaz vermişlerdir. Bir kısmı da esas itibariyle müziği mubah saymış, caiz görülmeyen müzik şeklini bir istisna olarak görmüşlerdir.

Bir kimsenin dünya ve ahiretle ilgili görevlerini unutacak ve ihmal edecek kadar kendini oyun ve eğlenceye, müzik dinlemeye kendini kaptırması da caiz görülmemiştir. Esas itibariyle müzik caiz ve mübah olsa bile bunun aşırı şekli caiz değildir. Hak Teala: “Yiyiniz, içiniz israf etmeyiniz” buyuruyor (A'raf, 31).

Mubah bir nimet haddinden ve ihtiyaçtan fazla tüketilince israf sayılarak men ediliyor. Müzik düşkünlüğü de böyle yalnız müzik sanatını meslek edinenleri bu hükümde görmemek gerekir. Başkalarına göre bunlar bu sanatla daha fazla meşgul olurlar. Fakat yine de bu meşguliyet âhireti unutmalarına, ibadeti terk etmelerine ve Allah Teala'nın zikrinden gafil olmalarına sebep olmamalıdır.

Hz. Peygamber “Nikahı def çalarak ilan ediniz” buyuruyor. Düğünde ve bayramda def çalmak dinî bir müzik değildir, ladinî bir müziktir. Ladinî müzik demek dinin reddettiği ve haram saydığı müzik demek değildir. Dinin izin verdiği ve caiz gördüğü, hatta teşvik ettiği müziktir bu. Hatta Hz. Peygamber'in izin vermiş ve

tavsiye etmiş olması itibariyle bu müziğin dinimizle bir ilişkisi de vardır. Bu tavsiyeye uyulması niyetiyle düğün ve bayramlarda geleneksel müziğin icra edilmesinde sadaka sevabı vardır da denilmektedir. Ama bu tür dünyevi bir müzik mübah olsa da ibadet değildir.

Kaynak eserlerde müzik terimi yerine gına ve semâ gibi tabirler kullanılır. Semânın sözlük anlamı güzel sadayı ve hoş nağmeleri dinlemektir. Bir hadiste “Kuran’ı seslerinizle süsleyiniz” buyurulmuştur.

Kuran’ı güzel sesle okumak ve terennüm etmek deyim yerindeyse bir tür dinî müzik sayılır. Güzel sesiyle Kuran okuyan Ebu Musa El-Eş’ari’yi dinleyen Allah Rasulü, “Sana Davut Peygamber’e verilen hoş bir sada verilmiştir” diye ona iltifatta bulunmuştu. Hz. Peygamber Abdullah Bin Mesud’a Kuran okutmuş ve bunu dinlemişti. İbn Mesud: “Kuran sana nazil olmuşken ben onu size nasıl okuyabilirim” deyince buyurmuşlar ki: Onu başkasından dinlemek hoşuma gider. Kuran’ın lafzından bahsedilirken “nazm-ı celil” kelimeler ve lafızlar tıpkı bir ipliğe dizilen inciler gibi güzel ve ahenkli bir şekilde dizildiklerinden “nazm” deyimini kullanılmıştır. İşte bu nazımdan hoş bir ses ahengi vücuda gelir. Buna “Kuran’daki içrek/dahili müzik” denir. Tecvit kurallarına uygun normal bir okuyuşta bile Kuran’ı dinlemek insanın hoşuna gider, ondan etkilenir ve manevi bir haz alır. Güzel ses ve hoş bir avaz ile okunan Kuran dinlenince duyulan rûhani zevk daha da artar, etkisi daha derinleşir. İşte dinî müzik, daha doğrusu semâ dediğimiz şey budur. Kurra ve hafızlarımız bu anlamdaki müziği geliştirmişlerdir. Câmî müziği dediğimiz dinî müzik geniş ölçüde Kuran’ın tertili, tilaveti ve kıratıyla ilgilidir.

Dinî müziğin başka türleri de vardır. Konusu Yüce Allah ve O’nun sıfatları, fiilleri, isimleri ve nimetleri olan şiirlerin bestelenmiş şekline ilahi, konusu Allah Rasulü olan besteli şiirlere naat, konusu ahirete, ibadete ve ahlaka teşvik olan hikemi/didaktik besteli şiirlere zühdiyat veya ilahiler gibi isimler verilir. Bu tür şiirler ve besteler özellikle tasavvufta çok önemlidir. Tasavvuf müziği dediğimiz şey budur ve bu müzik dinî müziknin önemli bir parçasıdır. Tekbirin ve salavat-ı şerifelerin besteli şekilleri de müziğin bu kısmına dahildir. Ezan ve sâlâlarda da dinî müziğin güzel örnekleri mevcuttur. Teganni, müzik makamları gerektiriyor diye Kuran’daki uzun sesleri kısaltmak, kısaltmaları uzatmak, harflerin mahreç ve sıfatlarına hakkını

vermemektir. Kuran ve ezanı türkû ve şarkı söyler gibi okumak caiz değildir. Fakat bir kimsenin kendi tabii sesiyle (buna selika denir) güzel bir şekilde ve süsleyerek okuması iyi bir şeydir. Aynı zamanda saray hafızı olan meşhur Üsküdarlı Kuran hocamız Ali Efendi bize Kuran'ı kendi selikamızla okumayı tavsiye ederdi. Biz bu konunun ehli ve erbabı olan böyle üstatlardan bazılarına yetiştik. Günümüzde de onları aratmayacak değerli hafızlarımız ve müezzinlerimiz var.

Fark şudur: Genellikle sufiler semânın rûhun gıdası olduğuna, insan rûhunun bu gıda ile beslenmesi gerektiğine; semânın insanı olgunlaştıran, erginleştiren, kötü huylardan arındıran; güzel bir ahlak edinmeyi, edep ve terbiyeli olmayı, netice itibarıyla de yüce Allah'a yakın olmayı sağlayan bir özelliği bulunduğuna inanırlar. Sufiler semâ esnasında vecde gelir, istiğrak hali yaşar, ilahî tecelli ve feyizlere mazhar olurlar. Semâ, zikrullah da denilen tasavvufi ayinlerin önemli bir parçasıdır.

Câmilerdeki müzik alışılâgelen geleneksel müziğin usulüne göre ve nitelikli bir şekilde icra edilmesi esasına dayanmalıdır. Bütün mesele imam, müezzin ve hatiplerimizin iyi bir müzik eğitimini ve terbiyesini almalarıdır. Gelişi güzel câmilere yeni müzik türlerini sokmak yanlış ve sakıncalıdır. Bu tür bid'atların yararı yok ama zararı çoktur. Câmi müziğinin ehliyetli ve eğitilmiş elemanlar tarafından icrası yeterlidir. Başka türlü yenilikler, özentiler ve taklitler bid'at sayılır ve hoş görülmez. Bizde Kuran ve ezan okuma geleneği vardır. Buna "İstanbul Usulü" denir. Bu gelenek kısmen unutulduğundan arzu edilen seviyede ve nitelikte icra edilememektedir. Bu geleneğin ihya edilmesi gerekir. İlahiyat Fakültelerinin programlarında dinî müzik dersleri mevcut. Bu güzel bir şey. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı kendisine bağlı eğitim merkezlerinde bu konuda mensuplarını eğitiyor. Kuran tilaveti ve kıraati müsabakaları düzenliyor. Dereceye girenleri çeşitli şekillerde ödüllendiriyor. Bu hususu takdir etmek gerekir. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı herhangi bir zorlama yapmadan sadası ve edası güzel müezzinlerimizi önce bir eğitimden ve testten geçiriyor, sonra kasaba ve şehrin belli yerlerinde ezanı bunların okumalarını sağlamaya çalışıyor. Böylece şehirlerdeki ses karmaşasını önüyor. Bundan dolayı da bu kurumu tebrik etmek gerekiyor.

Popüler kültür bütün kültürel alanlarımızı etkilemektedir. Bence bu konuda muhafazakâr olmak ve geleneklere bağlı kalmak daha doğru bir hareket tarzıdır.

İbadet ve onunla ilişkili olan müzik alanında ihtiyatlı olmak dine daha uygundur. Fakat bu durum dinî konularda yeni dinî-tasavvufi şiirler yazılmamalı ve bunlar yeni bir tarzda bestelenmemeli şeklinde anlaşılmamalıdır. Ben şahsen dinî müziğin mahiyetinden, niteliğinden ve etkinliğinden çok dinî hükmü ile ilgileniyorum. Müzik ayrı bir sanat ve uzmanlık alanıdır. O alanda onun uzmanları konuşmalı. Fakat sosyal ve dinî hayatta şunu görüyorum: Radyo, televizyon, internet, video, disk, teyp, kaset, bant, pikap, cd ve benzeri âletleri müziği son derece yaygın bir hâle getirdi. Bu durumda yapılması gereken; ister dinî, ister din dışı olsun kendi geleneksel müziğimizi muhafaza etmekle kalmayıp onu geliştirmeye ve yaygın hâle getirmeye çalışmaktır. Yapımıza uymayan yabancı müzik akımlarından, bunların istilalarından ve olumsuz etkilerinden korunmamızın en doğru ve etkili yolu milli ve geleneksel müziğimiz ve bunun geliştirilmiş yeni şekilleridir, diye düşünüyorum. Kendi müziğimizi korur ve geliştirirken başka toplumların ve medeniyet mensuplarının müziklerini gerek yokken kötölemenin de bir anlamı yok: “Her topluma kendi kültürü hoş gelir.” (Mü’minun, 53)

7.3 Muhammed El Gazâlî

Mısırlı merhûm gazeteci yazar Muhammed Gazâlî yirmi birinci asrın önemli ilim ve fikir adamlarından birisidir. Bütün hayatı düşüncelerini ifâde ve bu uğurda mücadele ile geçmiştir. Çağdaş bir yazar olması kadar, bu yönüyle de dikkat çeken bir kişiliktir. Otuz beş civârında yayımlanmış eseri bulunmaktadır. Özellikle Es Sünnetü’n Nebeviyye Beyne Ehl-i Fikh Ve’l Hadis adlı eseri hadis ve sünnet alanında son zamanlarda tartışılan konuların yeniden alevlenmesinde ve ses getirmesinde büyük rol oynamıştır. Bu yüzden Gazâlî’nin söz konusu eserinin ve hadis sahasındaki görüşlerinin bilinmesi de önemlidir. Gazâlî’nin biyografisini ve görüşlerini Yrd. Doç. Dr. Mustafa Karataş’ın araştırmasından¹¹⁵ aktararak veriyoruz:

“22 Eylül 1917 yılında Mısır’ın Buhayra şehrine bağlı bir köyde doğan Gazâlî çocuk yaşta Kuran’ı ezberledi ve kendisini dinî ilimlere verdi. İlk tahsilini İskenderiye Dinî İlimler Enstitüsü’nde tamamladıktan sonra, 1937’de Ezher Üniversitesi Usûlü’l Din

¹¹⁵ Karataş, Mustafa “Çağdaş Yazar Muhammed Gazâlî’nin Hadis ve Sünnete İlişkin Görüşleri”, Makâle, İstanbul Üniversitesi İlahîyat Fakültesi Web Sitesi, (çevrimiçi) 3 Aralık 2009.

Fakültesine kaydoldu ve 1941 yılında buradan mezûn oldu. 1943 yılında Kâhire’de Atabe Câmii imam ve hatipliğini üstlendi. Hasan El Bennâ ile birlikte çeşitli faaliyetlerde bulunarak İhvân-ı Müslimîn Teşkilatı’nın kurucuları arasında yer aldı. Gerek Ezher Câmii’nde ve gerekse Mısır’ın büyük câmilerinde yıllarca verdiği vaaz ve hutbelerinde Hasan El Bennâ’dan sonra başta Hasan El Hudeybî olmak üzere ihvanın önde gelen kadrosuyla fikir ayrılığına düşünce 1953 yılında teşkilâtten ayrıldı ve ömrünün sonuna kadar bir daha hiçbir cemaatle organik bir ilişkiye girmedi. 9 Mart 1996 senesinde vefât etti.

Mısır Vakıflar Bakanlığı’na bağlı olarak Ezher Câmii vâizi ve bütün câmilerden sorumlu müsteşar denebilecek düzeyde görevlerde bulundu. 1977 yılında Mekke Ummu’l Kurâ Üniversitesi’nde misafir öğretim üyesi olarak çalıştı. Daha sonra Katar Üniversitesi öğretim üyeliği ve Cezayir Emir Abdülkadir Üniversitesi ilim heyeti başkanlığı görevlerini yürüttü. 1989 yılında bu görevinden ayrıldı. Son yıllarda Amerika’da faaliyet gösteren Uluslararası İslâm Düşüncesi Enstitüsü’nün Kahire Bilim Kurulu Başkanlığı’nı yaptı.

Görüşlerini genel olarak hadis ve sünnet başlıkları altında toplamak mümkündür. Sahih hadis kitaplarında yer alan bazı hadisleri tenkit etmiş olmasının kibirle ya da büyük âlimlerin kıymetini inkar etmekle bir alakasının olmadığını, bütün bunları Allah için, O’nun elçisi ve din adına yaptığını ifâde etmektedir. Gazâlî hadislerin sıhhatini sorgulayan ve eleştiren bir düşünceye sahiptir. Onun hadis ve sünnete bakışı genel anlamda Kuran eksenslidir. Kuran ile birlikte akıl ve bilimi de esas almakta, özellikle çok kesin olmayan rivâyetleri akıl ve bilim süzgecinden geçirdikten sonra onaylamakta veya reddetmektedir. Bilimle çatışan veya çelişen mütevâtır olmayan rivâyetleri kabûl edemeyeceğini, kendisinin aklın ve bilimin yanında olduğunu her vesileyle vurgulamaktadır. Sünnetin aslî değil, Kuran’dan sonra fer’î bir kaynak olduğunu, Kuran’ın sünnetle asla nesh¹¹⁶ edilemeyeceğini belirtmektedir. Tüm hadis kaynaklarının hemen tamamını eleştiren Gazâlî yeri geldiğinde Buhârî ve Müslim’i eleştirmekten de geri durmamıştır. Özellikle İbn Hacer El Askalânî’nin bazı konulardaki yorumlarını ve anlayışını asla kabûl etmediğini sert bir üslupla dile getirmekte ve onu suçlamaktadır. Ayrıca Ahmed b. Hanbel’e ve onun Müsned’ine de

¹¹⁶ Kuran’ın bir hükmünün başka bir hükmüyle kaldırılması.

güvenmediğini çeşitli örneklerle ortaya koymaktadır. Gazâlî'ye göre bütün bu eserlerdeki hadisler, öncelikle Kuran, akıl ve bilim süzgecinden geçirildikten sonra alınmalı ve delil olarak kullanılmalıdır.

Gazâlî, hadislerin sıhhati hakkında verilen hükümleri eleştirmekle birlikte, esasen genel anlamda sünnetin reddedilemeyeceğini, sünnetin ortadan kalkması hâlinde onun yerini bid'atlerin dolduracağını belirtmektedir. Ayrıca Kuran'da Allah'ın Elçisine itaat ve onun örnek alınması ve hükümlerine razı olunmasıyla ilgili birçok âyetin yer aldığını hatırlatan Gazâlî, Hz. Peygamberin sahih hadisleri ve sünneti sayesinde keyfî yorumların önüne geçilmiş olduğunu da vurgulamaktadır. O'na göre hükümlerin asıl kaynağı Kuran ve sünnettir. Kitapta ihtilaf yoktur fakat sünnetin tevatür yoluyla gelen ve şöhret derecesine ulaşmış olanı geçerlidir. Sünnet Kuran'ı nesh edemez. Sünnetsiz fıkıh ve fıkıhsız sünnet olamaz. Bir hadisle amel etmeyi terk hadisi inkâr etmek anlamına da gelmez. Amel etmediğimiz bir hadisi pekâlâ kabul edebiliriz. Kuran'a yönelmeli ve ona öncelik verilmelidir. Kuran'ı az, hadisleri çok okumayı dengesiz bir beslenmeye benzetebiliriz. Akıl ve nakil ile sabit olan dinin gerçeklerine senedi zayıf olan ya da metni illetli olan hadisler istikamet veremez. İslâm'ın, katıksız ilâhî bir mesaj olarak insanlığa sunulması gerekir.

İslâm'ın temel kaynaklarına yaklaşım ve İslâmî ilimler sahasında yazılmış eserlere giren bir takım yanlış rivâyet ve görüşler Müslümanların bugün içinde bulunduğu durumla yakından alakalıdır. Hadisler ve sünnet yeniden gözden geçirilmeli ve uzaklaştırılmış olduğu orijinal şekline tekrar döndürülmelidir. Öncelikle yapılması gereken sünneti kendisine katılmış fazlalıklardan arındırmaktır. Cumartesi günü ilim öğretmeye koyulan, pazar günü tahsiline başlayan, pazartesi günü üstat kesilen, salı günü ise büyük imamlara meydan okuyarak “onlar insandı biz de insanız” diyenlerden İslâm kültürünü korumak gerekir. Gazâlî hadis ve sünnetin bugünkü görünümünü eleştirdikten sonra bu alanda neler yapılması gerektiğinin, hadis ve sünnetin hangi metotlarla ve nasıl süzgeçten geçirileceğinin çözümünü de vermektedir. Çözüm kaynaklara dönmek; dönerken de bunların nasıl yorumlanacağı ve anlaşılacağı üzerinde fikir birliğini zorunlu kılmaktır. Çoğu âlimin fikir birliği ettiği hadisleri yeniden gözden geçirmekle işe başlamak gerekir. Kaynağının duruluğun bulandıran yabancı ve zararlı maddelerin kültürel mirasımızdan

ayıklanması büyük bir ilmî çabayı gerektirmektedir. Bu nedenle ilmî çalışmalara ağırlık verilmesini zorunludur.

Müslümanların hadis ve sünnetle ilgili çıkmazlarından biri de anlama problemidir. Ona göre bugün ümmetin dizginlerini elinde tutmak isteyen çocuksu bir İslâmî düşünce bulunmaktadır. Akıl sahibi Müslümanlar bunların yaptıkları karşısında mahzun mahzun başlarını önlerine eğip susuyorlar. İşin korkunç tarafı, bu düşünce bünyesinde sakallı boylu boslu kişileri toplayan çocuksu bir akla sahip bir düşüncedir. Manalarını anlayamadıkları bazı hadisleri buluyor, sonra da İslâm'a tiksinti ve korku uyandıran bir şekil veriyorlar.

Çıkmazlar metottan değil; anlama probleminden kaynaklanmaktadır. Esâsen elde yeteri kadar, hatta fazlasıyla kaynak mevcuttur ve bunlar tarih boyunca gerektiği şekilde korunmuş ve pek çok metot da uygulamalı olarak denenmiş, bu tecrübe ve birikim günümüze kadar gelmiştir. Artık yapılacak çalışmalar anlama yöntemi üzerinde yoğunlaşmalıdır. Hadis ve sünnete yönelik yaklaşım, tenkit ve tekliflerinin bu eksen üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Mısır'da hadisi yeniden değerlendirmeye yönelik benzer yaklaşımlar, sağlam isnadı olan çoğu hadisin içerik olarak tenkit edilmeye ihtiyaç duyduğunu ileri süren Reşid Rıza'ya (ö. 1354/1935) kadar götürülebilir. Reşid Rıza hadisleri teolojik olarak itiraz edilebilir olduğunda veya akılla ya da dinin genel ilkeleriyle çatışır gördüğünde reddetmiştir. Muhammed Gazâlî'nin sünnete ilişkin görüşleri bu bakış açısının elden geçirilmiş şeklidir. Aslında bu metot klasik hadis tenkit sistemi içinde vardır. Ona göre bu sistem doğru olarak anlaşıldığında, bir hadisin sadece rivâyet zincirini gözden geçirmeyi değil, bozuklukları tespit için hadis metninin de gözden geçirilmesi gerektiği görülecektir. Bu açıklamalardan anlaşılacağı gibi bir şeyi farz ya da haram kılmak ancak yakînî (kesinlik taşıyan) anlamındaki, subûtu ve delaleti de kat'î olan bir delil ile sabit olur. Bu durum sünnete nispetle ancak mütevatır olan hadislerle gerçekleşebilir. Sünnet bir şeyi farz kılmada bağımsız değildir. Mutlaka o şeyin fiilen olması veya Kuran'a bağlanması gerekir. Buna göre kim bir farzı veya haramı ortaya koymada sünnetin bağımsızlığını kabul etmezse, o kimse ancak üzerinde imamların ihtilafa düştükleri, farklı görüşler ortaya koydukları şeyi inkâr etmiş olur. Yoksa

zaruri olarak bilinmesi gereken bir şeyi inkâr etmiş sayılamaz ve bundan dolayı da tekfir edilemez.

Kuran’a dönülmesi, Kuran ile Kuran üzerinde düşünülmesi ve dikkatlerin Kuran’a çekilmesi gerekir. Hadis ilimlerini okurken Kuran’ın manalarıyla hadisi iç içe götürmek gerekir. Âyetler yerine hadisler üzerinde gereğinden fazla durmak doğru değildir. Ne yazık ki “Kitabın (Kuran’ın) sünnete olan ihtiyacı, sünnetin Kitaba olan ihtiyacından daha fazladır” diye düşünenler ve konuşanlar çıkabilmektedir. Bu dengesizliktir ve yanlış bir değerlendirmedir. Biz hem Kuran’a hem de sünnete birlikte inanırız. Aynı zamanda senet ve metin bakımından güvenilir hadislerle de inanırız. Ancak asıl ve birinci temel kaynak Kuran’dır.

Muhammed El Gazzâlî tartışmalara yol açan ve Türkçe’ye de çevirilmiş bulunan yukarıda anılan eserinde müzik hakkında şunları söylemektedir: Şâban ayının orta gecesi hakkındaki hadislerin, müziğin haramlığı hakkındaki hadislerden daha kuvvetli olduğunu söyler ve bu konuda İbn Hazm’ın görüşlerine yer vererek şu açıklamada bulunur: İbn Hazm der ki: Satranç, mezâmîr, ud, meâzîf ve tanburun satımı helâldir. Bunları kıran tazmin etmekle yükümlüdür. Aynı şekilde şarkıcı câriyelerin alınıp satılması da helâldir. İbn Hazm’ın bu konudaki delili eşyanın asıl itibarıyla mubahlığını gösteren “Yeryüzündeki her şeyi sizin için yaratan O’dur” (Bakara 29), “Size haram kıldıklarını sayıp dökmüştür” (En’âm 119) ve “Allah alım satımı helâl kıldı” (Bakara 275) âyetleridir. İbn Hazm bunların satımının haram olduğu görüşünde olanların ise sahih olmayan veya sahih olsa bile delil teşkil etmeyen rivâyetlere dayandıklarını belirtir. Başka bir yerde İbn Hazm müziğin haramlığı konusundaki rivâyetlerin hepsinin uydurma olduğunu söylemektedir. Allah, daha çok ciddiyete yardımcı olsun diye herhangi bir oyunla nefsinin rahatlatan kimseyi kınamamıştır. Ameller niyetlere göredir. Bir müslümanın bir bahçeyi seyretmesi veya gezinmesinde bir sakınca yoktur. Doğrusu, müzik sözdür. Sözün de güzeli güzel, çirkini çirkindir. Günah içerikli şarkılar olabileceği gibi, anlamı ve edâsı güzel dinî, askerî veya duygusal şarkılar da vardır. Şâtıbî’nin el-İ’tisâm’da anlattığına göre Hz. Ömer’e bir grup insan gelerek imamlarının namazı bitirdikten sonra teganni ettiğini söyleyip şikâyetle bulunurlar. Neticede Ömer adamın yanına gider. Kendisi hakkında iyi olmayan şeyler duyduğunu söyler. Adam, şu şarkıyı

mırıldanıyorum deyince şarkının sözlerini beğenen Ömer “böyle olduktan sonra isteyen şarkı söylesin” der.

Şarkı hakkındaki yasaklara gelince bunları ayırmak gerekir. Hamâsî duygular içeren, secaati artıran, kahramanlık anlatan şarkılar İslâm’da yasak değildir. Süflî duyguları ön plana çıkaran, meclislerde fisk ve fücra sebep olabilecek şarkılar yasaklanmıştır. Gerçekten de yalvararak şarkı söyleyen bir şarkıcının sesi Allah’ın affına olan ümitleri harekete geçirdiği gibi, eski günahlara olan pişmanlıkları da harekete geçirir. Tüm bunlar Allah Teâlâ’nın istemiş olduğu kulluğun şekillerinden/renklerindendir. Ebû Hâmid El Gazzâlî (ö. 505/1111) bile şiiri güzel ve çirkin diye ikiye, müziği de yedi kısma ayırır. Bunlar arasında mübah, müstehab ve vâcib olanları bulunduğu gibi mekrûh ve haram olanları da bulunmaktadır. Anlamıyorum, bazıları müziğin haram olduğunu nereden çıkarıyorlar, müzik dinlemeyi nasıl kötülüyorlar”.

7.4 Prof. Dr. Süleyman Ateş

Türkiye Cumhuriyeti’nin 12. Diyânet İşleri Başkanı olan Prof. Dr. Süleyman Ateş 1933 tarihinde Elazığ’ın Tadım Köyünde doğdu. Erzurum’da Hacı Faruk Bey ve Erzurum Müftüsü Solokzade Sadık Efendi’nin derslerine devâm ettikten sonra 1953 yılında dışardan ilkokulu bitirerek Elazığ İmam Hatip Okulu’na girdi. Bir yandan okula devâm ederken, diğer taraftan da Hacı Muharrem Efendi’den özel dersler aldı. 1960 yılında hem İmam Hatip Okulu’nu hem Elazığ Lisesi’ni bitirip Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne girdi. Talebeliği sırasında Ankara İkişerefeli ve İbadullah Câmilerinde dört yıl İmam Hatiplik yaptı. 1964 yılında İlahiyat Fakültesini birincilikle bitiren Ateş kısa bir dönem İmam Hatip Okulunda öğretmenlik yaptıktan sonra Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin açtığı asistanlık sınavını kazanarak 1965 yılında Tefsir Kürsüsünde asistan oldu. 1968 yılında pekiyi derece ile doktor olan Ateş aynı kürsüde görevine devâm ettiği sırada Irak ve Mısır’da araştırmalarda bulundu. 1973 yılında doçent oldu. 16 Nisan 1976 tarihinde Diyânet İşleri Başkanlığına atanan Ateş 1978 yılında fakülteadaki görevine dönerek 1979 yılında profesör oldu. 1979 yılında Almanya Bochum Rûhr Üniversitesi’nde sahasında araştırma yaptı. Daha sonra izinli olarak gittiği Suudi Arabistan Riyad İmam Muhammed Üniversitesi ve Cezayir Emir Abdulkadir Üniversitesi’nde Tefsir ve

Tasavvuf derslerini okuttu. Yurda dönüşünde Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâmî İlimler Bölüm Başkanlığı'na getirildi.

Telif, tercüme, edisyonkritik olmak üzere altmışı aşkın eser vermiş olan Süleyman Ateş'in "Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri" adlı on iki ciltlik eseri yirmi yıllık bir çalışmanın ürünüdür. Sırrî mahlası ile şiirler de yazan Ateş Temmuz 1995 tarihinden beri İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Temel İslâmî İlimler Bölüm Başkanlığı görevini sürdürmektedir. Ateş'in İslâm'da müziğin yeri hakkındaki görüş ve yorumlarını aşağıdaki özet alıntılarla veriyoruz¹¹⁷:

"Kuran güzel sesi, güzel sanatı övmüş, Hz. Süleyman'ın heykeller yaptırdığını (Sebe 13); Hz. İsa'nın çamurdan kuşlar yaptığını (Âli İmran 49, Mâide 110); Dâvûd'un melodili tesbihiyle dağların yankılandığını, kuşların O'nun nağmesine katıldığını söyleyip san'atı, müziği teşvik etmiş; âhirette cennetliklerin müzik şöleniyle ağırlanacaklarını bildirmiş (Rûm 15); Peygamberimiz de bayramlarda, şenliklerde o zamanın yegâne çalgı âleti olan davul, def dinlemiş; eğlence yapanları seyretmiş; şarkı söyleyen câriyeleri (kızları) dinlemiş; sefere giderken develeri coşturacak hidâ (şarkı) cılar götürmüşken; dini bütün dünya nimetlerinden uzaklaşma yolu gösteren zorlaştırıcı vâizler, müzik dinleyenin ahirette kulağına ateşte eritilmiş kurşun döküleceği yalanını Peygamber'e yakıştırıp halka yaymaktan çekinmemişlerdir".

Ateş devamla, Lokman suresinin 6. âyetinde geçen "eğlence sözü"nden (lehve'l hadis) boş lakırdı ve gevezeliğin anlaşılması gerektiğini; bulunduğu siyaka¹¹⁸ bağlı olan âyetin, boş laflara dalarak Kuran'ı dinlemeyen inatçı, kibirli kâfirlerin durumunu canlandırdığını; bunun esasen, bâtil sözü hak söze tercih etme anlamında kullanıldığını söylemektedir.

"Şarkı dinlemenin hükmü ise ayrıdır. Müziğin hikmetlisi, rûhâniyet tarafına cezbedeni vardır. Bunlar güzeldir. Lehve'l hadis değildir".

Ateş önemi sebebi ile yukarıda tekrar verdiğimiz Lokman Suresi dışında, müziğin helâl olduğuna delil teşkil edecek başka âyetler ve hadisler de vermekle birlikte,

¹¹⁷ Ateş, Süleyman, 1997.Yeniden İslâma I, Kuran Okulu Yayıncılık, İstanbul, s. 130-150.

¹¹⁸ Âyetin önü ile bağlantısı, gelişi; siyak u sibak: önü ve arkası.

bunların büyük bir kısmını hadisler bölümünde ele aldığımız için tekrarlamak istemiyoruz. Semâ konusunda ise “Ne Allah’ın Kitabında, ne de Hz. Peygamber’in sahih¹¹⁹ hadislerinde semâ’nın haram olduğunu gösteren bir şey yoktur ama mübah olduğunu gösteren kanıtlar çoktur” demektedir.

“Cenabı Hak Kuran’da hükmün sadece kendisine ait olduğunu defalarca vurgulamıştır: “Hüküm yalnız Allah’ındır. O kendisinden başkasına kulluk etmemenizi emretmiştir. Dosdoğru olan din işte budur. Ama insanların çoğu bilmiyorlar” (Yusuf 40), “Allah hüküm verenlerin en güzeli değil mi? Kim O’nun hükmünden daha güzel hüküm verebilir?” (Tin 8), “Onlara, ‘Allah’ın indirdiğine uyun” dense, “Hayır, biz atalarımızın üzerinde bulduğumuz yola uyarız” derler. Pekiyi ama ataları bir şey düşünmeyen, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı atalarının yoluna uyacaklar?” (Bakara 170), “O ortak koşanlardan olmayın ki onlar dinlerini parçaladılar ve bölük bölük oldular. Her parti kendi yanındakiyle sevinip övünmektedir” (Rum 32), “Dinlerini parça parça edip, grup grup olanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi Allah’a kalmıştır, sonra Allah onlara yaptıklarını haber verecektir” (Enam 159). Peygamberlerin görevlendirilme nedenleri ilahî mesajı duyurmaktır. Bizim onları övmemiz ya da “Peygamber de haram koyabilir” dememiz onları yüceltmez. Çünkü onu görevlendiren Allah kitabının birçok yerinde hükmün yalnız kendisine ait olduğunu vurgulamıştır. Kaldı ki Peygamberimizin bile hata yaptığı ve yapabileceği, şâyet hata yaparsa vahyin onu düzeltereği belirtilmiştir: Ey Peygamber! Eşlerini hoşnut etmek için Allah’ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir (Tahrim 1).

“Ey inananlar, Allah’ın size helâl kıldığı güzel ve temiz şeyleri haram etmeyin, sınırı aşmayın. Çünkü Allah sınırı aşanları sevmez” (Maide 87), “De ki: ‘Haydi Allah’ın bunu yasakladığına şahitlik edecek tanrılarınızı getirin. “Eğer onlar şahitlik ederlerse sen onlarla beraber şahitlik etme” (Enam 150), “Dillerinizin yalan yere nitelendirmesinden ötürü “Şu helâldir, şu haramdır” demeyin, sonra Allah’a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Allah’a karşı yalan uyduranlar ise iflah olmazlar” (Nahl 116), “Onlara bir âyet getirmediğin zaman, “Bunu da derleseydin ya” derler.

¹¹⁹ Sağlam, doğru, güvenilir.

De ki: Ben ancak Rabbinizden bana vahyolunana uyuyorum. Bu (Kurân) Rabbinizden gelen basiretlerdir (gönül gözlerini açan nurlar, gerçeğe ileten kanıtlar) ve inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmettir (Araf 203).

A'raf 157. âyette Hz. Peygamber'in, kendisine gelen vahiylerle insanlara güzel şeyleri helal kıldığı, çirkin şeyleri de yasakladığı vurgulanmaktadır. Âyetin amacı Peygamber'in tebliğ ettiği din kurallarının, hükümlerin kendi sözleri değil, kendisine gelen vahiy sözleri olduğunu belirtmektir. Kıyamete kadar geçerli olan din sadece vahiyle konulmuş olan hükümlerdir. Bunlar tüm insanları bağlar. Haramlar da vahiylerle sabit olan yasaklardır. Necm Suresi'nde Peygamber'in kendi keyfiyle değil, meleğin vahiyyle konuştuğu, kendisine gelen sözlerin melek vahyi olduğu, kendisinin o meleğin direktifiyle hareket ettiği anlatılmaktadır. Yoksa Peygamber'in bir insan olarak dile getirdiği her sözün vahiy olduğu söylenmiyor. Çünkü, zaten bu mantıklı olmaz. Kuran da vahiy dışında Peygamber'in bir insan olduğunu vurgular. Peygamber'in her sözünü vahiy kabul etmek ve dolayısıyla onun şartlara uygun olarak söylediği geçici sözleri tüm zamanlar için aynen Kuran vahyi gibi din hükmü kabul etmek dini güçleştirir ve çağların dışına atar. Peygamber, nübüvveti yanında aynı zamanda bir komutan, bir devlet başkanıydı. Savaşlarda ve günlük olaylarda o zamanın şartlarına uygun hükümler verirdi. Şimdi bu hükümleri, şartlarından koparıp bugüne taşımak doğru olmaz. Peygamber zamanındaki savaş şartları ve taktikleri başkaydı, bugün başkadır. Kılıç, yay ve ok savaşlarının yöntemlerini atom savaşlarına uygularsanız sonuç alamazsınız. Peygamber'in devlet başkanı ve komutan olarak o günün şartlarına göre verdiği hükümler o zaman için uyulması gereken hükümlerdi. Komutana itaat olmazsa hiçbir sonuç alınamaz. Peygamberimizin o şartlar içindeki emirleri, Kuran hükümleri gibi ebedi haram ve helal hükümleri değildir. Çünkü ebedi din hükümleri ancak vahiyle sabit olan hükümlerdir. Hz. Peygamber'in, Kuran'ın rûhuna uygun olarak verdiği hükümlerin bizzat kendisine değil, rûhuna bakılır. Peygamber'in o hükümleri vermekteki amacı ne idi? Şimdi o amaca ulaşmak için ne yapmak gerekir? Peygamber'in mota mot sözleri değil; amaçları ümmete yol gösterir. Ümmetin bu amaçlar doğrultusunda hareket etmesi gerekir.

Bizim bildiğimiz vahiy Kuran'dır. Bunun dışında Peygamber'in kalbine doğan bazı düşünceler olabilir ama Peygamber bu düşünceleri kendi söz kalıplarıyla ifade etmiştir. İşte bu tür sözlere kutsal hadis denilir. Ama bunlar Kuran ağırlığında vahiy

değildir, Peygamber'in insansal düşüncelerinin bunlarda etkisi vardır. Bundan dolayı Peygamberimiz Kuran vahyi dışında herhangi bir sözünü yazdırmamış, hatta sözlerinin yazılmasını yasaklamıştır. Kıyamete kadar insanları bağlayacak emirler, yasaklar Kuran vahyiyle sabit olanlardır. Bunun dışındaki emirler Peygamber'in kendi sözü de olsa geçicidir, bağlayıcı değildir. Çünkü Peygamberimiz bunları o zamanın şartları içinde söylemiş, "herkes için geçerlidir, bağlayıcıdır" dememiştir. Zira kendi söz ve emirlerinin bir kısmını sonradan şartlar değişince değiştirmiştir. Bazı yasakları kaldırmış, zamanın gereği ne ise onu yapmıştır. Ama Kuran emrini değiştirme yetkisine sahip değildir: "De ki: Onu kendi tarafımdan değiştiremem. Ben sadece bana vahyolunana uyarım. Şâyet ben Rabbime karşı gelirsem, büyük bir günün azabından korkarım" (Yunus: 15). Fakat sonradan gelenler Kuran ile yetinmeyip Peygamber'in her sözünü vahiy kategorisine sokup Kuran ile eşit yapmaya kalkmışlardır. Oysa sözlerin bir bölümü ilham olsa da Kuran vahyi ağırlığında değildir. Zira Kuran vahyinin anlamı Allah'tan, söz kalıpları ise Melek Cebrail'dendir. Ama kutsal hadis dediğimiz Peygamber'in kalbine doğan ilhamların ifade tarzı Peygamber'in kendi sözleridir. Bundan dolayı bunlar yazılmadığı için aktarımlarında büyük farklar, fazlalıklar, eksiklikler vardır. Bunlar bağlayıcı olmadığı için Peygamberimiz bunları yazdırmadı. Kendisinden sonra gelen dört Halife de bunları yazdırmadı. Onlar için bağlayıcı tek yazılı kitap Kuran'dır. Ancak, Emevi döneminde, siyasi otorite Kuran'ın yanında hadis geleneğini de devreye soktu. İşte o zamandan itibaren hadis yazımı başladı. Bu akım git gide yayıldı ve ayrı bir uzmanlık alanı haline geldi. Ayrıntıya boğulan din zorlaştı. İnsan ne kadar ayrıntıya dalsa o kadar dinin rûhundan uzak düşer çünkü din güçleşir. Oysa dinin amacı ayrıntı değil, öz biçimde Allah'a bağlılık ve dosdoğru insan olmaktır. Bu hususta bir âyetin özet tefsirini aktarmak istiyorum: "Ey inananlar, açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Eğer Kuran indirilirken onları sorarsanız, size açıklanır. Halbuki Allah onlardan geçmiştir. Allah bağışlayandır, halimdir. Sizden önce gelen bir toplum da onları sormuştu da sonra onları tanımaz olmuşlardı." Maide Suresi'nin 101 ve 102. âyetleri, Kuran inerken gereksiz yere soru sorulmasını yasaklamaktadır. Çünkü Kuran'ın, hakkında bir açıklama yapmadığı şey mubahtır. Kuran'ın amacı, ayrıntılara dalmak değildir. Hakkında bir vahiy hükmü indirilmemiş olan şeyler, serbest bırakılmıştır. Onları yapmak günah değildir. Daha önceki milletlerden bir topluluk da gereksiz yere ayrıntılara dair sorular sormuşlar, sordukları konularda

kendilerinin işlerine gelmeyen hükümler açıklanmış, zorlarına giden bu hükümleri kabul etmeyince kâfir olmuşlardır. Yani soruları inkârlarına neden olmuştur. Demek ki dinde fazla ayrıntılara dalmak doğru değildir. Allah neyi emretmişse onu yapmak yeterlidir. Kuran, ana hatlarıyla bir yaşam tarzı çizer. Kuran'ın çizdiği genel esaslara aykırı olmamak şartıyla ayrıntılar, insanların yararlarına uygun biçimde serbest bırakılmıştır. Kılı kırk yararcasına ayrıntılarla uğraşmak dinin amacından uzaklaşmaya neden olur.

Tefsirlerde ve fıkıh kitaplarında Allah'ın Elçisi'nin kastetmediği, hatta hatırına bile getirmediği yorumlar ve hükümler vardır. Oysa Allah'ın Elçisi, “Benim sizi serbest bıraktığım şeylerde siz de beni serbest bırakın” fermanıyla ümmetine ayrıntılarla uğraşmamalarını öğütlemiştir. Selman-i Farisî'nin anlattığına göre Allah'ın Elçisi'nden birtakım şeyler sormuşlar, buyurmuş ki: “Helâl Allah'ın kitabında helâl kıldığı şeyler, haram da kitabında haram kıldığı şeylerdir. Allah'ın, kitabında bildirmediği şeyler, muaf tuttuklarındandır. Kendinizi zorlamayın” (Enfâl 17). “Müslümanların içinde suçu en büyük olan bir helâlin haram kılınmasına sebep olandır” (Fetih: 10). Böylece Allah Elçisi'nin telkini de Kuran'ın telkiniyle birleşmektedir. Allah'ın kitabında haram kılmadığı şeyleri birtakım akıl yürütmelerle haram kılmak dini güçleştirmekten başka bir sonuç vermez. Din kolaylıktır. “Allah size kolaylık ister, güçlük istemez” (Nahl 125). Buyurulduğu gibi Bakara Suresi'nin son âyetinde de, “Ya Rabbim, bizden öncekilere yüklediğin ağır yükleri bize yükleme” diye dua edilip, Allah'tan dinde kolaylık istenmesi öğütlenmektedir. Dinin son şekli İslâm insanları daha iyi şartlar içinde, güzel ahlakla bezeyip mutlu kılmak için gönderilmiştir. Onları dünya nimetlerinden yoksun bırakmak için değil. Kuran'ın genel prensipleri her devre uyar. Ayrıntı ise çağın gereklerine göre saptanır. Ayrıntıya âit hükümler zaman ve şartların değişmesiyle değişebilir. Çünkü zaten Allah'ın kesin hükmü olmayan bu hususlar insanların içtihadı sonucu ortaya çıkmıştır. Ama Allah'ın buyrukları olan Kuran'ın genel esasları değişmez¹²⁰”.

“Mâide Suresi'nin 3. âyetinde dinin tamamlandığı bildirilmektedir. “Allah, Nuh'a, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiği hükümleri, Hz. Muhammed'e de din yasası olarak vahyetmiş” sonra O'na, “Seni buyruğumuzdan bir düzene koyduk, ona

¹²⁰ Vatan Gazetesi, 21.06.2007.

uy” buyurmuştur. Kuran vahyinden sonra hiç kimsenin bir din koymaya veya dinin vahyedilmiş sarıh hükümlerini değıştirmeye hakkı yoktur. “Yoksa onların, kendilerine Allah’ın izin vermediğı din yasaları koyan tanrıları mı var?” buyurulmuştur¹²¹”. “Başta Şafii olmak üzere büyük bilginlerin hiçbirı, sünnet ve hadisi Kuran’la eş değerde tutmamıştır. Bu büyük saygısızlıktır. Kuran vahiydir. Hadisler ise Peygamberimizin sözleridir. İnsan yanılabilir, canı sıkılabilir. Peygamberimiz çok zaman kendi görüşünü bırakıp ashabının görüşünü uygulamıştır. Medine’de hurmaların aşılınmamasını önermiş, bu kez kalite düşünce, “Siz dünya işlerinizi benden iyi bilirsiniz” buyurmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber kesinlikle kendi sünnetinin veya sözlerinin Kuran’dan ayrı olarak dinin ikinci kaynağı olacağını da söylememiş, “Ben size Allah’ın kitabını bırakıyorum, ona sarıldıkça yolunuzu şaşırmazsınız” buyurmuş ama ondan sonra geleneğı üste çıkarmak isteyenler Peygamber’in bu sözüne sünneti ve hadisleri de katmışlardır. Elbette hadisler de kitaptan sonra dinin ikinci kaynağıdır ama hangi hadis? Peygamber’in söylediğinde asla kuşku bulunmayan hadisler. Bunlar Kuran’a ters düşmez; onun açıklaması, tamamlayıcısı durumundadır. Bu düzeyde hadisler de ancak mütevatir sayılan hadislerdir ki bunların sayısı çok değildir. Onun için İmamı Azam, İbn Haldun on yedi hadise güvenmiştir. En iyimser görüşler, “İmamı Azam’ın güvendiğı hadis sayısı elliye geçmez” der. Fikirlerde büyük bir yenilenme olmadıkça geleneksel rivâyet bataklığında daha çok bocalayıp duracağız. İşimiz zor doğrusu¹²²”.

Ateş müziğın haram değil helâl olduğunu; müzik yapanın içki gibi bizatihi haram olan şeylerden kaçınmasını; müziğın ve müzik faaliyetlerinin kötüye kullanılmamasını; kezâ semâ ve eğlencenin de helâl olduğunu; ancak eğlencede aşırıya gidilmemesini; gerek müzikte, gerekse eğlencede din ve edep dışı şeyler yapılmamasını; özetle, bunların her bakımdan bir mümine yakışır biçimde gerçekleştirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

¹²¹ Vatan Gazetesi, 19.06.2007.

¹²² Vatan Gazetesi, 18.10.2007.

Müziğe ilgi duymakla birlikte acaba günah mı işliyoruz diye düşünen insanlarımızın bu genel sıkıntı ve şüphesini dile getiren güncel sorularına Ateş'in verdiği kısa, net ve çarpıcı cevaplarla bu bölümü bitiriyoruz.

Soru: Müziğin dinimizdeki yeri nedir? Saz çalmayı seviyorum. Okuldayken din kültürü dersi hocam saz çalmanın günah olduğunu, kıyamet gününde zebaniler tarafından etlerimin çekilerek kopartılacağını söylemişti. Ben günahkâr mıyım?

Cevap: Peygamberimiz o zamanın çalgısı olan davul ve tef dinlemiş, bunların düğünlerde çalınmasını emretmiştir. Savaşa giderken beraberinde türkücüler götürürmüş. O din kültürü dersi hocan ne biçim adammış ki saz çalanın zebaniler tarafından etlerinin kopartılacağını söylüyor? Sanıyorum zebaniler saz çalanın etlerini değil de bu yalanı söyleyip Peygambere iftira edenin dilini koparır. Müzik dinlemeyi haram saymak cehâletin kendisidir¹²³.

Soru: Beş vakit namaz kılıyor, orucumu tutuyorum. Ancak müziği çok seviyorum. Müzik dinlemek dinimizce haram mı?

Cevap: Müzik dinlemek haram değildir. Yüce Allah Sad Suresi'nde Dâvûd'un sesine dağların yankı verdiğini, kuşların gelip Dâvûd'un melodilerine katıldığını bildirmektedir. Müzik dediğimiz şey Kuran'ın yapısında var. Kuran kelimelerinde doğal bir müzik mevcuttur. Hz. Peygamber hem müzik dinlemiş, hem şarkı söyleyen cariyeleri övmüş, düğünlerde şarkıcılar bulundurmayı öğütlemiştir. Savaşlara giderken develeri coşkuyla yürütecek güzel sesli türkücüler götürmüştür. Hâl böyleyken müzik dinlemeyi haram saymak cehâletin kendisidir. Peygamber'in sahabîleri de yeri geldikçe eğlenmişler, zamanın oyunlarını oynamışlar, müzik dinlemişlerdir. Hz. Peygamber güzel giyinmeyi sever, pejmürde biçimde dolanılmasından hoşlanmazdı. Bir adam saç baş karışık peygamberin yanına gelince Peygamberimiz damı azarlamış, gidip yüzünü yıkayıp taranmasını, sonra gelmesini emretmiş, adam yıkanıp taranarak gelince: “Birinizin şeytan gibi saç baş karışık gelmektense böyle güzel gelmesi daha iyi değil mi?” demiş. Ayrıca Kuran, Rabbinin

¹²³ Vatan Gazetesi, 30.05.2007.

verdiği nimeti söylemeyi, Rabbin lütuflarına şükretmeyi emreder. Hadise göre Allah, nimetini kulunun üstünde görmekten hoşlanır¹²⁴.

Soru: Bir televizyon programında sunucu dinî konuları anlatırken Hz. Muhammed'in peygamberlik sıfatı almadan önce iki kez düğüne gitmek istediğini fakat Allah tarafından yolda giderken uykusunun getirildiğini ve düğüne gidemediğini anlattı. Bundan dolayı da düğünün haram olduğunu dile getirmeye çalıştı. Yani düğün yapmak ve eğlenmek haram mı? Bu sunucu peygamberimizin düğüne gitmediğini nereden öğrenmiş olabilir?

Cevap: Hz. Muhammed'in peygamberlikten önce yaşadığı rivâyet edilen bir olay ne vahye dayanır, ne de dinî bir nitelik taşır. Çünkü o zaman kendisi peygamber değildir. Yaptıklarının bağlayıcılığı yoktur. Zaten Şûrâ Suresi'nde Hz. Muhammed'in kendisine vahiy gelmeden önce kitabı ve imanı bilmediği vurgulandığı gibi; Duhâ Suresi'nin 7. âyetinde de Allah'ın Hz. Muhammed'i şaşkın vaziyetteyken doğru yola ilettiği vurgulanmaktadır: "Seni şaşırmış bulup yola iletmedi mi?" Kaldı ki Hz. Peygamber'in İslâm'dan önceki hayatı hakkındaki rivâyetlerin birçoğunun kesinliği de yoktur. Anlatılanın doğru olup olmadığı belli olmadığı gibi, doğru olsa bile bu olayda haram hükmü bildirecek bir kanıt da yoktur. Çünkü düğüne çağrılan Hz. Muhammed'in o sırada uyku bastırmasıyla düğüne gidememesi O'nun yorgunluğunu belirtir. Bu suretle Peygamber'in oyun ve eğlenceye gitmesine engel bulunduğu şeklindeki yorum Hz. Muhammed'in kendi ifadesi değil, rivâyetçilerin yorumudur. Bu rivâyetten düğünün haram olduğu hükmünü çıkarmak dinin prensipleriyle bağdaşmaz. Çünkü din vahiyle saptanır. Vahiy de ancak Hz. Muhammed'in kırk yaşına bastığı sıralarda başlamıştır. İşte o zaman Hz. Muhammed peygamber olarak görevlendirilmiştir ve dinî nitelikteki emirleri de o zamandan itibaren bağlayıcılık kazanmıştır. Düğün ve eğlencenin İslâm'daki yerine gelince, sanat olarak müzik ve meşru eğlence mubahtır. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikleri zaman kadınlar evlerin bacalarında tef çalıp şarkı söyleyerek kendisini karşılamışlardı. Peygamber'in mescidinin yanında kılıç kalkan oyunu oynayan taşralı insanları, Hz. Ayşe usanincaya dek seyretmiş, Peygamber de ona refakat buyurmuştur. Erneb el-Medeniyye isimli kadın Peygamber döneminde şarkıcılardan biriydi. Hz. Ayşe yakınlarından birini

¹²⁴ Vatan Gazetesi, 04.09.2004.

Kuba'ya gelin edince Peygamber aleyhisselam ona, “Gelini gönderdin mi?” diye sormuş. Ayşe, gönderdiklerini söyleyince Peygamber, “Ensarlılar şarkıyı severler. Gelinle beraber şarkıcı bir kadın da gönderdin mi?” demiş. Ayşe, göndermediğini söyleyince Peygamber, “Hemen Erneb'i gönder” buyurmuştur (el-İsâbe: 4/226, A'lâm: 1/27). Bayram günlerinde Mina'da bulunan Peygamber'in çadırında kızlar şarkı söylemişler, bunu uygun görmeyen Ebubekir onları men etmeye kalkınca Peygamber, “Herkesin bir bayramı var. Bu da bizim bayramımızdır. Bırak eğleninler” demiştir (Buhârî, Menâkıbu'l-En-sâr: 46; Müslim, İdeyn: 16). Düğün, sevinilecek bir olaydır. Onu bir matem havasına büründürmek doğru değildir. Hayat hep sıkıcı, ciddi geçerse insan bunalır. Rûhun müziğe ihtiyacı vardır. Evliliği ilan, toplumda evliliğe teşvik olduğundan lüzumlu görülmüş, bu sevinç gününün küçük de olsa bir ziyafetle kutlanmasını Peygamberimiz emretmiş: “Bir koyun da kesip düğün yemeği ver” buyurmuştur. Bir hadiste de “Nikâh ile zina arasındaki fark, tef çalmaktır” buyurulmuştur. Çünkü tef çalmak yasal evlenmeyi duyurmak anlamına gelir. Evlilik açıklığı, ilanı gerektirir. Düğünde eğlenmek helaldir. Alkollü içki içmek, edep dışı şeyler söylemek, insanları günaha kışkırtan müzik ve benzeri şeyler haramdır. Sanat eserleri dinlemek ve halkın kültüründen kaynaklanan şarkı ve türkülerini söylemek ve meşru ölçüler içinde eğlenmek mubahtır. Peygamberimiz şarkı türkü dinlemiş, tef çalıp şarkı söyleyenleri sevdiğini belirtmiştir. Sefere çıktıklarında develeri coşturmak için beraberinde türkücü götürürlerdi. Kuşlar bile Hz. Davud'un müzikle okuduğu tesbihe katılmışlardır. İmam-ı Gazali, İhya adlı eserinde dağların, taşların, kuşların, develerin etkilendiği müziği haram sayanların, develerden de kaba, duyarsız kimseler olduğunu belirtmektedir. Siz namazınızı muntazam kılınız, müzik sanatınızı da icra ediniz. Ancak içki içmeyiniz, Kuran'ın yasakladığı şeyleri yapmayınız. Asla bedîi zevke hitap eden güzel sanatlar haram değildir. Kimse kendi kendine haramlar koyup güzel dinimizi daraltamaz¹²⁵.

Soru: Düğünde eğlenmek, müzik dinlemek haram mıdır?

Cevap: Düğünde eğlenmek, müzik çalmak ve dinlemek helâldir ve Peygamberimiz de buna teşvik etmiştir. Ama İslâm'ın yasakladığı eylemleri yapmak haramdır. Meselâ alkollü içki içmek, edep dışı şeyler söylemek, insanları günaha kışkırtan

¹²⁵ Vatan, 16.07.2007.

müzik ve benzeri şeyler haramdır. Ama sanat eserleri dinlemek ve halkın kültüründen kaynaklanan şarkı ve türkülerini söylemek ve meşru ölçüler içinde eğlenmek mubahtır. "Müzik âşığın aşkını, fâsıkın fışkını artırır" derler. Ebu Talib el-Mekkî, İmam-ı Gazâlî, Abdulkahir Söhreverdî gibi İslâm bilginleri müzik dinlemenin helâl olduğunu söylemişler ve İmam-ı Gazâlî İhyâ'nın Semâ bâbında, Abdulkahir Söhreverdî de Avârifü'l Maârifinde bunun kanıtlarını vermişlerdir. Müzik dinlemek haram değildir, mubahtır. Müzik rûhun gıdasıdır. Kötü duygu ve düşüncelere değil, rûhâniyete sevk eden müzik, yani sanat müziği insanı rûhani âlemle yüz yüze getirir. Peygamberimizin seferlerinde, develeri coşturan şarkıcılar vardı. Hattâ erkeklerin ve kadınların develerini heyecanlandırıp harekete geçiren ayrı ayrı şarkı ve türkücüler vardı. Peygamberimiz, düğünde insanları neşelendirecek şarkıcılar bulundurmaya emretmiştir. Ama bütün bunlar İslâm'ın ölçüleri içinde olmalı, aşırılıktan kesinlikle sakınmalıdır. Kurân-ı Kerim'in belirlediği kıyafet, kadın ve erkek ilişkileri açıktır. Bunlar aşılmamak kaydıyla düğünde eğlence helâldir¹²⁶. Kuran her konuda dengeli hareket etmeyi emreder. Rahman'ın halis kullarının orta yolu izlediklerini belirtir: "... Ve harcadıkları zaman, ne israf ederler ne de cimrilik ederler. Harcamaları, bu ikisinin arasında dengeli olur" (Furkan: 67). Âyetten açıkça anlaşıldığı üzere Rahman'ın kullarının hareketleri ölçülüdür, harcamaları dengelidir. İsrâf ve cimrilikten sakınılır. Bu dengelilik Hz. Lokman'ın ağzından da vurgulanır: "Yürüyüşünde tutumlu ol, (orta yürü, ne çabuk, ne de çok yavaş git, ölçülü hareket et), sesini de kıs (bağıra bağıra konuşma)" (Lokman17, 19)¹²⁷.

Soru: Dünyada müzikle uğraşan ve müzik dinleyenlerin âhirette cezalandırılacağı söyleniyor. Bu doğru mu?

Cevap: Çeşitli hadis mecmualarında Hz. Peygamber'in evinde ve Mina'daki çadırında şarkı söyleyen kadınları dinlediği bildirilmektedir. Peygamber, şarkı söyleyen kadınları dinlediğine göre kadın sesi mübahtır, onun şarkılarını dinlemek de mübah olur. Ayrıca Ahzâb Suresi'nde Peygamber evde yokken hanımlarından bir şey sormak isteyenlerin, içeri girmeden, kapı ardından sormaları emredilmektedir. Eğer kadının sesi haram olsaydı, kadınlardan bir şey sormanın anlamı kalmazdı. Ayrıca kadınlar

¹²⁶ Vatan, 15.07.2007.

¹²⁷ Vatan, 23.03.2005.

gelip herkesin içinde Hz. Peygamber'den çeşitli sorular sormuş ve cevaplarını almışlardır. Öyle daraltıcı rivâyetlerin İslâm'a yararı yok, zararı çoktur. Allah dinde bir güçlük bırakmamış (Hac: 78), kulları için güçlüğü değil kolaylığı istemiştir (Bakara: 185)¹²⁸.

Soru: 22 yaşında bir askerim ve aynı zamanda da müzisyenim. Düğün salonlarında saz çalışıyorum. Şu sözü duyduktan sonra müzikten soğudum: "Şarkı söylemek (teganni), müzik aletleri çalmak gûnahtır." Ben hem beş vakit namaz kılmak hem de müziğe devâm etmek istiyorum. Böyle yapsam günah olur mu?

Cevap: Teganni niçin haram olsun. Peygamberimiz şarkı türkû dinlemiş, düğünlere şarkıcı, çalgıcı gönderilmesini emretmiş, tef çalıp şarkı söyleyenleri sevdiğini belirtmiştir. Sefere çıktıklarında develeri coşturmak için beraberinde türkücü götürürlermiş. Koskoca İmam Gazâlî, Hz. Dâvûd'un müzikle okuduğu teşbihe katılmış; dağların, taşların, kuşların, develerin etkilendiği müziği haram sayanların develerden de kaba, duyarsız kimseler olduğunu söylemiştir. Namazınızı muntazam kılınız, müzik sanatınızı da icra ediniz. Ancak içki içmeyiniz, Kuran'ın yasakladığı şeyleri yapmayınız. Bedîi zevke hitabeden güzel sanatlar asla haram değildir. Kimse kendi kendine haramlar koyup güzel dinimizi daraltamaz¹²⁹.

Soru: Banyoda, tuvalette müzik dinlemek ya da şarkı söylemek günah mı?

Cevap: Banyo ve tuvalette müzik dinlemek yahut şarkı söylemek günah değil ama tuvalette şarkı söylemek görgüye aykırı bir davranıştır¹³⁰.

Soru: İnternette müzik, mp3, film gibi şeyleri indirmek haram mı?

Cevap: İnternetteki bir bilgi veya bir müzik için indirme olanağı verilmişse onu indirip dinlemede herhangi bir sakınca yoktur. Ama eseri yapanın izni olmadan internete verilmişse ki bunun örnekleri çoktur, o zaman onu internete koyanlar cezasından sorumludur. Aslında izinsiz internete verilen eserleri okuyanlar da

¹²⁸ Vatan, 10.11.2004.

¹²⁹ Vatan, 31.07.2003.

¹³⁰ Vatan, 24.11.2003.

sorumlu olurlar ama elma-armut, helâl-haram gibi kavramlar artık birbirine karıştı gitti¹³¹.

7.5 Edip Yüksel

Edip Yüksel 1957 yılında Bitlis'te dünyaya geldi. 12 Eylül'den sonra yargılandı. “Kuran’ın şifresi ve 19 mûcizesi” üzerine çalışmalar yaptı. Tepkiler nedeniyle kendini sıkışmış hissettiğini söyleyerek ABD’ye göçtü. Kendisi gibi Kuran’ın 19 şifresi üzerine çalışmalar yapan Reşad Halife’nin öğrencisi ve damadı oldu. “19. org ve İslâmicreform. org” sitelerini oluşturdu. Reformist görüşleri üzerine birçok kitap yazdı. Türkiye’de çeşitli televizyon tartışma programlarına katıldı. Türkçe kitaplarının bazıları şunlardır: Kuran En Büyük Mucize (1983), Üzerinde 19 Var (1997), Kitab-ı Mukaddes Allah Sözü müdür (1984), Türkçe Kuran Çevirilerindeki Hatalar (1992), Sakıncalı Yazılar (1989), Asal Tartışma (1998).

Aynı zamanda hukuk alanında doktora da yapan Yüksel dinin tek kaynağının Kuran olduğunu; hadis ve sünnetin esas alınmaması gerektiğini savunmaktadır. Muhalif ve radikal görüşleriyle tanınan ve hâlen Amerika’da yaşamakta olan araştırmacı yazar Edip Yüksel’in görüşlerini aşağıdaki alıntılarla veriyoruz¹³²:

“Özellikle genç okuyucularımın en çok merak ettiği konulardan birisi müziğin dini hükmü oluyor.

Futbol, basketbol, voleybol, atletizm, müzik, resim, şiir, sinema, tiyatro. Müzik denilen nesne ırk ve din ayırımı yapmaksızın tarih boyunca insanları en çok etkileyen maddelerin ilk sıralarında yer alır. Neden? Bazı kişilere ters gelecek ama müziğin neden insanları bu derece etkilediğinin cevabı olarak şunu derim: İnsanlar yaradılış açısından müziğe tutkundurlar, hatta belli bir oranda müziğe muhtaçtırlar.

Mezheplerin ve meşreplerin müzik hakkındaki değişik görüşlerini nakletmek ve bunlardan birisini tercih etmek gibi bir yöntem izlemek istemiyorum. Elinizdeki bu kitap bir fıkıh veya ilmihal kitabı değildir. Okuyucularım birinci kitabın yöntem ve

¹³¹ Vatan, 18.09.2006.

¹³² Edip, Yüksel, 1995. İlginç Sorular, Ozan Yayıncılık, 10. Basım, İstanbul, s. 61-65.

uslûbunu kavramışlardır. Farklı anlayış ve seviyedeki geniş bir okuyucu kesimine hitap eden bir yazar olarak başlıca amacım sorunlara en uygun yaklaşım biçimini geliştirmek ve okuyucuya tutarlı ve sağlıklı bir bakış açısı kazandırmaktır.

Her nedense, fikhî ihtilafları öğrenme konusunda pek hevesli bir kesim mevcut. Ömürlerini bu bitmez tükenmez ihtilâfların anaforunda fikhî dedikodular yaparak tüketenler, herhangi bir kitabın dip notlarındaki kaynak izimlerinin fazlalığına ilgi duymaktadırlar. Onların arzuladığı gibi sahifenin yarısını alıntılarla, diğer yarısını dipnotlarla doldurarak istediğim sonuca ulaşmak benim için basit bir iştir. Ne var ki bu yöntemden çeşitli nedenlerden ötürü kaçıyorum.

Daha önce, ana karnındayken dokuz ay boyunca dinlemek zorunda kaldığımız kalp atışlarının üzerimizdeki etkilerini konu etmiş, insanların müzikal ritme olan genel sempatisinin yaradılıştan kaynaklandığını kanıtlayan bir araştırmayı sunmuştuk.

Nitekim Rabbimizin biz insanlara bahşettiği duyu organlarımızın evrensel ve güzel zevkleri vardır. Bu zevkler Allah'ın koymuş olduğu sınırları aşmadıkça helâldir. Hiç kimse de onları haram kılamaz. “De ki: “Allah'ın, kulları için çıkardığı süsü ve güzel rızıkları kim haram etti?” De ki: “O, dünya hayatında insanlarındır, kıyamet günü de yalnız onlarındır, İşte Biz, bilen bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz” (7/32).

Bir gül kokusu bizi nasıl mest ediyorsa, bir kır manzarası bizi nasıl hayaller âlemine götürüyorsa, lezzetli bir yemeğin tadı nasıl damaklarımızda kalıyorsa, ılık bir suyla duş almak bizi nasıl rahatlatıyorsa tıpkı bunlar gibi bir kanaryanın ötüşü yahut bir şelalenin şırıltısı kulağımıza hoş gelir. Harika bir koku, nefis bir tat, şâhâne bir manzara ne ise, güzel bir ses de odur.

Allah'ın ve Resulü'nün müminler için helâl kıldığı nimetleri yasaklamak mümkün mü? Ne var ki Allah'ın koymuş oldu yasakları az görerek haramlar türetmeyi dindarlık ve takva zannedenler dinimizi yaşanmaz hâle sokarak insanları tümüyle dinden soğutmuşlardır. Şu haram! Bu haram! O haram! Velhâsıl, Müslüman'a dünya hayatını haram eden bazı kişiler, böylece kendilerini izleyenleri rûhî kompleksler içerisine sokarak kendilerine kul köle haline getirmişlerdir.

İslâmın özünü kavramıyan, Kuran'ın ve Resulûllah'ın tebligat ve talimatını kıldan tüyden konularla karıştıran bazı din yobazlarının “emr-i bilmaruf” adı altında sergiledikleri kabalığa ve mantıksızlığa bizzat muhatap olmuş birisi olarak bu tavrın zararının büyük olduğuna inanıyorum. Kendisini Allah'ın ermiş bir kulu sanıp sağa sola önemsiz konularda ilkel bir yaklaşımla müdahâle ederek kendilerini “sol omuzdaki” kirâmen-kâtibin melekleri yerine koyan tipler, İsa peygamberle mücadele eden Ferisîlere ne kadar da benzemektedirler. Dış görünüşleriyle bile insanların antipatisini toplayan, estetikten mahrum ve estetik düşmanı bu kimseler sözde tebliğleriyle kim bilir kaç insanı yoldan çıkarmışlardır. Saç uzatmak haram! Yemek yerken bacak bacak üstüne atmak günah! Kısa kollu gömlek haram! Ekmeği belden aşağı taşımak günah! Yüzlerce haram, yüzlerce günah! Rûhbanlığın oluşturduğu bu haramlar ve günahlar, halkın bu uydurma günahlara bağışıklık kazanması sonucu gerçek günahları da işlemesine sebep olmuştur.

Tekrar konumuza, müziğe dönelim. Peygamberimizin, şarkılar söyleyerek eğlenen Neccar kabilesinden kızlara ses çıkartmaması, hatta onları engellemeye çalışan Ebubekir'i uyarması bazılarımız için inanılmayacak bir olay haline gelmiştir.

Bizim için en güzel örnek olan Muhammed aleyhisselâm'ın müzisyenleri ve dansözleri eleştiren bazı söz ve tavırlarına farklı yaklaşımlar sonucu âlimler arasında bazı müzik türleri üzerinde ihtilâflar baş göstermiştir. Bu konuda bağımsız paragraflar halinde şu tesbitlerde bulunabiliriz.

Müziğin kendisi nötr bir olay olup insanlar üzerindeki etkisiyle değerlendirilir. Ahlâksızlığa yönlendirici olmayan bir müzik yasak değildir. Eğer bir müzik gayrı meşru davranışlara; meselâ zinâyâ, yahut içkiye teşvik ediyorsa zararlıdır. Eğer müzik ibâdetlerden, dinî ve dünyevî görevlerden alıkoyuyorsa yine zararlıdır, kaçınması gerekir. Müzik lehinde veya aleyhinde rivâyet edilen hadisler, söz konusu müziğin içinde veya beraberce uygulandığı çevre, güfte, tavır, zaman ve mekân gibi faktörleri hesaba katmadan anlaşılamaz. Müziğin meşru görülmediği haller ise şöyle sıralanabilir:

a- Günaha teşvik edici duyguların uyarıldığı ortamda

b- İçki ve sefahat ile ilgili enstrümanlar eşliğinde

c- Yeis ve bedbinliği, kadere isyan ve karamsarlığın verildiği güftelerle

d- Müzik için çok zaman harcanırsa

Dinî musikî denilen bir müzik türü olamaz. Müziği bir ibadet havasına sokarak dinlemek zararlı bir bidattir.

Kısacası, müzik, ortamdan ve şartlardan bağımsız olarak ele alınamayacak bir olaydır. Öte yandan ise çağımız gençliğinin içinde bulunduğu boşluk ve arayışı çılgın müzik modalarıyla doldurmaya çalışan batı uygarlığı gençliği büyük bunalımlara sokmaktadır. Çağdaş müzik salonlarında çığlık çığlığa haykırarak tepinen, el ve ayaklarını çılgınlar misali sallayıp taklalar atan, kâh melânkolik bir yüz ifadesiyle mırıldanan, kâh histerik ve nevrotik kasılmalarla gitarını fırlatan çağdaş bir müzisyenin eşliğinde aynı tavırlara özenen binlerce gencin manzarasını hiç seyrettiniz mi? Afrikadaki en ilkel kabilelerin müzikâl âyinlerinden daha da ilkel bir âyine televizyon aracılığıyla milyonlarca insanın katılması insanlık adına utanç vericidir.

Müzik ilâhlaştırılmadıkça ve insanları hayvanlaştıran bir şeytan haline sokulmadıkça mübahtır. Nitekim rabbimiz, Lokman suresinin 19. âyetinde şöyle buyurmaktadır: “Sesini ölçülü tut. Çünkü seslerin en çirkini eşeklerin sesidir” (31/19). Renklerin ve zevklerin bölgeden bölgeye, kişiden kişiye değişiklik arzettiği bir dünyada hemen hemen herkes eşek sesinden rahatsız olmaktadır. Acaba eşek sesindeki hangi özellikler onu bu derece çirkin hâle sokmaktadır? Acaba eşek sesine zıt özelliklere sahip bir sesin evrensel güzelliği söz konusu olabilir mi?

Bu ve buna benzer soruların cevabını verebilmek amacıyla eşek ile beraber bülbül, kanarya, karga, horoz, aslan, fil gibi bazı hayvan seslerini ve keman, piyano, saz gibi bazı enstrüman seslerini karşılaştırmalı olarak incelemek istedim. Ses spektrum analizi yoluyla yapılacak böyle bir çalışma için başvurduğum hastahane ve üniversitelerde bu iş için yeterli modern aygıtlar bulunmadığı için bu araştırmayı şimdilik yapamıyorum. Lâkin eşeğin ses grafiğiyle, bazı hayvan ve insanların ses grafiklerinin karşılaştırma yöntemiyle incelenmesi çok enteresan sonuçlar çıkarabilir. En çirkin sesin belli olduğu bir denklemde en güzel sesin nitelikleri her ne kadar çok

bilinmeyenli bir problem oluştuyorsa da inançlı ve sabırlı bir çalışmayla ideal sesler için bazı kriterler elde edilebilir”.

Yüksel’in aşağıdaki açıklamadan sonra Müslüman din adamlarına yönelttiği şu sorularla¹³³ bu bölüme de son veriyoruz.

“Allah’ın tam detaylı kitabı olan Kuran, resim, heykel, müzik gibi güzel sanatları ve satrancı haram kılmamaktadır. Aksine Süleyman peygamberin sarayında heykeller bulunduğunu bildirmektedir (34/13). Yine, akortsuz sesin çirkinliğinden söz edilmekte ve ölçülü bir ses tonu öğütlenmektedir (31/19). Hadis kitaplarına göre ise “Ressamlar âhirette en kötü duruma düşenler olacaklar. Çünkü Allah’ın yaratıklarını taklit ederek, dolayısıyla ilâhlık iddiasına kalkmış oluyorlar. Âhret günü Allah ressamı ve heykeltıraşları toplayacak ve çizdikleri nesnelere can vermelerini kendilerinden isteyecektir. Can veremeyince de onları cehennemden en dibine yollayacaktır (Buhari, libas 88/1,2; 89/2; 90/1). Başka bir hadise göre ise, telli olan müzikâl enstrümanlar şeytandandır ve peygamber onları kırmak için gönderilmiştir.

Resim ve heykeller tapınma amacıyla değil de sadece sanat ve anı olsun diye yapılırsa bile neden haram kabul ediyorsunuz?

Süleyman peygamber sarayındaki heykellerden dolayı, hadislerle göre kendini cehennemden nasıl kurtaracak? Allah’a ortak koşmakla eş anlamlı kabul ettiğiniz resim ve heykel sanatı, önceki dinlerde helal olabilir mi? Tek Allah’a tapma mesajı tüm ilahî dinlerin ortak mesajı değil midir?

Uçak yapımı, Allah’ın yaratıklarından kuşları taklit etmek değil midir? Uçak yapan mühendisler, işçiler ve uçağa binen kimseler hadislerle göre putperest olmuyor mu?

Hadis ve sünnet kaynaklarınıza göre davul ve dümbelek gibi müzik âletleri helâl, ancak telli sazlar ve nefesli aletler haramdır. *Hadis uydurmanın moda olduğu hicri ikinci yüzyılda Arapların davul ve dümbelek kullandıklarını ve telli sazların ve nefesli aletlerin ise Bizans ve İran halkları tarafından kullanıldığını düşündüğünüzde işin içine Arap ırkçılığının karıştığını sezmiyor musunuz?* Allah’ın bize bağışladığı

¹³³ Edip, Yüksel, 1997. Müslüman Din Adamlarına 19 Soru, Ozan Yayıncılık, İstanbul, s. 48.

güzel duyguları ve nimetleri yasaklamak putperestliğin ta kendisi değil mi (9/31, 42/21)

“İçinde köpek ve resim olan eve melek girmez” (Buhari, libas 87:1). Bu hadise göre evinde bunlardan birini bulunduran ölümden kurtulmalı; zira Azrail bir melektir, değil mi?

7.6 Ömer Tuğrul İnançer

Tuğrul İnançer 1946 yılında yılında Bursa’da doğdu. Orta tahsilini Bursa’da tamamlayıp İstanbul Hukuk Fakültesini bitirdi. Tahsili sırasında özel müzik eğitimi aldı. Tasavvuf ve müzik konusunda pek çok televizyon programı yaptı; çeşitli radyo ve televizyon programına misafir sanatçı ve konuşmacı olarak katıldı, tasavvuf üzerine pekçok makalesi ve sohbeti yayımlandı. “Dinle Neyden/Mesnevî Sohbetleri, Gönül Sohbetleri, Sohbetler, Vakte Karşı Sözler, Gönül Gözü ve Şarkılar Seni Söyler” isimli yayımlanmış kitapları vardır.

Tasavvûf ve Mevlevîlik konusunda yetkin bir kişilik olmasının yanı sıra Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Târihî Türk Müziği Topluluğu Müdürü ve Karagömrük Cerrahî Postnişini de olan İnançer İslâm’da müziğin yeri konusuna farklı bir yorum getiriyor. Özüne sadık kalmak üzere konumuzla ilgili sohbetlerinden birini özetleyerek veriyoruz¹³⁴:

“Her insanda beş meyil vardır ve bunların hedefe varması ile hâsıl olan şu hâller ortaya çıkar:

1. Meyl-i tabî

Hiçbir terbiyeye tâbi olmamış kimsenin tamamen nefsi peşinde (nefsanî) olarak her hangi bir şeye duyabileceği kaba ve aşırı ilgi ve özlemdir. Bu meyile ulaşma ile ortaya çıkan hâle şehvet denir. Hızlı yemek, hızlı içmek; mevkî, makam hırsı; cinsî tutku gibi. Şehveti cinsîyet mânâsı ile sınırlı tutmamak lâzımdır. Cinsîyet başka, şehvet başka şeydir Ancak, şehvet cinsiyette çok belli olur.

¹³⁴ Ö.Tuğrul İnançer Sohbetleri-Video, VATAN. TC Web Sitesi, (çevrimiçi) 11 Eylül 2009.

2. *Meyl-i nefsi*

Nefsin hoşuna giden şeylere tâbi olmasının sonucu hâsıl olan hâle hevâ ve heves denir. Şehvet ve hevâ şeytanîdir. Bunlar için ney de dinlemek, insan-ı kâmil de dinlemek muhâldir. Dinleyemezler, dinlemezler. İşte bu şehvet ve hevâ ehli, Hz. Nuhun'un dâvetine uymamak için parmakları ile kulaklarını tıkayanlar gibidir.

Dinleme irâdîdir ve gönlü o tarafa meylettirerek işitmektir. Ama neyi dinleyeceksin. Önce dinleyecek, sonra gerekirse konuşacaksın. Ama neyi konuşacaksın. Dîvânenen bir söz çıkar “dîvân” a sığmaz.

3. *Meyl-i kalbî*

Terbiyeye başladıktan sonra meyil bir kademe daha yükselir ki buna meyl-i kalb denir. Kast edilen kalb bir organ değil; sadr¹³⁵ dır. Yâni onun ihtiva ettiği sembolik mânâdır. Meyillere göre, insanı insan yapan alt basamaktır. Bu mertebede artık Rahmânî'lik başlamıştır. Bu meyil sonucu hâsıl olan hâle “aşk” denir. Aşk başlayınca Rahmânîyyet tecelli eder. Nefsin mi irâdene, irâden mi nefse, yoksa sen mi her ikisine birden hâkim olacaksın.

4. *Meyl-i rûhî*

Meyl-i kalbden daha geniş, daha derin ve daha yüksektir.

5. *Meyl-i sükûn*

Meyl-i rûhî'den hâsıl olan hâle sükûn denir. Yani sâkin olmak, temkine dönmek. Temkinini irâde ve bilgi ile değil aşkla yapmağa sükûn denir. Ancak, asla meskenet, zillet, miskinlik değildir. Bu, Kuran'da Allah'ın ben gönderdim dediği “sekine¹³⁶” kavramıdır.

¹³⁵ Sadr (çoğulu sudûr): Yürek, göğüs, her şeyin önü, başı, iç, içte, batın.

¹³⁶ Sekine Kuran'da yer alan bir kavram. Gönül huzuru, gönül rahatlığı, rûh dinginliği; zihnin ve düşüncelerin toplu olması anlamlarına geliyor. Sekine aynı zamanda insan için ilahî bir lûtf. Durulmuş, süzölmüş, sakin, mutmain, doymuş, huzura ermiş bir kişiliğin de özelliği. Bu lûtf nâil olmuş insan bir rahmet insanıdır. Sekine sırlı, feyizli ve kuvvetli bir dua olarak da bilinir. Allah savaş anında mü'minlerin gönlüne “sekine” veriyor (Fetih 4, 18; Tevbe 26, 40) ya da evliliklerde eşleri birbirine “sekine” kazandıran varlıklar hâline getiriyor (Rum 21), Âdem ile Havva arasında ‘sekine’den söz ediliyor (Araf 189), gecelerin insanlara “sekine” için lûtfedildiği bildiriliyor (Neml16).

6. Meyl-i sırrî

Sır başka, gizem başka şeydir. Bu hâl “üns” tür. Ünsiyyet Allah’a yakîn olmaktır. Allah’ın sahip çıktığı insanlar ve insan-ı kâmiller üns sahibidirler. Yukarıdaki meyillerin ilk ikisi olan şehvet ve hevâ şeytanî; aşk, sekine ve üns Rahmânî’dir. İşte, müzik meyli şeytanî olanlara haram; Rahmanî olanlara helâldir. Tabîatlarının, nefislerinin peşinde koşmayı ve inkârı kendisine mezhep edinenler için haram; kalblerinin, rûhlarının, sırlarının peşinde koşmayı ve aşkı mezhep edinenler için ise helâldir.

Darbin¹³⁷ hurmetinin hurmet-i ayniyye değil; hurmet-i gayrîyye oluşu temel bir fıkıh kâidesidir. Yani müziğin haramlığı içki ve domuz gibi bizâtihi haram değil; kişinin hâl-i meyline göre haramdır. Hz. Ali kendisine zekât nedir diye soran birisine senin için mi, benim için mi demiş ve soran şaşırınca da, “senin için kırkta bir, benim için hepsi” diye cevap vermiştir.

Âyet-i Kerime’de “Bazılarınız bazılarınızdan daha fazîletlidir” buyrulur. Peygamberler arasında bile ıstıfa¹³⁸ vardır. O halde, insanların kademelendirilmesinde bir anormallik yoktur. İşte bunun için, Efendimiz ezânı sahabelerden her hangi birine değil; Habeşli köle Bilal ve Âmâ Abdullah İbn-i Mektum’a okutmuştur. Çünkü onlar çok muhrik¹³⁹ bir sadâyâ sâhip, gâyet mûsikîşinas insanlardı. Efendimiz dinlenmek ihtiyacı duyduğu zaman onları çağırarak “Beni rûhlandır, bana bir şeyler oku” derdi. Yani Efendimiz müzik dinliyorlardı.

Sazlara gelince: Sazlar için dinî müzik sazı, din dışı müzik sazı; Müslüman sazı, gayrı müslim sazı gibi hükümler çıkartmak çok yanlıştır. Bunu Yusuf İslâm yaptı. İnsanın dîni olur; sazın değil. Saz insan tarafından kullanılır. Onun kullanılma gâyesi önemlidir. Günah âlette değil; onun kullanılma şeklindedir. Asıl olan imanla yaşamaktır; şüphe ile değil. Tefekküre, gönlünü yüceltmeğe yönelik icra helâldir. Bunlar netice olarak bir âlettir. Âletlerin da hakkı vardır ama âletler mes’ul olmaz.

¹³⁷ Darp esasen usûlün vuruşlarına verilen isim olmakla birlikte; müziğin iki temel unsuru olan usûl (ritm) ve ses bir bütün halinde düşünülerek buradaki darp ile müzik kast edilmektedir.

¹³⁸ Seçilme, bir diğerine üstünlük, seleksiyon.

¹³⁹ Yakan, yakıcı. Muhrik sadâ: Yakıcı, çok etkileyici ses.

Bunları şehvanî, süflî hevâ ve hevesler için kullanırsanız, müziğin soracağı gibi onlar da hesap sorar. Allah sonsuz rahmeti yanında aynı zamanda Azîzu'l İntikamdır. Müziğin olduğu gibi, âletlerin de hesabını sorar”.

7.7 Prof. Dr. Nebi Bozkurt

1950 yılında Silifke’de doğdu. 1969’da İstanbul İmam Hatip Okulu’ndan, 1973 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü’nden mezun oldu. Mersin, Erdemli ve Silifke’deki çeşitli okullarda öğretmenlik yaptı. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki görevine, Yüksek İslam Enstitüsü döneminde, 1982 yılında asistan olarak başladı. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde hazırladığı “Sünnet Verilerine Göre Hz. Peygamber Dönemi Hicaz Folklorü (Mesken)” adlı doktora tezini 1991 yılında tamamladı. 1997 yılında doçent, 2003 yılında da profesör oldu. Hâlen fakültenin Hadis Ana Bilim Dalında görev yapmaktadır. “Hadis’lerde Sosyal Hayat” ve “Hadis’te Folklor Eğlence” isimli yayımlanmış iki önemli kitabı vardır.

Hadis’lerde Sosyal Hayat¹⁴⁰ isimli kitabından müzikle ilgili yaptığımız alıntıyı özetleyerek aşağıda veriyoruz:

“Eğlencelerin vazgeçilmez temel unsuru söz, müzik ve oyundur. Müziğin toplumların kültür hayatlarında çok önemli bir yeri olduğunda şüphe yoktur. Her milletin kendine has bir kültürü ve müziği vardır. Şölenlerde, düğünlerde müzik ve onun eşliğinde yapılan ritmik hareketlerin, oyunların çok uzun tarihi bir geçmişi vardır. İnsanın yaşadığı coğrafyanın üzerinde bıraktığı etkinin, hayat tarzının müziğin şekillenmesinde büyük bir tesiri vardır. Baharın ve hazânın yaşandığı bir coğrafya ile çölün insan duyguları üzerindeki etkisi herhâlde farklıdır. Çölde, berrak semâdaki yıldızlar altında yolculuk yapan kervancılar veya hayvanını otlatan çobanların duygularını şiir ve nağmelerle dile getirmeleri; bazen karanlığın, ıssızlığın ve sessizliğin ürpertisini gidermek için söylenen şarkılar farklı bir kültürün oluşmasına vesile olmuştur. Uzun çöl yolları ancak, uzun terennümlerle kolay katedilir.

¹⁴⁰ Bozkurt, Nebi, 2007. Hadis’lerde Sosyal Hayat, Armağan Kitapları, İstanbul, s. 85-95.

Güzel ses konusunda İslâm'ın tavrının genel olarak güzellik anlayışından farklı olduğu düşünülemez. Hz. Peygamberin buyurduğu gibi Allah güzeldir ve güzelliği sever. Kuran'da güzel sese zımnen övgü vardır. Lokman'ın oğluna tavsiyelerinden söz edilirken ona “yürüyüşünde tabii ol (kibirli olma) sesini alçalt. Unutma ki seslerin en çirkini merkeplerin sesidir” dediği anlatılır (Lokman 19). Âyetin mefhum-u muhalifinde güzel ses övülmektedir. Fâtır suresin ilk âyetindeki “O yaratmada dilediğini artırır...” (Fâtır 1) ifâdesine sayılamayacak kadar çok olan diğer güzelliklerle birlikte ses güzelliği de dahildir. Hz. Dâvûd'un verilen mucizelerden biri güzel sesiyle Mezmur'u okuması dağların ve kuşların ona eşlik etmesiydi. Kuran'da buna işaret edilerek şöyle buyrulur: “Andolsun, Dâvud'a tarafımızdan bir üstünlük verdik: Ey dağlar çınlayın onunla beraber ve ey kuşlar...” (Sebe 10).

Hız. Peygamber, güzel sesiyle Kuran okuyanı dinlediğı zaman ona Âl-i Dâvûd'un mizmarlarından bir mizmar verilmiş olduğunu söylerdi (Buhâri, Fedailü'l-Kuran, 31; Müslim, Müsafirin, 235,236). Rivâyette geçen mizmar çok eski bir kelime olup Akadca zamaru şarkı söylemek, nağme yapmak anlamına gelmektedir. İslâm, insanın içinde bayağılık, çirkinlik ve haram bulunmayan davranışlarında hürriyetini kısıtlamaz. Kuran, o ümmi Peygambere uymalarını; O'nun kendilerine iyiliğı emredip kötülükten sakındırdığını; onlara güzel şeyleri helâl, çirkin şeyleri haram kıldığını, üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kırıp attığını belirtip, kurtuluşa erenlerin ona inanan, destekleyip sayğı gösteren, yardım eden ve onunla beraber indirilen nura uyanların olacağını haber verir (Araf 157). O nur Kuran'dır ve Hız. Peygamber, güzel sesin onun güzelliğini artıracığını (Dârimî, Fedailü'l-Kuran, 34) belirtmiştir. Kuran kıraatinde teganni ile ilgili birçok hadis vardır. Hız. Peygamber, “Allah, güzel sesiyle cehren Kuran okuyan bir adamın (tilavetini), muganniye câriyesi (kayne) olan birinin onu dinlemesinden daha büyük bir istekle dinler” (İbn Mâce, İkame, 176). Hadisteki mukayese sebebiyle şarkı dinlemenin helâl olduğuna delil getirilmiştir. Hız. Peygamber Kuran'ın güzel ses ve teganni ile okunmasını isterdi. Hız. Peygamber, “Her şeyin bir süsü vardır, Kuran'ın süsü ise güzel sestir” (Taberânî, el-Mu'cemü'l-evsat, VII, 293; Abdurrezzak, II, 484) buyurur. Hız. Peygamber, güzel sesiyle Kuran okuyanları dinlemeyi sever ve ona Dâvûd'un nağmelerinden verildiğini söylerdi. Kendisinin de çok güzel bir sesi vardı. Sahabe'den Berâ bir yatsı namazında Hız. Peygamber'i Tîn sûresini okurken

dinlediğini ve sesi veya kıraati ondan daha güzel birini duymadığını söyler (Buhârî, Tevhîd, 52). Hz. Peygamber'in Bilâl'i müezzin olarak seçmesinin en önemli sebebi şüphesiz onun gür ve güzel sesidir. Bir hadiste Bilâl'i kastederek, "Dâvet (ezan) Habeşliler'de..." (Müsned, IV, 185) buyurur.

Gına'nın fısıltı artıracağına dair bir takım rivâyetler olmakla beraber, çirkin sözler, aşırılıklar olmadığı sürece o câiz görülmüştür. Sosyal hayatın, kültürün en önemli unsurlarından biri müziktir. Müzik ile ilgili lehte ve aleyhte birçok rivâyet kaynaklarda yer almaktadır. Bir görüşe göre bu hadislerin vürudu zamanında İslam müzik sanatı henüz kurulmuş değildi. Hz. Peygamber zamanında İslâm müzik nazariyatı; teknik mânâda beste ve gelişmiş müzik âletleri yoktu. Bundan dolayı makam, beste ve birçok müzik âletinden bahseden hadisler uydurmadır. Ancak bu görüş birçok yönden tenkide muhtaçtır. Hepsinden önce hadis âlimleri başka konulardaki hadislerin tenkidini yaptığı, sıhhati konusunda bir değerlendirme ortaya koyduğu gibi müzik ile ilgili hadislerinde tenkidini yapmışlardır. Günümüzde halk müziğinden yapılan derlemeler sonradan notaya alınmaktadır. Anonim birçok beste bazı büyük bestekârlarımıza da ilham kaynağı olmaktadır. Arap toplumunun da şüphesiz kendine has geleneksel usullere dayanan bir müziği vardır. Bu tür müzik nesilden nesile devam etmiştir. Müziğin notaya alınması da yeni bir olay değildir. Mezopotamya'da üzerindeki yazı ve işaretler bir tür nota olduğu tahmin edilen tabletler bulunmuştur (Parrot, Nineveh and Babylon, s. 297 vd.). Bütün bunlar düşünüldüğünde Arapların müzik bilgisinden yoksun, bu konudaki bir takım rivâyetlerin de bu nedenle mevzû olduğunu söylemek hatadır. Ayrıca bölgede bulunan muganni ve muganniyelerin büyük bölümü Mısır, Bizans, İran ve Mezopotamya kökenlidir. Şarkıcı, sanâtkar anlamına gelen kayne aynı zamanda köle anlamına da gelmektedir. Çünkü bunların çoğu köle kökenliydi. Geçmişten günümüze ulaşan pek çok belge üflemeli, telli ve vurmali birçok müzik âletinin adı geçen medeniyetlerde varlığını ortaya koymaktadır.

İslâm'ın gelmesiyle Arap müziğinin usul olarak değişmeyeceği muhakkaktır. Ancak onun özünü teşkil eden sözlerde büyük bir anlam değişikliği olmuştur. Fuhuş ve putperestlik ifâde eden sözler yerini tevhîd ve saf sevgiyi işleyen sözlere bırakmıştır. Arap toplumunda deve çobanlarının onları coşturmak üzere yaptıkları hıda; kayne, muğanni ve muganniyeler ile mesleği şarkıcılık olmadığı halde bu konuda kabiliyeti

olanlar tarafından söylenen şarkılar ve müzik âletleri hakkında kaynaklarda bir takım bilgiler yer almaktadır.

Bir görüşe göre Arap müziğinin temeli “hıdâ” ya dayanır. Hıda deve çobanlarının hayvanlarını sevk etmek için kullandıkları bir müzik türüdür. Müzik, hasret, ayrılık gibi olayların hüznünü; düğün, bayram gibi olayların neşe ve sevincini ifâdede; insanın duygularını dile getirmede önemli bir araçtır. Bütün toplumlarda müziğin en önemli fonksiyonlarından biri budur. Şüphesiz Asr-ı Saadet dönemi bunun dışında değildir.

Câhiliye devrinde kayne ve muganniyelerin şarkı söyledikleri mekânlar genellikle fuhuş yapılan, içki içilen ve kumar oynanan yerlerdi. İslâm bu tür fiilleri yasaklayınca bu tür yerler de kapandı. Fakat kayne ve muganniye olsun; bunu meslek edinmediği halde bu konuda kabiliyetli kimseler olsun, düğün, bayram gibi sevinç ve neşe günlerinde şarkı söylemeye devâm ettiler. Hadis kaynaklarında bu konuyla ilgili çok sayıda rivâyet bulunmaktadır. Medine’de şarkı söylemeyi becerebilen veya mesleği olmadığı halde şarkı söyleyen hanımlar vardı. Erneb bunlardan biridir. Bu kadın muhtemelen Zeyneb el-Ensariye ile aynı hanımdır. Hz. Peygamber, Es’ad b. Zürâre’nin kızı Fâriğa’nın koca evine gönderilmesi sırasında “Ya Âişe, eğlence yok mu, ensar lehvi (eğlenceyi) sever” buyurmuş; bir rivâyete göre şarkı söyleyecek birilerinin gönderilip gönderilmediğini sormuş, onun gönderilmediğini söylemesi üzerine, “Erneb’i (veya Zeyneb’i) ona ulaştır” demiştir (el-isabe, VII, 478, 682). Anlaşılan ensar hanımlarından olan bu kadın bu özelliği ile tanınmaktaydı. Günümüz köy düğünlerinin özellikle kına gecelerinde hanımlar arasında bu şekilde görev yapan ve sesinin güzelliği ile tanınan kimseler bulunmaktadır.

Hicaz ulemâsı genelde müziğe karşı diğerlerinden daha hoşgörülü bir tutum izlemiştir. Çünkü onların geleneğinde bu vardı ve Hz. Peygamber’in vefâtından sonra da devam etti. Abdullah b. Câfer şarkı dinlemede bir mahzur görmezdi. Abdullah b. Zübeyr’in üd çalan câriyeleri olduğu rivâyet edilir (et-Terâtîbü’l-idariye, II, 344). Hz. Aişe’nin yanında bayram günü tef çalıp şarkı söyleyenlerden söz edilirken söylenen, “onlar şarkıcı değillerdi” ifâdesi de aslında meslek olarak şarkıcılık yapanların bulunduğunu ifâde etmektedir.

Kayne veya muganniyelerin alınıp satılmasının haramlığı ile ilgili hadisler de genelde zayıf bulunmakla beraber bunu meslek edinmiş birçok câriyenin bulunduğunu göstermektedir. Rivâyetlerde şarkı söyleyenlerin genellikle kadınlar olduğu görülüyor. Bunların da çoğu câriye idi. Bazı rivâyetlerde düğünlerde ilgili olarak “onda def çalın” şeklinde erkeklere hitaben kullanılan bir ifâde geçiyorsa da erkeklerin düğünlerde tef çalıp teganni yapmaları Hicaz geleneğinde pek görülmez. Hz. Ömer, Ebû Ubeyde b. El-Cerrah ve Abdurrahman b. Avf’ın da bulunduğu bir grup atlı hac yolculuğu sırasında kendisinden şarkı söylemesini istemişlerdir. O da onları kırmamış söylemiştir.

Şevkânî, Sahabe ve Tabiîn’den şarkı dinlediği rivâyet edilen birçok kimsenin bulunduğunu belirtir. Onun tespit edebildiklerinden bazıları şunlardır: Sahabe’den: Hz. Ömer, Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Ebû Ubeyde b. El-Cerrah, Sa’d b. Ebî Vakkas, Ebû Mes’ûd el Ensâri, Bilal, Abdullah b. el-Erkam, Üsâme b. Zeyd, Hz. Hamza, Abdullah b. Zübeyr, Hz. Aişe, Sahâbe ile ilgili rivâyetlerin kaynaklarını da vermektedir”.

7.8 Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk

Time Dergisi’nin gerçekleştirdiği 20.Yüzyılın En Önemli Kişileri anketinin “En Önemli Bilim Adamları ve Islahatçılar” listesinde dünya kamuoyunca belirlenmiş yüz ismin 2001 yılı itibariyle ilk onu arasında yer alan Türk ilâhîyat profesörü, hukukçu ve yazar Yaşar Nuri Öztürk 1951 yılında Trabzon’un Sürmene İlçesinde dünyaya geldi.

Türk üniversitelerinde öğretim üyesi ve dekan olarak 26 yıl görev yaptı. New York’ta (The Theological Seminary of Barrytown) bir yıl misafir profesör olarak “İslâm Düşüncesi” dersleri okuttu. Aynı süre içinde The World Scripture’ın İslâm bölümünün hazırlanışında görev aldı. Türkiye, ABD, Avrupa, Afrika, Ortadoğu ve Balkanlar’da İslâm düşüncesi, insan ve insan hakları konularında birçok konferans verdi. Kuran’ın yorum katılmamış ilk Türkçe meâlini (çevirisini) yapan bilim adamı olarak anıldı. 1993-2003 yılları arasında yüz yirmi altı baskı yapan bu çeviri ülkemiz tarihinin en çok baskı yapan kitabı sayılmaktadır. Ellinin üzerinde yayımlanmış kitabı, sayısız makalesi ve yapmış olduğu televizyon programı vardır.

Öztürk’ün sünnet, hadis, içtihat ve icmâ konularındaki görüşlerini ve tenkitlerini yukarıdaki bölümlerde detaylı olarak verdik. Burada sadece sanatı ve onun güzelliğini vurguladığı görüşleri ile bu son bölümü noktalamak istiyoruz.

Rüşti Eriç’ten bir müddet Türk Müziği nazariyatı ve ud dersleri aldığını, ancak yazarlığına ve çalışmalarına engel olacağını düşüncesi ile bıraktığını bildiğimiz¹⁴¹ Öztürk sanat konusunda şöyle diyor:

“Ses, müzik ve konuşma ortaya bir davranış koyar. Davranış ve konuşma iletişimi güçlendirir, ayrılmaz bir bütün olarak insanları bir duygu ve düşünce etrafında toplayabilir ya da ayırabilir. Bu özellikler, düşünürlerin ilgisini müzik ve sosyal yapıya çekmiştir.

Güzellik, güzel, güzel iş-düşünce-söz ve duygu anlamına gelen “hüsn” Kuran’ın en önemli kavramlarından biridir. Karşıtı seyyie, kubh, hubs olarak geçmektedir. Hüsn kökünden türeyen kelimeler Kuran’da isim ve fiil olarak iki yüz civarında kullanılmaktadır. Bunların büyük çoğunluğu isim halinde kullanımdır. Bu da gösterir ki güzellik insanın hayatında bir aktivite olmaktan çok soyut bir duygu keyfidir.

Kuran’da hüsn kökünden kullanılan kelimeler şunlardır: Hüsn (güzellik, güzel), hasen-hasene (güzel iş ve düşünce), hüsnâ (daha güzel, güzele verilen karşılık), ahsen (en güzel) ihsan (güzel düşünüp güzel davranmak, Allah ile beraberlik), muhsin (güzel düşünüp güzel davranan) ve hüsn kökünden çeşitli zamanlarda fiiller.

Hüsn, Râgıb’ın güzel ifadesiyle değerli, seçkin ve rağbet gören her türlü şeye denmektedir. Hüsn akıl yönünden olabileceği gibi, duygu ve istek yönünden de olabilir. Hüsn kökünden türeyen hasene insanın ulaştığı her türlü sevindirici nimettir. İhsan ise başkasına nimet sunmak, iş ve fiillerinde güzel davranmak veya gerekenden fazla verip, gereğinden azını almaktır. Bu son şekliyle ihsan adaletin üstüne çıkan bir yücelik aktivitesidir.

Her şeyden önce Allah’ın faaliyeti bir güzellik aktivitesi olarak veriliyor. Allah’ın isim-sıfatlarından biri de Muhsin (güzel yapıp-eden) dir. Ayrıca, Esmâül Hüsna’nın

¹⁴¹ Osmancık, Güzin, “Bestekâr Rüşti Eriç ile Söyleşi”, www.sanatalemi.net., (çevrimiçi) 14 Ekim 2009.

Bedî', Mübdi', Cemîl, Nur gibi isimlerinin tümünde güzellik aktivitesiyle ilgili bir yan vardır. O halde, Allah açısından bakıldığında oluşun sergilediği aktivitenin temel niteliklerinden biri de güzelliştir. Ve oluşta mutlak anlamda çirkin ve kötü yoktur. Karmaşa insan devreye girdiğinde başlıyor.

Allah “Muhsin” olduğu için her yarattığını güzel yaratmıştır. O, insanı da güzel yaratmış, hatta en güzel biçimde yaratmıştır (bk. Secde, 7; Mümin, 64; Teğâbün, 3; Haşr, 24; Tın, 4). İnsanın yaradılışındaki güzelliğe dikkat çeken âyetler kıvam ve suret kavramlarının altını çizmektedir. Demek olur ki, insandaki “yaradılıştan güzellik” bir şekil güzelliğidir. İnsanın iç dünyasından kaynaklanan, yani insan tarafından üretilen güzel ve güzellik ise Allah kaynaklıdır. Bu tür güzelliğin sahibi Allah'tır. İnsan burada sadece bir vasıta varlıktır. Bir kamışın çıkardığı güzel seslerin sahibi o kamış değil ona üfleyen benliktir. Elbette ki üfleyen benliğin ürettiği güzelliğe âlet olmak da bir güzelliştir ama bu güzeli üretenin insan olduğu anlamına gelmez.

İnsanın ürettiği tüm güzelliklerin sahibi ve yapıp-edicisi Allah olup, bu üretimde insanın beynini, gönlünü, elini, dilini vs. kullanmaktadır. Ve Allah'tan daima güzellik zuhur eder. Kötü ve çirkin (seyyie) insan nefsinin ürünüdür (Nisa, 79). Allah yaratıcıların en güzelidir (Müminûn, 14; Saffdt, 125). Varettilerine en güzel boyayı vuran da O' dur (Bakara, 138). Allah, aynı zamanda hüküm verme bakımından da en güzel olandır (Mâide, 50). Rızkın en güzeli de Allah'tan gelir. O, rızık verme bakımından da en güzeldir (Talak, 11; Hûd, 88; Hac, 58; Nahl, 75).

En güzeli yaratıp en güzel boyayı vuran Allah sözün de en güzelini iç içe mânâ kıvrımları arz eden, nüktelerle dolu bir kitap halinde indirir. Yani O'nun yaratma aktivitesi gibi, kelam aktivitesi de bir güzellik sergiler (Zümer, 23). Bu yüzden insana, indirilen sözün en güzeline uyması emredilir. İnsana inen sözlerin en güzeli Allah'ın sözüdür (Zümer, 55). Ve bu yüzden Allah yolcularının bir niteliği de sözü dinleyip onun en güzeline uymaktır (Zümer, 18).

Allah'tan gelen söz sözlerin en güzeli olduğu gibi, Allah'a çağırın söz de en güzel söz olmalıdır. Ve en güzel sözlü kişi barışçıl hareket sergileyip Allah'a teslim olarak insanlığı Allah'a çağırın kişidir (Fussilet, 33). En güzel din de güzellikler sergileyerek Allah'a teslim olanların dinidir (Nisa, 125).

Allah fiil, söz ve hükmüyle en güzelin kaynağı olduğundan en güzel adlar (Esmâu'l Hüсна) da O'nundur (A'raf, 180; Tâha, 8; Haşr, 24).

Güzelin kaynağı ve tüm güzelliklerin sergileyicisi olan Allah insandan da güzellik sergilemeyi (ihsanı) istemektedir (Nahl, 90). “Ve Allah’ın sana ihsanla davrandığı gibi sen de ihsanla davran” (Kasas, 77). Ünlü Cibril (Cebrâil) hadisinde ihsan, Allah ile her an beraber olma şuuru diye tanıtıldığına göre, ihsan üzere olmanın esasını güzelin kaynağı olan Allah ile beraberlik teşkil eder. Şöyle de denebilir: Güzellik sergileyen benlik her an Allah ile beraberdir¹⁴²”.

“Vahyin, Allah’ın insanla konuşma şekillerinden biri olan özel kısmına gelince: Burada kullandığımız deyim Kuran’ın Şûra suresinin 51. âyetinden alınmıştır. Önce âyeti görelim: "Hiçbir beşer (insan) Allah’la şu yollar dışında konuşamaz: Vahiy yahut perde arkasından yahut Allah’ın bir elçisini gönderip de kendi izniyle dilediğini bildirmesi şeklinde". Görüldüğü gibi, Kuran açık bir surette vahyi, burada, Allah’ın insanla konuşma yollarından biri olarak gösteriyor. Yaratıcı’nın, Hz. Nuh’a gemisini yapmayı vahy ettiğini bildiren âyetlerin ifadeleri çok ilginçtir: "Vahyimiz üzere ve gözümüzün önünde gemiyi yap" (Hûd, 37; Müminûn, 27).İkinci yol olan perde (hicab) arkasından konuşmaya gelince, bu da varlıkta dile gelen ilahî güzellik, hikmet ve düzenin insan tarafından yorumlanmasıdır. Varlık ve oluş Yaratıcı Kudretin isim ve sıfatlarının tecellilerinden, belirişlerinden, açılıp saçılmalarından ibarettir. İslâm’ın temel hikmet ve rûh kurumu olan tasavvufta bütün varlık (mâsiva) perde olarak düşünülmüştür. İnsanlığa ufuk açmış ve merhâle atlatmış büyük buluşlar da insanın gönlüne ve beynine birer vahiy olarak doğuyor. Doğaldır ki vahyin bu türü her zaman nebilere geldiği şekliyle direkt ve kurumsal olmaz. İşte bu türe biz deha ve ilham diyoruz.

Varlığın düşünce, sanat ve bilim yoluyla tetkik edilmesi ve yorumlanması perdenin arkasındaki Yaratıcı Kudret ile bir yakınlaşma ve diyalogdur. Bu bakımdan biz, Kuran adına şu prensibi her zaman tekrarlamaktayız: Tefekkür, estetik ve bilimsel faaliyet Yaratıcı Kudret’le konuşma ve kucaklaşma arayışının uzantıları, yani en mükemmel duâ şekilleridir¹⁴³”.

¹⁴² Öztürk, Kuran’ın Temel Kavramları, s. 203-205.

¹⁴³ age. 607.

SONUÇ

Kuran’da müziğin yasak ve haram olduğuna ilişkin bir açıklık veya kesin bir hüküm yoktur. Bu durumda aslolan serbesti ve mubahlık olmakla birlikte; genel din hükümleri çerçevesinde yapılabilir olan müzik ile yapılmaması gereken müzik arasında herkesin kabul edebileceği bir sınır çizmek pek kolay değildir.

Nüfusu bir milyarı aşan İslâm toplumlarında din, sanat ve özellikle müzik alanında bir konsensus sağlanamadığı açıktır. Oysa Allah katında “din tektir ve adı İslâm’dır”. Ancak onun farklı Müslüman toplum ve ülkelerindeki anlama ve fiili uygulama biçimi olan ve şeri hükümlerin bütününe kapsayan diyânet dediğimiz kavram farklılıklar gösterebilir. Tezimizde detayları ile ortaya konulan bu yüzlerce asırlık tartışma ve çekişmelerin; farklı görüş ve uygulamaların temelinde işte bu din ile diyânet kavramlarının birbirine karıştırılması yatmaktadır. Mevcut tüm sorunlar ilâhî hüküm ve prensiplerin nasıl anlaşıldığından, nasıl yorumlandığından ve nasıl uygulandığından; nasıl anlaşılması, nasıl yorumlanması ve nasıl uygulanması gerekeceğinden kaynaklanmaktadır.

Bir yandan âyetlerin anlamları zorlanarak ve kaydırılarak; diğer yandan sünnete konu fiil ve sözlerin şartları, gerekçeleri ve hikmetleri çarpıtılarak ve manipüle edilerek müziğin yasak ve haram olduğunu iddia etmek bakmak ama görmemekten, işitmek ama duymamaktan, okumak ama anlamamaktan kaynaklanmaktadır.

Müzik odaklı toplantı, konser ve eğlencede amaç ve davranış biçimi bakımından İslâm düşünce ve ahlâkının ölçü alınması ve din kurallarına uyulması gerektiğinde şüphe yoktur. Özetle, İslâmî âdaba ve genel ahlâk kurallarına uygun düşmesi ve dinin yasakladığı şeylerden arınmış olması şartıyla müziğin meşru ve helâl sayılması gerekir.

Çalışmamız boyunca müziğin gelenekten günümüze İslâm'daki yeri üzerine araştırma ve yazıları bulunan çağdaş İslâm ilâhîyatçılarının, araştırmacıların, yazar ve mutasavvıfların görüş ve değerlendirmelerinden yararlanılarak İslâm'da müziğin yasak ve haram olmadığı sonucuna varmaktayız.

KAYNAKLAR

- Ateş, Süleyman**, 1997. *Yeniden İslâma (I-II)*, Kur'an Okulu Yayıncılık, İstanbul.
- Ateş, Süleyman**, "Makâleler" 31.07.2003, 24.11.2003; 10.11.2004; 23.03.2005; 18.09.2006; 30.05.2007; 19.06.2007, 21.06.2007, 15.07.2007, 16.07.2007, 04.09.2007 ve 18.10.2007 târîhli *Vatan Gazetesi*.
- Bektaşoğlu, Mustafa**, "İslâm ve Sanat", Makâle, *Diyânet Dergisi*, Kasım 1999, 107.
- Bozkurt, Nebi**, 2007. *Hadis'lerde Sosyal Hayat*, Armağan Kitapları, İstanbul.
- Çelebioğlu, Emel**, 1986. *Tarihsel Açıdan Evrensel Müziğe Giriş*, Akademik Kitaplar Serisi: 42, İstanbul.
- Edip, Yüksel**, 1995. *İlginç Sorular*, Ozan Yayıncılık, 10. Basım, İstanbul.
- Edip, Yüksel**, 1997. *Müslüman Din Adamlarına 19 Soru*, Ozan Yayıncılık, İstanbul.
- Faruki, L. Lois**, 1985. *İslâm'a Göre Müzik ve Müzisyenler*, (çev: Ü. Taha Yardım), Akabe Yayınları 42, El Kitapları 4, I. Basım, Kasım, İstanbul.
- Gazâlî**, 2002. *İhyâ-i Ulûmi'd Din* (4 cilt), (çev: Ahmed Serdaroğlu), Bedir Yayınevi, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki**, 1983. *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılâp/Aka Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbaki**, 1985. *Mevlâna Celâleddin*, İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- Günay, Edip**, 2006. *Müzik Sosyolojisi, Sosyolojiden Müzik Kültürüne Bakış*, Bağlam Yayıncılık, I. Basım, İstanbul.
- İnançer, Ömer Tuğrul**, "Video Sohbetleri", VATAN. TC Web Sitesi, (çevrimiçi) 11 Eylül 2009.
- Karaman, Hayreddin; Bardakoğlu, Ali ve Apaydın, H. Yunus**, 1998. *İlm-i Hâl, İman ve İbâdetler - İslâm ve Toplum (I-II)*, Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, Diyânet Vakfı Yayınevi, İstanbul.
- Kaplan, Ayten**, 2005. *Kültürel Müzikoloji*, Müzik Bilimleri Dizisi, Bağlam Yayıncılık, I. Basım, İstanbul.

- Karataş, Mustafa**, “Çağdaş Yazar Muhammed Gazâlî’nin Hadis ve Sünnete İlişkin Görüşleri”, Makâle, İstanbul Üniversitesi İlahîyat Fakültesi Web Sitesi, (çevrimiçi) 03 Aralık 2009.
- Muhtar, Ahmet**, 1962. *Mûsikî Tarihi*, İstanbul.
- Osmancık, Güzin**, “Bestekâr Rüştü Eriç ile Söyleşi”, www.sanatalemi.net. (çevrimiçi) 14 Ekim 2009.
- Özcan, Nuri**, 1982. *On sekizinci Asırda Osmanlılarda Dinî Müzik*, Doktora Tezi.
- Öztürk, Yaşar Nuri**, 1993. *Çıplak Uyarı*, Yeni Boyut, 2. Basım, İstanbul.
- Öztürk, Yaşar Nuri**, 1994. *İslâm’da Büyük Günahlar*, Yeni Boyut, 3. Basım, İstanbul.
- Öztürk, Yaşar Nuri**, 1995. *400 Soruda İslâm*, Yeni Boyut, 5. Basım, İstanbul.
- Öztürk, Yaşar Nuri**, 1995. *Kuran’ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut, 5. Basım, İstanbul.
- Öztürk, Yaşar Nuri**, 1995. *Kuran’daki İslâm*, Yeni Boyut, 11. Basım, İstanbul.
- Sağlam, Atilla**, “İslâm’da Müzik Yasak mı”, Makâle, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIV, sayı 1, 2001, s. 11-27.
- Soykan, Ömer Naci**, 2002. *Müzik Estetiği*, Cogito, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Sözer, Vural**, 2005. *Müzik Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, 5. Basım, İstanbul.
- Uludağ, Süleyman**, 1992. *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ*, Uludağ Yayınları, Bursa.
- Uludağ, Süleyman**, “Mûsikî Âlemdeki Süsün Bir Parçasıdır”, Ayfer Balaban, Söyleşi, *Diyânet Dergisi*, 2009 Mayıs Eki, sayı 221.
- Ungay, Hurşit**, 1987. *Türk Mûsikîsinde Usuller ve Kudüm*, Vakıf Yayınları İstanbul.
- Uslu, Recep**, 2006. *Müzikoloji ve Kaynakları*, İ.T.Ü. Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Uygun, M. Nuri**, 2001. *Kuran ve Tefsir Araştırmaları II*, Ensar Neşriyat, İstanbul.